

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

Yıl/Year: 2022 Cilt/Volume: 6 Sayı/Issue: 1

e-ISSN 2602-229X

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

Yıl/Year: 2022 Cilt/Volume: 6 Sayı/Issue: 1

İndeks ve Platformlar

Index and Platforms

DOAJ
DIRECTORY OF
OPEN ACCESS
JOURNALS

EBSCOhost

Clarivate
Analytics publons

teii
Türk Eğitim İndeksi

MLA
International
Bibliography

ASOS
İndeks

ScienceGate

EE
Central and Eastern European Online Library

Crossref

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Email: alinterisosyalbilimler@gmail.com

Web: <https://dergipark.org.tr/alinterisosbil>

ASOBİD/AJOSS

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD) uluslararası hakemli bir dergi olup, yılda iki sayı yayımlanır.

Alinteri Journal of Social Science (AJOSS) is an international peer-reviewed journal and published twice a year.

ALINTERİ

Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences
ASOBİD/AJOSS

E-ISSN: 2602-229X

Baş Editör/Editor-in-Chief

Yahya YEŞİLYURT
(National Defence University/Turkey)

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Erkam TEMİR
(Kastamonu University/Turkey)

Yabancı Dil Editörü/Language Editor

Muhammet Sinan ALPSOY
(Kastamonu University/Turkey)

Yayın Kurulu/Editorial Board

Ahmet TOKSOY (Adnan Menderes University/Turkey)
Evren KÜÇÜK (Kastamonu University/Turkey)
Fırat YALDIZ (Kastamonu University/Turkey)
Hossein SHEIBAN (Stockholm University/Sweden)
İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Metin ÜNVER (Istanbul University/Turkey)
Recep GÜLMEZ (Binali Yıldırım University/Turkey)
Ryan Michael GUNDERSON (Miami University/United States)
Songül ALŞAN (Binali Yıldırım University/Turkey)
Stephen R. GOODWIN (Emory University/United States)

Bilim ve Danışma Kurulu/Science and Advisory Board

Abdulrahim HUSAYN (American University/Lebanon)
Bereket KARİBAYEV (National University/Kazakhstan)
Elvira LATİFOVA (State University/Azerbaijan)
Evangelia BALTA (NHRF/Greece)
Geza DAVID (Eötvös Lorand University/Hungary)
Glenn W. MUSCHERT (Miami University/United States)
Gültekin YILDIZ (National Defence University/Turkey)
Haldun EROĞLU (Ankara University/Turkey)
Isa BLUMI (Stockholm University/Sweden)
İsmet TÜRKMEN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Jamil Poladkhan HASANLI (State University/Azerbaijan)
Jansaya JABİNA (International Relations Univ/Kazakhstan)
Mihai RETEGAN (Universitatea din Bucureşti/Romania)
Nenad MOAČANIN (Academy of Sciences/Croatia)
Neşe ÖZDEN (Ankara University/Turkey)
Refik TURAN (Gazi University/Turkey)
Salih TUNÇ (Akdeniz University/Turkey)

Sekreteryas/Secretariat

Abdullah KARAGÖZ
Oğuzhan AKSU

Kapak Tasarım/Cover Design

M. Çağrı YILMAZ
Köksal BİLİRDÖNMEZ

Hakem Kurulu/Referee Board

Abdülkadir GÜL (Erzincan Binali Yıldırım University/Turkey)
Abdulrahim ABU HUSAYN (American University of Beirut/Lebanon)
Ahmet TOKSOY (Adnan Menderes University/Turkey)
Andrey V. KOROTAYEV (State University/Russia)
Bereket KARİBAYEV (Al/Farabi Kazakh National University/Kazakhstan)
Elvira Mahammadgizi LATİFOVA (Baku State University/Azerbaijan)
Esat AKTAŞ (Bayburt University/Turkey)
Evangelia BALTA (National Hellenic Research Foundation/Greece)
Evren KÜÇÜK (Kastamonu University/Turkey)
Fatma ŞİMŞEK (Akdeniz University/Turkey)
Geza DAVID (Eötvös Lorand University/Hungary)
Glenn W. MUSCHERT (Miami University/ABD)
Güven DİNÇ (Akdeniz University/Turkey)
Hasan GEYİKOĞLU (Ataturk University/Turkey)
Hidayet KARA (Alparslan University/Turkey)
Hossein SHEIBAN (Stockholm University/Sweden)
İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Isa BLUMI (Stockholm University/Sweden)
İsmet TÜRKMEN (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Jamil Poladkhan HASANLI (Baku State University/Azerbaijan)
Jansaya JABİNA (University of IR and World Languages/Kazakhstan)
Kader POLAT (Erzincan Binali Yıldırım University/Turkey)
M. Sait DİLEK (Ataturk University/Turkey)
M. Serhat YILMAZ (Kastamonu University/Turkey)
Mevlüt YÜKSEL (Ataturk University/Turkey)
Mihai RETEGAN (Universitatea din Bucureşti/Romania)
Muhammet GÜÇLÜ (Akdeniz University/Turkey)
Murat HANİLÇE (Gaziosmanpaşa University/Turkey)
Mustafa ORAL (Aksaray University/Turkey)
N. Fahri TAŞ (Erzincan Binali Yıldırım University/Turkey)
Najat SAYEM KHALİL (IRCICA/Turkey)
Nenad MOAČANIN (The Croatian Academy of Sciences and Arts/Croatia)
Oktay KIZILKAYA (Kafkas University/Turkey)
Osman EMİR (Karadeniz Technical University/Turkey)
Recep ÇELİK (Yalova University/Turkey)
Ryan Michael GUNDERSON (Miami University/ABD)
Savaş EĞİLMEZ (Ataturk University/Turkey)
Sedat BİNGÖL (Anadolu University/Turkey)
Songül ALŞAN (Erzincan Binali Yıldırım University/Turkey)
Stephen R. GOODWIN (Yeditepe University/Turkey)
Suwaibah QADRİ (University of Karachi/Pakistan)
Süleyman ÇİĞDEM (Ataturk University/Turkey)
Ufuk ERDEM (Ankara Hacı Bayram Veli University/Turkey)
Ümit KILIÇ (Ataturk University/Turkey)
Venera İSTAYEVA (University of IR and World Languages/Kazakhstan)
Yasemin AKTAŞ (Bayburt University/Turkey)
Yasin TOPALOĞLU (Ataturk University/Turkey)

YAYIN İLKELERİ

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki defa yayınlanır. Ana dili Türkçe olan dergiye İngilizce makaleler de kabul edilmektedir. *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi*; Tarih, Sosyoloji, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi disiplinlerinde bilimsel konu ve sorunları araştıran bir dergidir. Özgün nitelikli uluslararası ve ulusal araştırma makaleleri yayımlamayı amaç edinmiş **hakemli ve akademik** bir dergidir.

Dergi amacına uygun gönderilecek aday makalenin başka bir dergi veya kitapta yayımlanmamış ve yayımlanmak üzere başvurulmamış olması gerekmektedir. Makalelerinin yayımlanmasını isteyen yazarlar dergipark.org.tr adresine kayıt olup sisteme makalelerini yüklemeleri gerekmektedir. Online olarak başvurusu yapılmayan hiçbir makale dikkate alınmayacaktır. Makale metni, derginin internet sitesindeki Yazım Kurallarında belirtilen şartlara uygun olarak yazılmalıdır. Makaleye ait görsel öğeler var ise bunlar metinden bağımsız, .jpeg veya tiff formatında olmalı ve çözünürlüğünün 300 dpi'den az olmamalıdır. Makalede özet bulunmalı ve özetle en az 150, en fazla 200 kelime kullanılmalıdır. Özetle çalışmanın sonucundan ziyade bu çalışmaya neden ihtiyaç duyulduğu ve çalışmanın hedefi hakkında bilgi verilmelidir. Kaynak taraması, yöntem, bulgulara da özetle değinilebilir. En az 4, en fazla 6 anahtar kelime kullanılmalıdır. Türkçe kaleme alınan makalenin özeti Türkçe ve İngilizce olmalıdır. Türkçe haricindeki makalelerin özeti ise yazım dili ve Türkçe yazılmalıdır.

Makaleler dipnot dahil en fazla 8000 kelime olmalıdır. Kitap incelemeleri 1500-2000 kelime arasında olmalıdır. Vaka raporları veya analizler dipnot dahil en fazla 5000 kelime olmalıdır.

Dipnotlar metinde parantez içinde verilmeli, kaynakça bölümü makalenin sonunda yer almalıdır. Metinde kullanılan kaynaklar; yazar soyadı, yayın tarihi, sayfa numarası şeklinde kısaltılmış olarak verilmeli, bir defa kullanılan yayınlar için de aynı kurala uyulması gerekmektedir. Yazar gerekli gördüğü hallerde sayfa altı numaralı dipnotta kullanabilir.

Yayımlanmak üzere gönderilen her makale, baş editör ve dergi yardımcı editörleri tarafından incelenmektedir. Makale editörler tarafından önerilen iki hakem tarafından değerlendirilmekte ve yayım konusundaki kesin sonuç baş editör tarafından verilerek yazara üç ay içinde bildirilmektedir. Aday makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına yayım kurulu nihai karar vericidir. Makalenin yayım sırasına alınabilmesi için her iki hakemden olumlu görüş alınması şartına haiz olması gerekmektedir. Hakemlerden birisi yayımlanamaz kararı verdiğinde, üçüncü bir hakeme gönderme durumu editör kurulunun takdirine bırakılır. Hakem değerlendirmelerinde araştırmalara ilişkin ham veriler hakemler tarafından talep edildiğinde yazar bu verileri hakemlerle paylaşmak zorundadır. Yazar, gerektiğinde makalenin yayımlanmasından sonra da bu verileri sağlamakla yükümlüdür. Düzeltme gereken makaleler yazarlarına gerekli düzeltmeleri yapmaları için iade edilir. 1 ay içerisinde düzeltilmesi yapılmayan makaleler yayım aşamasına alınmaz ve sorumluluk yazarına aittir. Yazılar, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmezler.

Dergimiz ortak yazarlı makale kabul etmektedir. Ancak sayısı üçü geçemez. Ortak yazarlı makalede katkı oranı en yüksek olan yazar ilk sırada yer alır. Diğer isimler katkı oranına göre sıralanır. Yüksek Lisans ve doktora tezlerinden üretilen makaleler ayrı bir ibare ile belirtilmeli ve danışmanından onay yazısıyla sunulmalıdır.

Kongre, sempozyum, çalıştay, vb. gibi yerlerde sunulmuş bildiriler değerlendirilmek üzere dergimize kabul edilmektedir. Ancak yazar başlığın sonuna koyacağı sembol dipnotla bu hususa açıklık getirmelidir. Bu çalışmanın mükerrer olması yahut bildiri kitapçığında da basılması tamamen yazar sorumluluğundadır.

Makalelerdeki fikir ve sonuçlar yazarın şahsi görüşü olup, doğrudan veya dolaylı olarak *Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi* görüşü niteliği taşımaz. Yazarlar, yayıma kabul edilen yazılarının yayım/telif haklarını dergiye devretmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan

yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Tamamen yahut kısmen kopyalanması yasaktır. Dergide yayınlanan tüm makalelere açık erişim sağlanmaktadır.

Dergimize gönderilen makaleler iThenticate İntihal Programı ile tarandıktan sonra değerlendirme aşamasına geçilmektedir. Yapılan intihal analizinde %15'i geçen makaleler düzeltilmesi amacıyla yazara raporla birlikte geri gönderilir. Düzeltmeler için bir aylık süre tanınır. Bu düzeltmeler verilen süre içinde yapılmadığı takdirde çalışma reddedilir. İntihal programına kaynakça olmadan makale yüklenir. %15'lik birimde pay oranlarının dağılımı esastır.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

Çift Kör İnceleme ve Değerlendirme Süreci

Çift kör inceleme, bilimsel yayınların en yüksek kalitede yayınlanması için uygulanan bir yöntemdir. Bu yöntem, bilimsel çalışmaların objektif bir değerlendirmesinin temelini oluşturur ve birçok bilimsel dergi tarafından tercih edilir.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'nin yayın kalitesinde hakem görüşlerinin belirleyici bir yeri vardır.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi, tüm çalışmaların değerlendirme sürecinde hem hakem hem de yazar kimliklerinin birbirlerinden gizlendiği anlamına gelen çift kör değerlendirme yöntemini kullanır. Bu nedenle yazarlardan makaleleri sisteme yüklerken isimlerini silmeleri istenir.

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen tüm çalışmalar aşağıdaki adımlara göre çift kör inceleme yöntemi ile değerlendirilir.

1. İlk Değerlendirme Süreci

Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen çalışmalar önce editör tarafından değerlendirilir. Bu aşamada derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmayan, dil yönünden zayıf olan ve İngilizce anlatım kuralları bilimsel olarak kritik hatalar içeren, orijinal değeri olmayan ve yayın politikalarını karşılayamayan çalışmalar reddedilir. Reddedilen çalışmaların yazarlarına makale gönderim tarihinden itibaren en geç bir ay içinde haber verilecektir. Uygun çalışmalar, çalışmanın ön değerlendirme için ilgili olduğu alan editörüne gönderilir.

2. Ön Değerlendirme Süreci

Ön değerlendirme sürecinde alan editörleri, dergi yayın politikaları, çalışmanın kapsamı ve özgünlüğü açısından çalışmaları, giriş ve literatürü, yöntemleri, bulguları, sonuçları, değerlendirme ve tartışma bölümlerini detaylı olarak inceler. Bu inceleme sonucunda uygun olmayan çalışma en geç dört hafta içinde alan editörünün değerlendirme raporu ile birlikte yazara iade edilir. Dergiye uygun olan çalışmalar hakem sürecine geçirilir.

3. Hakem Süreci

Çalışmalar içeriklerine ve hakemlerin uzmanlığına göre hakemlere gönderilir. Çalışmayı inceleyen alan editörü, uzmanlık alanlarına göre Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi Danışma Kurulu'ndan veya hakem havuzundan çalışma alanına uygun en az iki hakem önerir.

Editörler, alan editöründen gelen hakem önerilerini değerlendirir ve çalışmalar hakemlere sunulur. Hakemler, değerlendirdikleri çalışma ile ilgili herhangi bir süreci veya belgeyi paylaşmayacaklarını garanti etmekle yükümlüdür.

4. Hakem Değerlendirme Süreci

Değerlendirme süreci için hakeme verilen süre 15 gündür. Hakemlerden veya editörlerden gelen düzeltme önerileri, yazarlar tarafından "düzeltme talimatı" na göre 1 ay içinde tamamlanmalıdır. Hakemler düzeltmeleri yeniden gözden geçirerek çalışmanın uygunluğuna karar verebilir ve ayrıca gerekirse birden fazla düzeltme talep edebilir.

Hakem Raporları

Hakem değerlendirmeleri genel olarak çalışmaların orijinalliğine, kullanılan yönteme, etik kurallara uygunluğuna, bulgu ve sonuçların tutarlı sunumuna ve literatür incelemesine dayanmaktadır.

Bu inceleme aşağıdaki unsurlara dayanmaktadır:

1. Giriş ve Literatür: Değerlendirme raporu, çalışmada ele alınan problemin sunumunu ve amacını, konunun önemini, ilgili literatürün kapsamını, çalışmanın güncelliğini ve zgnlğni içerir.

2. Metodoloji: Değerlendirme raporu, kullanılan yöntemin uygunluğu, araştırma grubunun seçimi ve özellikleri, geçerlilik ve güvenilirliği ile veri toplama ve analiz sürecine ilişkin bilgileri içerir.

3. Bulgular: Değerlendirme raporu, yöntem çerçevesinde elde edilen bulguların sunumu, analiz yöntemlerinin doğruluğu, araştırmanın amaçları ve bulguların tutarlılığı, gerekli tabloların sunumu ile birlikte şekillere ilişkin görüşleri ve kullanılan testlerin kavramsal değerlendirmesini içerir.

4. Değerlendirme ve tartişma: Değerlendirme raporu, bulguların araştırma soruları ve hipotezlere uygunluğu, genelleştirilebilirlik ve uygulanabilirliğe dayalı konu hakkındaki görüşü içerir.

5. Sonuç ve neriler: Değerlendirme raporu, literatüre katkıları, ileride yapılacak çalışmalar ve alandaki uygulamalara yönelik nerileri içerir.

6. Biçim ve anlatım: Değerlendirme raporu, başlığın içeriğe uygunluğunu, çalışmada İngilizce'nin uygun kullanımını, çalışmanın dili ve APA kurallarına göre atıf ve referansları içerir.

7. Genel değerlendirme: Değerlendirme raporu, çalışmanın bir bütün olarak gerçekliği, literatüre katkısı ve alandaki uygulamalar hakkında görüş içerir.

PUBLICATION GUIDELINES

Alnteri Journal of Social Sciences is published twice in a year. Journal in English and Turkish languages are accepted to the Journal whose maternal language is Turkish. Alnteri Journal of Social Sciences is a journal which search scientific topics and problems in history, international relations, sociology and politics. Moreover, it is an **international and peer reviewed** journal which has the aim to publish unique qualified international and national research journals.

It is required that candidate article which will be send appropriate to the aim of journal should not be published or applied for publication in other journals or books. The authors who want their articles to be published should first register to the dergipark.org.tr address and then should upload their articles. The applications which are not online will not be considered and accepted. The article should be written according to the Spelling Rules in the website of the journal. If there are visual items in the text, these should be independent from the text, be in .jpeg or .tiff format and its resolution should not be less than 300dpi. There should be an abstract in the article and the abstract should be minimum 150 words and maximum 200 words. The abstract should not give information about the conclusion of the research but rather it is give information about the reasons behind this research and about the objectives of the research. Literature review, method and findings can be explained in the abstract. At least 4, at most 6 key words should be used. Abstracts of articles in Turkish should be in both Turkish and English. Abstracts of other articles in languages other than Turkish should be in their maternal language and in Turkish.

Articles should be at most 8.000 words including the footnote. Book reviews should be between 1500-2000 words. Case reports or analyses should be at most 5000 words including the footnote.

Footnotes should be supplied in parenthesis, references should be at the end of the article. The references used in article should be in the form of author's surname, publication date, page number as an abbreviation, it is necessary to follow the same rules for the publications which used for once. Author can use footnote at the end of the paper if it is necessary.

Each article that sent to be published are examined by the editor-in-chief and the chief editors and are directed to the field editors. Article are examined by two arbitrators who will chosen by the chief editors out of 5 arbitrators who are recommended by field editors and the final decision about publication is made by the chief editor and notified to the author within 3 months. Editorial board is the ultimate decision maker for the publication of a candidate article. For an article to be ordered as a publication, it is necessary to get favorable opinion from at least one arbitrators. If one of the arbitrators reject the publication of the article, the article can be sent to third arbitrator. However, this decision will be made by the editor. Articles which needs proofreading can be returned to the authors for making corrections if it is necessary. Articles whose corrections not made within one month are not taken for publication stage and the responsibility belongs to the author. Articles are not given back whether they are published or not.

Our journal accepts co-authored articles. However, their number cannot exceed three. In the co-authored article, the author with the highest contribution rate takes the first place. Other names are listed according to their contribution rate. Articles produced from master's and doctoral theses should be indicated with a separate phrase and submitted with a letter of approval from the advisor.

Congress, symposium, workshop, etc. The papers presented in such places are accepted to our journal for evaluation. However, the author should clarify this issue with a footnote to be placed at the end of the title. It is the author's responsibility to have this work duplicate or to publish it in the proceedings booklet.

The ideas and results in the articles are the opinion of the author, therefore directly or indirectly, they are holding qualification as the opinion of **Alinteri Journal of Social Sciences**. It is counted that authors transferred the copyrights of their articles to the journal. Articles that published in the journal can be quoted by giving the references. Copying is forbidden neither completely nor partially.

After the articles sent to our journal are scanned with the iThenticate Plagiarism Program, the evaluation phase is started. Articles that exceed 15% in the plagiarism analysis are sent back to the author with the report for correction. One month is given for corrections. If these corrections are not made within the given time, the work is rejected. The article is uploaded to the plagiarism program without a bibliography. Distribution of share rates is essential in 15% unit.

PEER REVIEW PROCESS

Double-Blind Peer Review and Evaluation Process

Double-Blind Peer Review is a method applied for publishing scientific publications with the highest quality. This method forms the basis of an objective evaluation of scientific studies and is preferred by many scientific journals.

The views of referees have a decisive place in the publication quality of Alinteri Journal of Social Sciences.

Alinteri Journal of Social Sciences uses the double-blind peer review method, which means that both the reviewer and author identities are concealed from the reviewers, and vice versa, throughout the review process, in the evaluation process of all studies. For this

reason, the authors are asked to erase their names while uploading the articles to the system.

All the studies sent to Alinteri Journal of Social Sciences are evaluated by double-blind peer review method according to the following steps.

1. Initial Evaluation Process

The studies submitted to Alinteri Journal of Social Sciences are first evaluated by the editor. At this stage, studies that are not in line with the aim and scope of the journal, are weak in terms of language and narrative rules in English contain scientifically critical mistakes, are not original worthy and cannot meet publication policies are rejected. Authors of rejected studies will be notified within one month at the latest from the date of submission. Eligible studies are sent to the field editor to which the study is relevant for pre-evaluation.

2. Pre-Evaluation Process

In the pre-evaluation process, the field editors examine the studies, introduction and literature, methods, findings, results, evaluation and discussion sections in detail in terms of journal publication policies, scope and authenticity of study. Study which is not suitable as a result of this examination is returned to the author with the field editor's evaluation report within four weeks at the latest. The studies which are suitable for the journal are passed to the referee process.

3. Referee Process

The studies are sent to the referees according to their content and the expertise of the referees. The field editor examining the study may propose at least two referees from the pool of Alinteri Journal of Social Sciences Advisory Board or referee pool according to their field of expertise or may propose a new referee appropriate to the field of study.

The editors evaluate the referee's suggestions coming from the field editor and the studies are submitted to the referees. Referees are obliged to guarantee that they will not share any process or document about the study they are evaluating.

4. Referee Evaluation Process

The period given to the referee for the evaluation process is 15 days. Proposals for corrections from referees or editors must be completed by the authors within 1 month according to the "correction instruction".

Referees can decide on the suitability of the study by reviewing the corrections and may also request multiple corrections if necessary.

Referee Reports

Referee evaluations are based in general on the originality of the studies, the method used, the conformity with the ethical rules, the consistent presentation of the findings and results, and the examination of the literature.

This review is based on the following elements:

1. Introduction and Literature: The evaluation report contains the presentation and purpose of the problem addressed in the study, the importance of the topic, the scope of the relevant literature, the timeliness and the originality of the study.

2. Methodology: The evaluation report includes information on the suitability of the method used, the choice and characteristics of the research group, validity and reliability, as well as on the data collection and analysis process.

3. Findings: The evaluation report includes opinions on the presentation of the findings obtained in the frame of the method, the correctness of the analysis methods, the aims of the research and the consistency of the findings, the presentation of the required tables, figures and images and the conceptual evaluation of the tests used.

4. Evaluation and discussion: The evaluation report includes the opinion on the subject based on findings, relevance to research questions and hypotheses, generalizability and applicability.

5. Conclusion and suggestions: The evaluation report contains the opinion on the contributions to the literature, future studies and recommendations for the applications in the area.

6. Style and narration: The evaluation report includes compatibility of the headline with the content, appropriate use of English in the study, refers and references in accordance with the language of the study and APA rules.

7. Overall evaluation: The evaluation report contains opinion on the authenticity of the study as a whole, its contribution to the educational literature and the applications in the area.

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makaleleri/Research Articles

Yılmaz KILIÇ

8 ve 15 NUMARALI SİVAS AHKÂM DEFTERLERİNDEKİ MİRAS İLE İLGİLİ ŞİKÂYET
HÜKÜMLERİNİN KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ
A Comparison of the Complaint Cases Related to Heritage in Sivas Ahkâm Registers with Numbers
of 8 and 15
(1-17)

Zeynel Abidin DURMUŞ

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ'NÜN VARLIĞINA VE ETKİNLİĞİNE YÖNELTİLEN
ELEŞTİRİLER: COVID 19 PANDEMİ ÖRNEĞİ
Criticism on the Existence and Effect Veness of the World Health Organization: The Case of the
Covid 19 Pandemic
(19-26)

Özcan ASLAN

İTTİHAD-I İSLAM (PANİSLAMİZM) FİKRİNİN OSMANLI VE İRAN'DAKİ YANSIMALARI
İLE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE TESİRİ
The Influence of the Idea of Ittihad-ı Islam (Panislamism) on the Relations of the Two Countries
with Its Reflections in the Ottoman and Iran
(27-46)

Fatih TURAN

DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI MÜCADELESİ
Challenge for Marine Jurisdictions in the Eastern Mediterranean
(47-66)

Serap YILDIZ İLDEN – Emine BOSTANCI

GÖRSEL SANATLARDA İRONİ VE TOPLUMSAL FARKINDALIK OLARAK ISAAC
CORDAL'IN HEYKELLERİNDE İRONİ ETKİSİ İLE MEKÂN KULLANIMI
Irony in the Visual Arts and the Use of Space with Irony Effect in Isaac Cordal's Statues as
Social Awareness
(67-82)

Kitabiyat/Book Reviews

Muharrem Selçuk ÜNAL

Murat Bardakçı, Son Osmanlılar, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, 416 Sayfa, ISBN:
9786257231206
(83-90)

Tacettin YERAL

Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kur'an Kültürü, İlgi Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008,
480 Sayfa, ISBN: 9799944978100
(91-94)

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

8 ve 15 NUMARALI SİVAS AHKÂM DEFTERLERİNDEKİ MİRAS İLE İLGİLİ ŞİKÂYET HÜKÜMLERİNİN KARŞILIKLI DEĞERLENDİRİLMESİ

A Comparison of the Complaint Cases Related to Heritage in Sivas Ahkâm Registers with Numbers of 8 and 15

Yılmaz KILIÇ*

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 03.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.02.2022

Ö Z

Miras, insanlığın yaşam ve ölüm dengesi içerisinde varlık aktarımı yaptığı ve yeryüzündeki tüm toplumlarca meşru kabul edilmiş bir olgudur. Bu yüzden her millet bazen dini inanışlarına bazen de çağın hukuk ilkelerine göre miras hukukunu düzenlemiştir. Osmanlı Devleti de İslam ve Türk miras hukuku kaideleri çerçevesinde kurallar koymuştur. Ancak her konuda olabileceği gibi miras hususunda da kimi zaman aile içinden kaynaklı kimi zaman da hariçten kaynaklı problemler yaşanmıştır. Bu çalışmada 8 ve 15 numaralı Sivas Ahkâm Defterlerinde kayıtlı miras ile ilgili şikâyet hükümleri incelenmiştir. 8 numaralı ahkâm defteri 1760-1761 ve 15 numaralı ahkâm defteri 1780-1781 yılları arasında Sivas eyaletinden Divan-ı Hümayun'a yansıyan şikâyetlere dair hükümleri içermektedir. 8 ve 15 numaralı Sivas Ahkâm Defterlerinden miras ile ilgili toplam 129 şikâyet hükmü tespit edilmiştir. Bu hükümler önce transkribe edilmiş, sonra özetlenmiş ve ardından davalar kategorize edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Temel olarak "Miras hususunda yaşanan problemler ne sebeple meydana gelmiş ve nasıl çözümler üretilmiştir?" ve "miras ile ilgili dava sayılarında ciddi bir artış yaşanıp yaşanmadığı" sorularına cevap aranmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında yukarıda belirttiğimiz sorulara cevap aranmış ve ulaşılan cevaplar tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Varis, Toplum, Dava, Miras, Sivas.

ABSTRACT

Heritage is a phenomenon that human beings transfer assets in a balance of life death and reaccepted as legitimate by all societies on earth. Therefore, every nation has regulated the law of inheritance sometimes according to their religious beliefs and sometimes according to the legal principles of the age. The Ottoman Empire has also set rules within the framework of Islamic and Turkish inheritance law. However, as it can be in any subject, there have been problems with inheritance, sometimes caused by the family and sometimes externally. In this study, the complaint provisions regarding the inheritance registered in Sivas Ahkâm Registers No. 8 and 15 were examined. The between 8 register contains 1760-1761 and the number 15 register contains the provisions regarding the complaints reflected in the Divan-ı Hümayun from the province of Sivas between 1780-1781. In the Sivas Ahkâm Registers no. 8 and 15, a total of 129 complaint decisions related to inheritance were determined. These provisions were first transcribed, then summarized and then the cases were categorized and interpreted. Basically, an answer was sought for the questions of "for what reason did the problems in the heritage occur and what solutions were produced?" and "whether there was a dramatic increase in the number of cases related to the inheritance". In the light of the obtained results, answers to the questions we have mentioned above were sought and the answers reached were discussed.

Keywords: Heiress, Society, Case, Heritage, Sivas.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Kılıç, Y. (2022). 8 ve 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterlerindeki Miras ile İlgili Şikâyet Hükümlerinin Karşılıklı Değerlendirilmesi. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 1-17. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1018531>

GİRİŞ: OSMANLI MİRAS HUKUKU

Osmanlı Devleti resmi kurumlarında ölen bir kişinin geride bıraktığı menkul veya gayrimenkulleri ifade etmek için miras¹ (tereke) ve muhallelfat² sözcükleri sıklıkla kullanılmıştır. Miras meselesinin muhatapları olarak karşımıza muris³, varis⁴ ve vasi⁵ sözcükleri çok kere çıkmaktadır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden miras kayıtlarına ilişkin esaslara tereke defterinde olduğu gibi ahkâm defterlerinden de ulaşmak mümkündür. Diğer birçok Osmanlı müessesesinde olduğu gibi miras hukukunun müteşekkil olmasında da İslam hükümlerinin ve anlayışının ciddi bir etkisi söz konusudur.

İslam Miras Hukuku

Özelde 18. yüzyıl ortalarında mevcut olan miras hukuku ilkelerini ve genel olarak Osmanlı miras hukuku müeyyidelerini anlamak amacıyla İslam miras hukuku ilkelerine bakmak yerinde olacaktır. İslam miras hukukunu nev'i şahsına münhasır kılan özellikleri şu şekilde ifade edebiliriz.

İslam miras hukukunun belirgin bir özelliği de kaynağının teolojik temelli olmasıdır. Hangi cinsiyet ve konumdaki varisin ne kadar pay alacağı Hz. Allah tarafından belirlendiği için kesin ve kati nitelik taşımaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de net şekilde açıklanmayan durumlarda sünnet, icma ve sahabe oyu tayin edici olmuştur. Esasen kuralların bir Müslüman için reddedilemeyecek bir makam tarafından oluşturulması insanlar arasında mal-mülk konusunda ihtilafların yaşanmasını engelleyici bir faktör olmalıydı. Lakin buna rağmen insanın söz konusu olduğu her yerdeki gibi burada da anlaşmazlıklar meydana gelmiştir (Özay, 2018; s. 205).

İslam miras anlayışında sadece anne-baba ve çocuklardan oluşan dar bir çevreye tereke taksimi esas alınmamıştır. Dede, nine, torunlar, kardeşler, amcalar ve halalar da yakınlık derecesine göre hak sahibi olabilmiştir. Böyle bir anlayışın benimsenmesi ile para veya mal-mülkün tek bir elde toplanması engellenerek dağılımın sağlanması amaçlanmıştır (Özay, 2018; s. 210).

Kadının miras üzerindeki hissesi hakkında İslâm Dini düzenleme yaparak erkek ile eşit düzeyde olmasa da kadının mirasta hakkı olduğuna hükmetmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de miras hissesi kadına erkeğin yarısı kadar tahsis edilmiştir. Burada odak noktası kadının az almasından ziyâde erkeğin çok alma sebebidir. Taksim bu şekilde yapılmasındaki temel mantık aile geçiminin birinci derecede erkeğin sorumluluğunda olmasından gelmektedir. (Efe, 2011; s.162)

¹ Kök, temel, bir kişiye başka birisinden kalan şey veya şeyler anlamındaki irs kelimesinden doğmuş bir sözcüktür. Vefat eden zatın bıraktığı mal varlığının ne şekilde ve kime verileceği hususunu düzenleyen kuralları de ifade etmektedir (Aktan, 2005; s. 143).

² “Geride kalan, geriye bırakılan anlamlarını taşıyan muhallefin çoğul hali olan muhallelfat kelimesi yerine belgelerde tereke (terike) ve metrukat ifadelerine de rastlanmaktadır” (Özcan, 2005, s. 406).

³ **Muris:** Miras bırakan (Develioğlu, “Muris”, 2010; s. 799).

⁴ **Varis:** Kendine miras bırakılan kimse (Develioğlu, “Varis”; s. 1325).

⁵ **Vasi:** Bir kimsenin vasiyetini yerine getirmek üzere görevlendirilmiş kişi, bir yetimin veya akılca zayıf ve hasta olan kimsenin malını yöneten kişi (Develioğlu, “Vasi”; 1326).

İslam miras hukukunun paylaşım kaidelerini barındıran Kur‘ân-ı Kerîm hükümlerine örnek verecek olursak,

1. “Ana, baba ve yakınların bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır, ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Gerek azından, gerek çoğundan belli bir hisse ayrılmıştır” (Kur‘ân-ı Kerîm, Nisa Suresi 7).
2. “Mirastan payı olmayan yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunursa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin” (Kur‘ân-ı Kerîm, Nisa Suresi 8).
3. “Allah size, çocukların hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli miras vermenizi emreder. Çocuklar ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona varis olmuş ise, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer. Bütün bu paylar ölenin yapacağı vasiyetten ve borçtan sonradır. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin size, fayda bakımından daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş farzlardır. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir” (Kur‘ân-ı Kerîm, Nisa Suresi 11).
4. “Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra eşlerinizin, eğer çocukları yoksa bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocuğunuz yoksa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa, sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarıdır (zevcelerinizindir). Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarıdır. Eğer bir erkek veya kadının, ana-babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. (Bu taksim) yapılacak vasiyetten ve borçtan sonra, kimse zarara uğramaksızın yapılacaktır. Bunlar Allah’tan size vasiyettir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir, halimdir” (Kur‘ân-ı Kerîm, Nisa Suresi 12).

Osmanlı Devleti’nde Miras Uygulaması

Öncelikle tereke (miras) uygulamasını yapan görevliler hakkında bahsetmek uygun olacaktır. Bu işin başında kadı (yargıç) bulunurken katip (muhasibeci), kassam (terekeyi bölüştüren kişi) ve dellal (gerekli duyuruları yapan kişi) olmak üzere aslında bir ekip görevi ifa etmektedir (Ertaş ve Şişman, 2013; s. 197).

Kadı: Tereke işleminde lider kadıdır ve son kararı verme yetkisi kendisine aittir. Esas itibari ile miras konusunun kadı tarafından ele alınması varislerin mirası paylaşmaması veya çeşitli anlaşmazlıklarla başvurmaları ile olmuştur (Bozkurt, 2011; s. 103).

Katip (muhasibeci): Mirası oluşturan unsurların tespiti, alacak-vereceklerin belirlenmesi, hisse sahiplerinin hisselerinin tayin edilmesi ve kaydedilmesi gereken bilgilerin yazıya geçirilmesinde görevlidir (Ertaş ve Şişman, 2013; s. 197).

Kassam: Kısmet sözcüğünde gelen kassam ifadesi kısım kısım ayıran ve veren demektir. Bu şer‘i memur, mirasçılar arasında mirası bölüştüren ve reşit olmayan kişilerin haklarını koruyan kimsedir (Develioğlu, 2010; s. 568). İkinci kademe adli görevli kabul

edilen kassamlar hakimlerin yardımcısı sıfatını taşımaktadırlar. Miras davalarında olay yerine gidip incelemelerde bulunup meseleyi karara bağlayan ve terekeyi hak sahipleri arasında paylaştıran bir memurdur. Yapmış oldukları kritik görevlerinden dolayı bu zatların Müslüman olmak, adil olmak, mesleki anlamda yeterli bilgiye sahip olmak, namuslu birisine iftira atmak anlamına gelen kazf suçunu işlememiş olmak ve had cezasını almamış olmak, Kur'ân-sünnet ve fıkıh konularında bilgi sahibi olmak gibi özellikleri taşıması gerekmektedir (Öztürk, 2001; s. 579).

Dellal: Herhangi bir meseleye ilişkin bilgiyi reayaya ulaştıran ya da bir ürünün alım-satımında aracı olup pazarlığı nihayete erdiren kişi demektir (Halaçoğlu, 1994; s. 145). Miras meselesi söz konusu olduğunda ise mal varlığının, alacakların ve borçların tespit edilmesinde gerekli duyuruları yapan, bilgi toplayan görevlidir (Ertaş ve Şişman, 2013; s. 200).

Tereke Kayıtlarının Tutulma Aşaması

Tereke kayıtları ölen kimsenin bilgilerini içeren birinci kısım, terekenin açıklandığı ikinci bölüm, borç ve masrafların sıralandığı üçüncü bölüm, en son kısımda varislere veya hazineye kalan miktarın bulunduğu dördüncü bölüm olmak üzere dört aşamadan müteşekkildir (Patacı, 2016; s. 330). Bu kayıtların ilk paragrafında murisin ismi, baba adı, unvanı, ölüm yeri (şehir, mahalle, sokak) ve nedeni, mirasın kalacağı kimseler zikredilmiştir. Vefat eden kimse hakkında bilgiler verildikten sonra geriye bıraktığı tereke cins, adet, güncel bedeli yazılarak listelenmiştir. Daha sonra vergiler ve diğer masraflar yazılmıştır. Kefen ve defin masrafları ve borçlar ödenip vasiyet yerine getirildikten sonra kalan mal-mülk varisler arasında paylaştırılırdı. Nihayetinde tüm gelir ve giderler toplanarak hisse taksimi yapılırdı. Lakin varis yok ise tereke Beytül-Mal'a kalırdı (Patacı, 2016; s. 330-332). Bir tereke kaydını örnek verecek olursak:

M. Ş. S. No: 179, 1309-1311

Sayfa: 325

Bâis-i defter-i kassâm oldur ki,

“Medîne-i Mardin mahallâtından Tekye Mahallesiinde sâkine iken bundan akdem vefât eden Meryem binti Yusuf el-Afrik verâseti zevc-i metruki eş-Şeyh Abdülmecid Efendi ibn-i eş-Şeyh Yusuf el-bayrakdar ile sadriye-i sagîre kızı Hatice ve li-ebeveyn er karındaşı Ali'ye münhasıra ve tashîh mesele-i mirâsları dört sehîminden olub sihâm-ı mezbûreden bir sehîmi zevc-i mezbûr Abdülmecid'e ve sihâm-ı mezkûreden iki sehîmi kızı mezbûre Hatice'ye ve bâkî bir sehîm li-ebeveyn er karındaşı merkûm Ali'ye isâbet tahkikinden sonra verese-i mezbûrun sagîre-i mezbûrenin dayısı tesvîye-i ûmûruna kâbel-i şer'den vâsi-i mansûb-ı mezbûr Ali'nin bi'l-'asâle ve bi'l-vesâye taleb ve ma'rîfeti ve ma'rîfet-i şer'le bey' ve tahrîr ve beyne'l-verese el-merkûma tevzi' ve taksîm olunan müteveffîye-i mezbûrenin terekesi defteridir ki ber-vech-i âtî zikr ve beyân olunur tahrîren fi el-yevmü'l-hâmîs a şer rebî'ü'l-evvel sene îhdâ a şer ve selâse mi'e ve elf. (Zeyrek, 2019; s. 95).”

Tablo 1. 20. yy'da Mardin'de bir Kadının Tereke Dökümü (Zeyrek, 2019; s. 95)

Cins	Miktar	Değeri (guruş)
Gâzî cedîd aded	20	20
Gâzî a' dî-aded	1	1
Gâzî sandıklı	6	
Yarım gazi cedîd	35	
Nısf gâzî	1	
Nısf gâzî sandıklı	2	
Rub gâzî cedîd	7	
Altun gâzî rubi'yyesi	9	
Yekün el-aded mine'l-gâzeyn	81	
Yekün el-kısme ve'l-... mine'l-gâzî		1180

İşbu bin yüz seksen guruşa bâlâda muharrer seksen bir a'ded gâzî rubi'yye altun-ı mezbûrenin hayatında boğaz altunları olub yine hayatında mezkûr altunları zevc-i mûmâ-ileyh Şeyh Abdülhamid Kômeli Abdülkadir aldığı ... mezbûr Abdülkadir'in yanında rehn-i vaz idüb ol-vecihle mezbûrenin terekesi olub mezkûr Abdülkadir'in yanında zuhûr eden seksen bir a'ded gâzî ve rubi'yye ve yarım gâzîye cedîd altunların bey'i ki semenleri sagîre-i mezbûre hakkında enfe olduğundan mezkûr seksen bir a'ded gâzî ve a'diye altunları taraf-ı şer'den nizâm-ı vechle ba'de'l-müzâyede ve ba'de'l-inkita ür-rağbat bimm yüz seksen guruşa ile kuyumcu Zaaltacar üzerine takrîr idüb meblağ-ı mezkûr salîfü'l-beyân seksen bir a'ded gâzî ve rubi'yye altunların semen-i misillerinden ziyâdece idüğü bi'l-ihbâr zâhir ol-vecihle mezkûr altunların semenlerinden sagîre-i mezbûrenin hisse-i iraiyesi verilmesi sagîre-i mezbûreye şer'an enfe olduğundan mezkûr altunların semeni misilleri olduğu işbu kassâm defterinde derç olunmuştur. (Zeyrek, 2019; s. 96).

Tablo 2. Tereke Dökümünden Ayrılan Masraflar (Zeyrek, 2019; s. 96)

Kaydiye (Kayıt Karşılığı Alınan Para)	1 guruş 20 para
Pul bahâ	1
Resm-i kısmet	29 guruş 17 para
Yekün el-ihracat	40 guruş 37 para

Tablo 3. Vereseler Arasında Pay Edilen Miras (Zeyrek, 2019; s. 95-96)

Hisse-i el-zevci'l-mezbûr Şeyh Abdülmecid	284 guruş 30 para
Hisse-i el-mezbûre Hatice	569 guruş 20 para
Hissetül-ah el-mezbûr Aliye	284 guruş 30 para

Miras Kayıtlarını İçeren Defterlerin Önemi

Miras ve miras hukukunda yaşanan sorunlara karşı üretilen çözümler açısından Osmanlı Devleti geniş bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Tereke ve ahkâm defterleri, kadı sicilleri devletin tecrübesini meydana getiren temel kaynaklardan bazılarıdır. Kassamlık sicillerinde veraset iddialarından nafaka tahsislerine, şahsi varlıkların satışından vasi tayinine ilişkin bilgilere, vakıf mülklerinin kullanım haklarının devri konusundan terekenin saklanması durumunda yapılanlara kadar çeşitli bilgiler yer almaktadır (Bozkurt, 2013; s. 196-197).

Tereke konusunda bilgiler sunan zikredilmiş defterler araştırmacılar açısından Osmanlı aile yapısı için kıymetli veriler sunmaktadır. Vefat eden kimsenin ismi, sosyal konumu, kalan menkul ve gayrimenkuller, varislerin aldığı paylar ve ödenen mahkeme bedelleri bizler için birer analiz kaynağıdır. Toplumsal olarak servet dağılımı ne düzeydedir? sorusunun cevabı yine bu defterlerdedir. Ölen kişinin bırakmış olduğu ev

eşyaları, mutfak eşyaları ve giyim-kuşam malzemelerinden yola çıkarak insanların yaşayış tarzları üzerine yorumlamalar yapmak mümkündür (Civelek, 2015; s. 242).

Tereke defteri ait olduğu döneme ilişkin bize nüfus durumu, nüfusun etnik durumu ve dini durumu, hane sayısı, çocuk ve eş sayılarına ulaşmak imkanı vermektedir. Örnek verecek olursak, 16. yüzyılın ilk yarısında Kayseri özelinde yapılan bir çalışmada tereke defteri vasıtası ile çok eşliliğin yüzde 10 düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır (Tuş, 1999; s. 181-182).

Daha önce İslam miras hukukuna dair⁶, Osmanlı miras hukukuna ilişkin⁷ ve tereke kayıtları ile bu kayıtların toplumsal yapıya ilişkin yönleri⁸ üzerine çeşitli modern

⁶ Özay, H. (2018), İslam Miras Hukukunun Özellikleri, İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 3(2), 203-224; Şakir, B. (1978), İslam Hukuku Miras Sistemi İle Medeni Kanununun Miras Sistemi Arasındaki Farklar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22(1), 1-15; Kaşif, H. O. (2007), İslam Hukuku'nda Miras Engeli Olarak Müslüman ve Gayrimüslim Arasındaki Din Ayrılığı, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 7(2), 95-120; Yazıcı, A. (2013), Fıkıhta Bir Miras Meselesi Olarak Ömeriyyeteyn: Kaynağı, Ortaya Çıktığı Haller ve Çözümü, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 35, 223-244; Uslu, R. (2020), Miras Hukuku'na Dair Bir İnceleme: Nisa ve Enfal Sureleri Özelinde, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(2), 144-157.

⁷ Bakınız: Çakır, A. (2015). *Klasik Dönem Osmanlı Miras Hukuku'nda Kadının Yeri* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldırım Bayezit Üniversitesi; Aktaş, F. M. (2020), Osmanlı Sofyası'nda Evlilik Müessesesi, Boşanma ve Miras Hukuku (1683-1726 Yılları Örnekleri), Journal of International Eastern European Studies, 2(1), 1-17; Yakut, E. Aygün, G. Ç. (2018), Osmanlı Hukuku'ndan Günümüze Evlat Edinmenin Miras Hukukuna Dayalı Sonuçları, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 26(1), 11-46; Akyılmaz, G. (2007), Osmanlı Miras Hukuku'nda Kadının Statüsü, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11(1), 471-502; Ş, Ayşe. (2016), Osmanlı Miras Hukuku Sulh-Tehârûc Uygulamalarında Kadın: Konya Kadı Sicili 45. Defter (1714-1715), Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2, 9-36; Esirgen, S. Ö. (2016), Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nda Gayrimüslim Kadın, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(3), 893-936; Alkış, A. (2019), İslam Miras Hukuku İle Türk Medeni Kanun Miras Sisteminin Varisler Yönüyle Karşılaştırılması, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (1), 60-79.

⁸ Bakınız: Şener, O. H. (2013), Tereke Temsilcisi Atanmasına İlişkin İlke ve Esaslar, Journal of Yaşar University, 8; Oral, Ö. (2016). *Osmanlı Tereke Kayıtlarındaki İç Mekan İthal Aydınlatma Eşyaları: (19. Yüzyılın Ortalarından 20. Yüzyılın Başlarına Geç Osmanlı İç Mekan Aydınlatmasının Sosyal ve Kültürel Tarihine Yönelik Mukayeseli Bir Etüt)* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi; Dede, M. (2020), Osmanlı'da Taşra'nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Bir Örnek: Terekeler Işığında XIX. Yüzyılın Başlarında Çankırı, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44(1), 83-100; Bilgin, A. (2010), Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Varissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytü'l-mal Mukataalar, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20, 1-31; Bozkurt, F. (2013), Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 11(22), 193-229; Patacı, Ö. O. (2016), Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmaları Açısından Öneme Yönelik Bazı Değerlendirmeler, OTAM, 40, 327-354; Zeyrek, N. (2019). *XIX. Yüzyılda Mardin Şer'iyeye Sicilleri'nde Kadın Terekeleri, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Mardin Artuklu Üniversitesi; Köstüklü, N. (2008), Osmanlı-Türk Aile Kurumu Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. YY. Örnekleri Çerçevesinde), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 17-26; Erdal, İ. (2017), Tereke Defterlerine Göre Anamur'da Sosyo-Ekonomik Hayat (1892-1902), Kafdağı, 2(2), 59-73; Karataş, İ. (1999), Tereke Kayıtlarına Göre XVI. Yüzyılda Bursa'da İnsan-Kitap İlişkisi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8(1), 317-328; Civelek, G. (2015), XVII. Yüzyıl Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 54, 241-259; Benzer, Z. (2020), Urfa Tereke Kayıtlarına Bir Örnek: Göncü Hacı Abdurrahman'ın 1880 Tarihli Terekesi, Tarih ve Gelecek Dergisi, 6(2), 576-594; Gümüş, E. Gürhan, V. (2016), 18. Yüzyılın İkinci Yarısına Ait (M. 1787-1789) 3757 Numaralı Tereke Defteri'nin Amid'deki Sosyal ve Ekonomik Hayata Dair Düşündürdüğü Bazı Hususlar, Şarkiyat, 8(1), 1-14; Er, İ. (2009), Balıkesirli Tereke Sahipleri Hakkında Sosyo-Kültürel Açından Bazı Değerlendirmeler 1670-1700, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 368-376; Çağlar, İ. M. (2015), 20.273 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicili'ndeki Tereke Kayıtlarına Göre Manisa'da Sosyal Hayat (1836-18379), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44, 198-206; Demir, T. (2005), Bir Tereke, Yetmiş Denizlili, Tarih Araştırmaları Dergisi, 24(38), 131-144; Metin, R. (2012), XVI. Yüzyılın Sonu ve XVII. Yüzyılın Başlarında Bolu'da Sosyal Hayat, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32, 101-118; Aydın, M. (2014), XVIII. Yüzyılda Sivas'ta Bir Ağa: Hatibzade Es-Seyyid Ali Ağa ve Serveti, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 65-88; Çiftçi, B. (2017), Osmanlı'da Ev ve Ev Eşyaları (17. Yüzyılda Ayıntab Örneği), Kahramanmaraş Sütçü İmam

çalışmalar yapılmıştır. Buradaki makalemizde 1760-1781 yılları arasında Sivas Sancağı özelinde Osmanlı miras uygulamasında ne gibi problemler yaşanmış ve ilgili davalara ne gibi çözümler bulunduğu irdelenmiştir.

8 VE 15 NUMARALI SİVAS AHKÂM DEFTERLERİNDE YER ALAN MİRAS HÜKÜMLERİNİN KATEGORİK DAĞILIMI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Bulunan Miras Davalarının Yıllara Göre Dağılımı

8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki miras davalarına ilişkin 65 şikâyet 2 Aralık 1759-1 Eylül 1761 tarihleri arasını kapsamaktadır. 20 emir 2 Aralık 1759-4 Ağustos 1760, 38 hüküm 2 Eylül 1760-24 Temmuz 1761, yedi tanesi de 2 Ağustos-1 Eylül 1761 tarihine aittir. Şcz konusu şikâyetler bir ayı oluşturan 30 günlük zaman diliminde tetkik edildiğinde 17 tanesinin ilk 10 günlük (evail) kısma, 27 tanesinin ikinci (evasıt) 10 günlük kısma ve 21 tanesinin ise son 10 günlük (evahir) kısma ait olduğu görülmüştür. 1173 senesi için altı ile Zilkade, 1174 senesi için yedi ile Şevval ve 1175 senesi için beş adet ile Muharrem ayları en fazla hükmün kayda alındığı aylardır.

Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 461-476; Aydın, B. (2019), XVII. Yüzyılda İstanbul Medreselerinde Okutulan Kitaplar (Tereke Kayıtları Üzerine Bir Değerlendirme), *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 19(19), 183-236; Öktem, N. (2020), Galata Kadılığı Tereke Kayıtlarına Göre Kitap Sahipliğine Nicel Bir Bakış, *Arşiv Dünyası*, 7(2), 113-138; Saraç, H. Erdoğan, S. (2019), 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyeye Sicili'nde Yer Alan Tereke Kayıtlarına Göre Müslim ve Gayrimüslimlerin Sosyo-Ekonomik Durumları (1908-1910), *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 440-450; Bozkurt, F. (2012), Yetimi Kolla, Malını Korum! Tereke Defterleri ve Yetim Malları (1785-1875), *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(03), 69-90; Güler, Ü. (2018), Kıbrıs Tereke Kayıtlarında Köleler (17. ve 19. YY.), *İstem*, 31, 107-123; Karataş, A. (2015), İsmail Hakkı Bursevî Dergahı Şeyhlerinden Hikmetî Mehmed Efendi ve Hanımı Salih Hatun'un Terekeleri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 65-103; Oğuz, G. (2018), 171 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicili'ndeki Tereke Kayıtlarına Göre Manisa'da Taşınmaz Mallar, *Humanitas-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 273-299; Döşemetaş, Ö. (2020), Kastamonu Eşrafından Hacı Mustafa Ağa Bin Şaban Çelebi'nin Terekeleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 68, 377-398; Güneş, Z. (2020), Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülhazalar, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 17-45; Akbel, M. (2018), Osmanlı'da Milyoner Olmak; 18. Yüzyılın Başlarında Galata Zenginleri, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 38-68; Bolat, G. (2020), Tereke Kayıtlarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Aile: Ruscuk Örneği, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 15(1), 367-392; Tiryaki, K. (2020), 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Ayıntab'da Bir Alimin Terekeleri: Fazılzâde Hacı Halil Efendi Bin Hacı Ali Ağa, *Gaziantep Üniversitesi Ayıntab Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 35-63; Öztürk, T. (2015), 1918 Numaralı Kadı Siciline Göre 18. Yüzyılda Trabzon'da Giyim-Kuşam Kültürü, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 9(189), 9-28; Öztunç, B. (2017), Bir Rumeli Valisi'nin Emvâl-i Metrukesi: Mahmud Hamdi Paşa'nın Muhallefatı, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 53-76; Demiryürek, M. (2006), Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Kamil Paşa Hakkında Bazı Notlar ve Kamil Paşa'nın Terekeleri, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25(40), 59-105; Hanılçe, M. (2011), Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında Tokat'ta Giyim, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 423-455; Özbaba, F. (2019), Rodoscuk'ta Ev Mimarisi, Ev Eşyaları ve Giyim-Kuşam (1531 Numaralı Rodoscuk Şer'iyeye Sicili Işığında), *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 259-282; Koçak, Z. (2018), 14 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Vidin'de İdari, Ekonomik ve Sosyal Yapı, *Şarkiyat*, 10(4), 1566-1591; Yıldırım, Y. (2019), Şer'iyeye Sicillerine Göre Ayıntab'da (Gaziantep) Ailenin Demografik Yapısı: Eş ve Çocuk Sayıları (1839-1876), *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 366-379; Maydaer, S. (2006), Osmanlı Klasik Döneminde Kadınların Servet Edinme Yolları (Bursa Örneği), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(2), 30-46.

Tablo 4. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Bulunan Miras Davalarının Tarihsel Dökümüne Ait Üç Tablo

1173	EVAİL Hüküm kaydı	EVASIT Hüküm kaydı	EVAHİR Hüküm kaydı	TOPLAM
Rebiülahir		6-2.	9-2.	2
Cemazielevvel	11-1.			1
Cemazielahir				
Receb	31-2, 33-2.	36-1.	43-1.	4
Şaban				
Ramazan		60-1.		1
Şevval		58-3, 68-4, 69-1.	73-1.	4
Zilkade		88-1, 89-1, 89-4,	91-3, 92-2, 97-3.	6
Zilhicce		104-3.	105-1.	2
Toplam	3	10	7	20

1174	EVAİL Hüküm kaydı	EVASIT Hüküm kaydı	EVAHİR Hüküm kaydı	TOPLAM
Muharrem			119-1, 120-3.	2
Safer		126-1.	129-2.	2
Rebiül evvel	133-1.	138-3, 138-4.		3
Rebiül ahir		148-1.	155-1.	2
Cemaziel evvel	158-1, 159-2, 164-4.		168-1, 168-4.	5
Cemaziel ahir			184-3	1
Receb		191-2, 192-2.	194-1.	3
Şaban	197-1, 200-2.	205-3.		3
Ramazan		218-2.		1
Şevval		221-1, 222-3, 224-3, 226-2, 226-3.	227-2, 231-3.	7
Zilkade	234-3, 238-1.	244-3.	236-1, 250-3.	5
Zilhicce	252-1, 254-2.	261-4.	265-2.	4
Toplam	10	15	13	38

1175	EVAİL Hüküm kaydı	EVASIT Hüküm kaydı	EVAHİR Hüküm kaydı	TOPLAM
Muharrem	267-1, 271-1.	275-3, 276-2.	279-4.	5
Safer	282-4, 283-2.			2
Toplam	4	2	1	7

15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Bulunan Miras Davalarının Yıllara Göre Dağılımı

15 numaralı Sivas Ahkâm defterinde 17 Şubat 1780 ve 2 Temmuz 1781 yılları arasına tekabül eden miras meselelerine ilişkin 64 adet hüküm tespit edilmiştir. Bahsi geçen 64 emirden 37 tanesi 17 Şubat-18 Aralık 1780 tarihleri içerisinde iken geriye kalan 27'si 7 Ocak-23 Haziran 1781 dahilindedir. Davaların kaydedilmesinde bir aylık zaman dilimindeki ilk 10 günlük zaman dilimini ifade etmek için *evail*, ikinci 10 gün için *evasıt* ve son 10 gün *evahir* şeklinde olmak üzere üç ayrı kategori kullanılmıştır. Yaşanan sorunlar zaman dilimleri açısından kritik edildiğinde 25 tanesi ilk 10 günde, 21 tanesi ikinci 10 günde, 18 tanesi ise son 10 günde kayda geçirilmiştir. Ay bazında değerlendirmeler yapacak olursak 1780 senesi dahilinde en fazla şikâyet altı adet ile Cemazielevvel, Şevval ve Zilhicce aylarında iken en az şikâyet bir adet ile Safer'dedir. 1781 yılı söz konusu olduğunda ise en fazla emir altı adet ile Rebiülevvel ayında iken en az emir bir adet ile Rebiülahir'dedir.

Tablo 5. 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Bulunan Miras Davalarının Tarihsel Dökümüne Ait İki Tablo

1194	EVAİL Hüküm kaydı	EVASIT Hüküm kaydı	EVAHİR Hüküm kaydı	TOPLAM
Muharrem				
Safer		60-1		1
Rebiülevvel				
Rebiülahir			6-1, 23-3	2
Cemazielevvel	14-4, 16-3, 18-1, 20-3	22-4	29-1	6
Cemazielahir	32-2	36-2		2
Receb	43-2	44-4	49-3, 50-2	4
Şaban	55-3	62-1, 60-5, 62-2	61-3	5
Ramazan				
Şevval	73-2, 75-5, 3-5	80-2	84-2, 87-1	6
Zilkade	93-3	94-1	97-5, 98-1, 98-5	5
Zilhicce	102-5, 100-3	101-5, 102-3	103-2, 103-3	6
Toplam	13	11	13	37

1195	EVAİL Hüküm kaydı	EVASIT Hüküm kaydı	EVAHİR Hüküm kaydı	TOPLAM
Muharrem		110-2, 109-2.	111-1.	3
Safer	116-5, 117-3.		114-5.	3
Rebiülevvel	120-1, 120-3, 124-5.	129-3, 130-2.	128-4.	6
Rebiülahir		136-4.		1
Cemazielevvel	146-3.	150-4.	157-2, 162-2.	4
Cemazielahir	159-4, 160-5.	164-4, 170-3, 171-1.		5
Receb	180-2, 191-3, 191-4, 192-1.	191-2.		5
Toplam	12	10	5	27

Tablo 6. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Mirasa İlişkin Hükümlerin Sınıflandırılması

Kategori	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
İntikal Eden Terekeye Hariçten Haksız Müdahale	6-2, 31-2, 43-1, 60-1, 88-1, 97-3, 105-1, 129-2, 138-3, 155-1, 158-1, 159-2, 192-2, 194-1, 197-1, 218-2, 226-2, 227-2, 238-1, 244-3, 252-1, 279-4, 283-2.	23	35,38
Miras Paylaşımında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Aile İçi Müdahaleler	9-2, 11-1, 33-2, 68-4, 69-1, 73-1, 120-3, 138-4, 148-1, 164-4, 168-1, 168-4, 200-2, 222-3, 224-3, 226-3, 231-3, 236-1, 250-3, 254-2, 265-2, 267-1, 271-1, 275-3, 282-4.	25	38,46
Vasilerden Kaynaklı Problemler	36-1, 58-3, 104-3, 119-1, 221-1.	5	7,69
Haksız Şekilde Kassamiye Ücreti Talep Etme	89-1, 91-3, 92-2, 191-2.	4	6,15
Diğer Anlaşmazlıklar	89-4, 126-1, 133-1, 184-3, 205-3, 234-3, 261-4, 276-2.	8	12,30
Toplam		65	

8 numaralı Sivas Ahkâm Defterinde 65 adet miras konusuna ilişkin hüküm bulunmuştur. Yukarıda 6 numaralı tabloda 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde tespit edilen miras hükümlerinin konularına göre dağılımı verilmiştir. Hükümlerin konularına göre dağılımı hakkında şu genel değerlendirmeler yapılabilir.

Yapmış olduğumuz gruplamalar içerisinde en fazla hükme 25 hüküm sayısı ile “Miras Paylaşımında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Aile İçi Müdahaleler” isimli kategoride rastlanılmıştır. Daha sonra 23 adet hüküm ile “İntikal Eden Terekeye Hariçten Haksız Müdahale” isimli kategori ikinci en fazla hükmün bulunduğu grup olmuştur. Diğer kategorilerdeki emir sayıları beş, dört ve sekiz olarak tespit edilmiştir.

8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde elde edilen miras hükümleri ışığında genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak; şikâyetler aile içinde yaşanan miras paylaşımı problemleri, terekeye hariçten yapılan müdahaleler, vasilerden kaynaklı meseleler, haksız kassamiye ücreti talebinden yaşanan sorunlar etrafında cereyan etmiştir. Miras davaları içerisinde büyük oranda kısa ve net hükümlere rastlanılmıştır.

Tablo 7. 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde Mirasa İlişkin Hükümlerin Tasnifi

Kategori	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
İntikal Eden Terekeye Hariçten Haksız Müdahale	3-5, 6-1, 16-3, 20-3, 23-3, 32-2, 49-3, 50-2, 61-3, 62-2, 75-5, 101-5, 102-5, 116-5, 117-3, 128-4, 160-5, 191-4, 192-1.	19	29,68
Miras Paylaşımında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Aile İçi Müdahaleler	14-4, 22-4, 29-1, 36-2, 55-3, 60-1, 60-5, 62-1, 73-2, 80-2, 87-1, 93-3, 97-5, 98-1, 98-5, 100-3, 102-3, 103-3, 109-2, 110-2, 114-5, 120-3, 136-4, 146-3, 150-4, 157-2, 159-4, 170-3, 171-1, 180-2, 191-3.	31	48,43
Vasilerden Kaynaklı Problemler	43-2, 44-4, 94-1, 103-2, 111-1, 120-1, 162-2, 164-4, 191-2.	9	14
Haksız Şekilde Kassamiye Ücreti Talep Etme	X	X	X
Diğer Anlaşmazlıklar	18-1, 84-2, 124-5, 129-3, 130-2.	5	7,81
Toplam		64	

Yukarıda verilen Tablo 7’de görüleceği üzere 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defteri’nde 64 adet mirasa dair hüküm tespit edilmiştir. Bu defter içerisinde mirasa ilişkin davalar arasında en fazla hükmü 31 adet hüküm ile “miras paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar ve aile içi müdahaleler” isimli kategori barındırmaktadır. “haksız şekilde kassamiye ücreti talep etme” isimli başlık altında ise herhangi bir hüküm tespit edilememiştir. “İntikal eden terekeye hariçten haksız müdahale” isimli kategoride 19, diğer kategorilerde ise dokuz ve beş adet hüküm bulunmaktadır.

İki defterdeki mevcut davaların ortak özelliklerinden bir tanesi en fazla hükmün aile içinde yaşanan miras problemlerine ait olmasıdır. Akabinde hariçten terekeye yapılan müdahaleler her ikisinde de ikinci en fazla hükmü barındıran kategoridir. Ancak 15 numaralı defterde sekiz numaradan farklı olarak haksız kassamiye ücretine ilişkin hüküm bulunamamıştır.

8 Ve 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterlerindeki Mirasa İlişkin Hükümlerin İçerik Olarak Değerlendirilmesi

Bu başlık altında beş kategoriye ayırmış olduğumuz mirasa ilişkin şikâyet davalarını içerik olarak değerlendireceğiz.

İntikal eden terekeye hariçten haksız müdahale

Bu kategoride 8 numaralı defterde 23 adet (toplam miras hükümlerinin %35,38'i) hüküm bulunurken 15 numaralı defterde 19 adet (toplam miras hükümlerinin %29,68'i) hüküm yer almaktadır. Bu başlık altında yaşanan sorunlarda iki defter arasında belirli miktarda azalış gözlenmiştir. Bu kategori ile ilgili iki örnek hüküm aşağıda özetlenmiştir.

Halil Efendi isimli bir kadı Divan-ı Hümayun'a gelerek şikâyetçi olmuştur. Babasından miras kalan terekeye kendisi küçük ve başka bir memlekette olmasından dolayı daha önce el koyan Gürcü Hasan'dan hakkını almak istediğinde o kişi vefat etmiştir. Ancak bu defa da Gürcü Hasan'ın oğlu Fevzi Beğ mirasa el koymuştur. Haksız yere zapt edilen öküz, inek ve eşyanın kendisine teslim edilmesi için emir talep edilmiştir (A. DVNS.AHK. SS..d 8; 6/2).

Üsküdar sakinlerinden olup sadat-ı kiram mensubu Seyyid Mustafa, Seyyid İsmail, Seyyid Mehmed Tahir ve Şerife Hadice şikâyetçi olmuştur. Babaları ve Şerife Hadice'nin eşi vefat etmiş ve bir göz değirmen varislere intikal etmiştir. Kimsenin değirmene müdahale etmeye hakkı yokken Veli Mehmet isimli kişi değirmeni haksız yere zapt etmiştir. Varisler değirmeni başka kimselere satmak istediğinde ise buna da zorba yandaşları ile karşı çıkmıştır. Bu müdahalenin sona erdirilmesi için emir talep edilmiş ve ilgili hüküm gönderilmiştir (A. DVNS.AHK. SS..d 15; 3/5).

Miras paylaşımında yaşanan anlaşmazlıklar ve aile içi müdahaleler

Miras Paylaşımında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Aile İçi Müdahaleler ile ilgili 8 numaralı defterde 25 adet hüküm (toplam miras hükümlerinin %38,46'sı) var iken; 15 numaralı defterde 31 adet hüküm (toplam miras hükümlerinin %48,43'ü) tespit edilmiştir. Bu rakamlardan dava sayısının kayda değer ölçüde arttığı görülmektedir. Bu kategorideki hükümlere dair iki örnek hüküm aşağıda sunulmuştur.

Gedegra sakinlerinden Ayşe isimli kadın Divan-ı Hümayun'a kadı aracılığı ile şikâyetini iletmıştır. Babası Molla Mustafa vefat ettiğinde altı Camus inek, sekiz katır, iki yüz kavak, dört tüfek, bir at ve diğer terekeleri kendisine intikal etmiştir. Babası öldüğünde küçük yaşta olmasından mütevellit amcası Molla Ahmed, terekeyi haksız olarak zapt etmiştir. Amcası da vefat edince bu kez kuzenleri ve yengesi terekeye el koymuştur. Babasından kalan malın geri alınması için emir talep edilmiş ve ilgili hüküm yazılmıştır (A. DVNS.AHK. SS..d 8; 9/2).

Şiruz isimli köy sakinlerinden Ali, şikâyetçi olarak babası Mehmet'ten veraseten kendisine intikal eden bağ, bahçe, değirmen ve eşyayı amcası Firuz'un cebren zapt ettiğini bildirmiştir. Daha sonra amcası da vefat edince yengesi ismi yazılmamış kadın ve eşkiyadan zevcesi Ahmet terekeye el koymuştur. Bu zorbalığa son verilmesi ve mirasın iadesi için hüküm talep edilmiştir (A. DVNS.AHK. SS..d 15; 14/4).

Vasilerden kaynaklı problemler

Bu kategori bağlamında 8 numaralı Sivas Ahkâm Defteri'nde beş adet (toplam miras hükümlerinin %7,69'u), 15 numaralı Sivas Ahkâm Defteri'nde dokuz adet (toplam miras hükümlerinin %14'ü) hüküm bulunmaktadır. Bu başlık altında iki defterde fazla sayıda hüküm bulunmasa da neredeyse iki katına yakın bir artış olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Bu kategorideki hükümlerden ikisi aşağıda örnek olarak özetlemiştir.

Şikâyet sahibi Numan isimli kişidir. Babası Mecid Ağa vefat ettiğinde terekesi Numan ile kardeşi Osman'a intikal etmiştir. Numan babası öldüğünde küçük yaşta olduğu için ismi yazılmamış kişi kendisine vasi tayin edilmiştir. Daha sonra yetişkin birisi olduğunda vasiden terekesini istediğinde alamamıştır. Yapılan şikâyet üzerine bu durumun düzeltilmesi için emir yazılmıştır (A. DVNS.AHK. SS..d 8; 104/3).

Tokat sakinlerinden Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmet'in babaları Hacı Salih öldüğünde terekesi onlar ile kardeşleri Kebir Seyyid Hasan'a intikal etmiştir. Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmet, o tarihte çocuk yaşta oldukları için Seyyid Hasan ve amcaları Seyyid İbrahim vasilik iddiası ile terekeden beş kese akçelerine el koymuşlardır. Hak sahipleri haklarını istediğinde alamamıştır. Beş kese akçenin alınıp Seyyid Mustafa ve Seyyid Ahmet'e verilmesi istenmiştir (A. DVNS.AHK. SS..d 15; 43/2).

Haksız şekilde kassamiye ücreti talep etme

Bu kategori bağlamında 8 numaralı defterde dört adet (toplam miras hükümlerinin %6,15'i) hüküm yer alırken 15 numaralı defterde herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Niksar kazasına mensup Mehmet Said, Mehmet Emin ve ismi yazılmamış bir kişi şikâyetçi olmuştur. Bu kimselerin babaları vefat ettiğinde resm-i kısmet alınmasını gerektiren bir durum yok iken Niksar Kadısı tarafından görevli yine ismi yazılmamış birisi kanunsuz şekilde resm-i kısmet almaya çalışmıştır. Kanun gereğince hareket edilmesi için emir yazılmıştır (A. DVNS.AHK. SS..d 8; 89/1).

Diğer

Bu kategori altında 8 numaralı defterde sekiz adet (toplam miras şikâyet davalarının %12,30'u) ve 15 numaralı defterde beş adet hüküm (toplam miras şikâyet davalarının %7,81'i) bulunmaktadır. İlgili hükümlere örnek verecek olursak;

Yeniçeri çorbacılarından Halil Ağa şikâyetçi olmuştur. Hacı Halil isimli kişi ile daha önce ortak olan Halil Ağa, Hacı Ali vefat edince alacağını terekesini elinde bulunduran Mehmet'ten istemiştir. Ancak alamamıştır. Yapılan şikâyet üzerine hakkın teslimi için emir yazılmıştır (A. DVNS.AHK. SS..d 8; 126/1).

Amasya kazası Gümüşlü Mahallesinden Hacı Abdullah bin Mustafa, şikâyetçi olan kimsedir. Gökce Mahallesinden Seyyid Abdülkerim bin Osman ile eşi Emetullah isimli hatun vefat ettiğinde terekesi o tarihlerde küçük yaşta Seyyid Mehmet ve Fatma'ya intikal etmiştir. Çocuk yaşta oldukları için Hacı Abdullah bin Mustafa vasi tayin edilmiştir. Bu kişi vasilik görevini hakkı ile yerine getirirken Seyyid Mehmet bin Hacı Ahmet vesayete haksız müdahale etmiştir. Talep üzerine müdahalenin engellenmesi için emir yazılmıştır (A. DVNS.AHK. SS..d 15; 124/5).

Davaların Şikâyet Sahiplerine Göre Değerlendirilmesi

Şikâyet sahiplerinin cinsiyetlerine göre

Miras meselelerine ilişkin 65 adet hüküm barındıran 8 numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki 35 şikâyet (toplam miras şikâyet davalarının %70,76'sı) erkeklerin, 16 şikâyet (toplam miras şikâyet davalarının %24,61'i) kadınların ve üç şikâyet (toplam miras şikâyet davalarının %4,61'i) kadın ile erkeklerin ortak müracaatı neticesinde kaleme alınmıştır.

15 numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki mirasa ilişkin 64 kaydın 35 tanesi (toplam miras şikâyet davalarının %54,68'i) erkeklerin, 20 tanesi (toplam miras şikâyet davalarının %31,25'i) kadınların ve dokuz tanesi de kadın ve erkeklerin ortak şikâyeti ile deftere yazılmıştır.

Her iki defterde de erkeklerin müracaat oranı kadınlara göre daha yüksek olmasına rağmen 8 numaralı Sivas Ahkâm Defteri'nde bu oran 15 numaralı deftere göre daha yüksektir. Hem 8 hem de 15 numaralı defterlerde erkeklerin daha yoğun şikâyet sahibi olması ataerkil bir toplumda doğal karşılanabilecek bir durumdur.

Tablo 8. 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Cinsiyetine Göre Tasnifi

15 NUMARALI SIVAS AHKÂM DEFTERİ	Cinsiyet	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Erkek		14-4, 16-3, 18-1, 20-3, 29-1, 32-2, 43-2, 49-3, 55-3, 60-1, 61-3, 62-1, 62-2, 73-2, 75-5, 80-2, 87-1, 93-3, 94-1, 97-5, 101-5, 102-5, 103-2, 110-2, 114-5, 116-5, 117-3, 120-1, 120-3, 124-5, 136-4, 146-3, 150-4, 164-4, 191-2.	35
Kadın		22-4, 23-3, 36-2, 44-4, 50-2, 60-5, 98-1, 100-3, 102-3, 109-2, 111-1, 128-4, 129-3, 130-2, 157-2, 159-4, 160-5, 162-2, 191-3, 192-1.	20	31,25
Kadın ile Erkek		3-5, 6-1, 84-2, 98-5, 103-3, 170-3, 171-1, 180-2, 191-4.	9	14,06
Toplam			64	

Tablo 9. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Cinsiyetine Göre Tasnifi

8 NUMARALI SIVAS AHKÂM DEFTERİ	Cinsiyet	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Erkek		6-2, 31-2, 36-1, 58-3, 60-1, 73-1, 88-1, 89-1, 89-4, 91-3, 92-2, 97-3, 104-3, 105-1, 119-1, 120-3, 126-1, 129-2, 133-1, 138-4, 159-2, 164-4, 184-3, 191-2, 192-2, 194-1, 197-1, 200-2, 205-3, 218-2, 222-3, 224-3, 226-2, 226-3, 227-2, 231-3, 234-3, 238-1, 252-1, 265-2, 271-1, 275-3, 276-2, 279-4, 282-4, 283-2.	46
Kadın		9-2, 11-1, 43-1, 68-4, 69-1, 138-3, 148-1, 155-1, 158-1, 164, 221-1, 244-3, 236-1, 250-3, 261-4, 267-1.	16	24,61
Kadın ile Erkek		33-2, 168-1, 254-2.	3	4,61
Toplam			65	

Şikâyet sahiplerinin dini inanışlarına göre tasnifi

Çok yüksek oranda Müslüman nüfusun yaşadığı Osmanlı toplumunda beklenildiği gibi gayrimüslimlerden ziyade İslam ehli baskın şekilde şikâyet sahibidir. 15 numaralı defterde Müslüman şikâyet sahiplerinin oranı %87,5 iken 8 numaralı defterde %89,23'tür.

Tablo 10. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Dini İnanışına Göre Tasnifi

8 NUMARALI SIVAS AHKÂM DEFTERİ	Dini Aidiyet	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Müslim	6-2, 9-2, 11-1, 31-2, 33-2, 36-1, 43-1, 58-3, 60-1, 68-4, 69-1, 73-1, 88-1, 89-1, 89-4, 91-3, 92-2, 97-3, 104-3, 105-1, 120-3, 126-1, 129-2, 133-1, 138-4, 155-1, 158-1, 159-2, 168-4, 184-3, 191-2, 192-2, 194-1, 197-1, 200-2, 205-3, 218-2, 224-3, 226-2, 226-3, 227-2, 231-3, 234-3, 238-1, 244-3, 236-1, 250-3, 252-1, 254-2, 261-4, 265-2, 267-1, 271-1, 275-3, 276-2, 279-4, 282-4, 283-3.	58	89,23
Gayrimüslim	119-1, 138-3, 148-1, 164-4, 168-1, 221-1, 222-3.	7	10,76	
Toplam		65		

Tablo 11. 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Dini İnanışına Göre Tasnifi

15 NUMARALI SIVAS AHKÂM DEFTERİ	Dini Aidiyet	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Müslim	3-5, 6-1, 14-4, 16-3, 18-1, 20-3, 29-1, 32-2, 43-2, 49-3, 55-3, 61-3, 62-1, 73-2, 75-5, 84-2, 94-1, 97-5, 101-5, 102-5, 103-2, 103-3, 110-2, 116-5, 117-3, 120-1, 120-3, 124-5, 146-3, 164-4, 191-2, 22-4, 23-3, 36-2, 44-4, 50-2, 60-5, 98-1, 98-5, 100-3, 102-3, 109-2, 111-1, 128-4, 129-3, 130-2, 157-2, 159-4, 160-5, 162-2, 170-3, 171-1, 180-2, 191-3, 191-4, 192-1.	56	87,5
Gayrimüslim	60-1, 62-2, 80-2, 87-1, 93-3, 114-5, 136-4, 150-4.	8	12,5	
Toplam		64		

Şikâyet sahiplerinin toplumsal statüsüne göre tasnifleri

8 ve 15 numaralı Sivas Ahkâm Defterlerindeki ilgili miras hükümleri başvuru sahiplerinin toplumsal statüleri açısından kritik edildiğinde en büyük oran reayaya (8 numaralı defterde %72,30, 15 numaralı defterde %84,37) aittir. İkinci en fazla şikâyet grubu sadat-ı kiram taifesidir ki ilk defterde 10, diğerinde 8 kişi bu zümreye tabidir. İki defterde de ikişer tane yeniçeri kaydı vardır. Ancak 8 no'lu defterde farklı olarak üçer adet sipahi ve ulemaya ait emir bulunmaktadır.

Tablo 12. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Toplumsal Statülerine Göre Tasnifi

8 NUMARALI SİVAS AHKÂM DEFTERİ	Statüler	Hüküm kayıtları	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Sadat-ı Kiram	11-1, 31-2, 68-4, 69-1, 138-4, 159-2, 184-3, 197-1, 252-1, 282-4.		10
Reaya	9-2, 33-2, 36-1, 43-1, 58-3, 60-1, 88-1, 89-1, 92-2, 97-3, 104-3, 105-1, 119-1, 120-3, 138-3, 148-1, 155-1, 158-1, 164-4, 168-1, 168-4, 191-2, 192-2, 194-1, 200-2, 218-2, 221-1, 222-3, 224-3, 226-2, 226-3, 227-2, 231-3, 234-4, 238-1, 244-3, 236-1, 250-3, 254-2, 261-4, 265-2, 267-1, 271-1, 275-3, 276-2, 279-4, 283-2.		47	72,30
Yeniçeri	126-1, 133-1.		2	3
Sipahi	73-1, 89-4, 129-2.		3	4,61
Ulema	6-2, 91-3, 205-3.		3	4,61
Toplam			65	

Tablo 13. 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterindeki Şikâyetçilerin Toplumsal Statülerine Göre Tasnifi

15 NUMARALI SİVAS AHKÂM DEFTERİ	Statüler	Referans Hükümler	Hüküm Sayıları	Yüzde (%)
	Sadat-ı Kiram	3-5, 43-2, 94-1, 101-5, 103-3, 120-3, 164-4, 191-2.		8
Reaya	6-1, 14-4, 18-1, 20-3, 22-4, 23-3, 29-1, 32-2, 36-2, 44-4, 49-3, 50-2, 55-3, 60-1, 60-5, 61-3, 62-1, 62-2, 73-2, 75-5, 80-2, 84-2, 87-1, 93-3, 98-1, 100-3, 111-1, 102-3, 102-5, 103-2, 109-2, 110-2, 114-5, 116-5, 117-3, 120-1, 214-5, 128-4, 129-3, 130-2, 136-4, 146-3, 150-4, 157-2, 159-4, 160-5, 162-2, 170-3, 171-1, 180-2, 191-3, 191-4, 192-1.		54	84,37
Yeniçeri	97-5, 98-5.		2	3,12
Toplam			64	

SONUÇ

Bu çalışmada 1759-1761 yılları arasını kapsayan 8 numaralı Sivas Ahkâm Defteri ve 1780-1781 yılları arasını kapsayan 15 numaralı Sivas Ahkâm Defterinde kayıtlı mirasa ilişkin şikâyet hükümleri incelenmiştir. Genel olarak şikâyet hükümleri sayı, şekil ve içerik olarak değerlendirilmiştir.

Sayı bakımından her iki defterde toplam 129 adet miras şikâyet hükmü (65'i 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterleri'nde; 64'ü 15 Numaralı Sivas Ahkâm Defterlerinde) tespit edilmiştir. Dava sayılarının hemen hemen aynı düzeyde olması iki defter arasındaki 20 yıllık zamanda diliminde toplumsal olarak kargaşanın artmaması şeklinde yorumlanabilir.

İçerik bakımından çalışmamızda davaların büyük çoğunluğunda aile içi anlaşmazlıklar ve müdahaleler ile terekeye hariçten yapılan müdahalelerin mevcut olduğu görülmüştür. Aile içi anlaşmazlıklarda başrollerde kardeşler, amcalar ve öz veya üvey anneler bulunmaktadır. Bu hususta iki defterden toplam 56 adet emir tespit edilmiştir ki tüm davalara oranı %43,41'dir. Bir diğer ana kategori terekeye hariçten müdahale konusunda toplam 42 adet hüküm yer almaktadır ki bunun da tüm miras davalarına oranı %32,55'tir. Bir kişinin vefat etmesi halinde vasisi terekeye hükmedemeyecek durumda

olur ise ona vasi tayini yapılmaktadır. Atanan bu vasilerden kaynaklı problemlere her iki defterde de rastlanılmıştır. 8 Numaralı Sivas Ahkâm Defterinde 15 numaralı deftere göre farklı bir kategori olarak “haksız kassamiye ücreti talep etme” isimli başlık bulunmaktadır.

İlgili davaların sahiplerini cinsiyet, din ve toplumsal statü olarak değerlendirmek makalemizin bir diğer adımı olmuştur. Burada tespit edilen hususlardan bir tanesi şudur ki erkeğin baskın olduğu bir toplumda tabii olarak erkekler daha fazla şikâyetçi olmuştur. Hem 8 numaralı hem 15 numaralı Sivas Ahkâm Defterinde mevcut miras davalarındaki erkek şikâyetçi sayısı 81’dir. Bu sayının tüm miras davalarına oranı %62,79’dur. Kadınlar burada 36 hüküm ile %27,90’lık bir paya sahiptir. Şikâyetlere dinî açıdan bakacak olursak Müslümanların çok daha baskın olduğunu görmek mümkündür. 129 miras hükmü içerisinde Müslümanlar 114 şikâyet ile %88,37’lik istatistiğe haizdir. Meselelere başvuran kişilerin toplumsal statüleri bakımından yaklaştığımızda çoğunluğun 101 emir ile reayada (tüm miras hükümlerinin %78,29’u) olduğu, sadat¹⁰ taifesinden 18 kişinin (tüm miras hükümlerinin %13,95’i) bulunduğu ve her iki defterde de ikişer adet yeniçeri kaydı (tüm miras hükümlerinin %3,10’u) tespit edildiği söylenmelidir. Ancak 8 numaralı defterde 15 numaralı defterden farklı olarak üçer adet ulema ve sipahi şikâyet kaydı görülmüştür.

Çalışmamızın ana kaynakları konumundaki iki ahkâm defterinin tutulması arasında yaklaşık 20 yıllık bir zaman vardır. Devlet otoritesinin zayıflaması beraberinde toplumsal çatışmaların artışı da getirmiştir. Ancak miras konusunda yaşanan sıkıntıların stabil kaldığını kayda değer bir artışın olmadığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Kaynaklar

- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri, Sivas Ahkâm Defteri: Nr. 8.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA), Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri, Sivas Ahkâm Defteri: Nr. 15.

Yayınlanmış Eserler

- Aktan, H. (2005), Miras. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 143-145.
- Bozkurt, F. (2011), Tereke Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları, *Tarih Dergisi*, (54), 91-120.
- Bozkurt, F. (2013), Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(22), 193-229.
- Civelek, G. (2015), 17. yy Ortalarında Elit Bir Kadının Terekesi: Manastırlı Aişe Hatun, *Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 241-260.

¹⁰ Sözlük anlamı itibari ile “efendi, bey, önder, sahip, faziletli” manalarını taşıyan “seyyid” kelimesinin çoğuludur. Hz. Hasan ile Hüseyin’den devam eden soydan olanlar için “seyyid” ifadesi kullanılmıştır (Küçükkaşcı, 2009, p. 40).

- Develioğlu, Ferit. (2010), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Efe, A. (2011), İslâm Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (18), 157-168.
- Ertaş, F. C., ve Şişman, B. (2013), XVI ve XVII. yy'lerde Osmanlıda Tereke Uygulaması ve Muhasebesi-Sosyo-Ekonomik Yapıya ve Miras Hukukuna Etkisi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (4), 197-222.
- Halaçoğlu, Y. (1994), Dellal. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 145-146.
- Küçükaşcı, M. S. (2009), Seyyid. *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 40-43.
- Özay, H. (2018), İslam Miras Hukukunun Özellikleri, *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 203-224.
- Özcan, T. (2005), Muhallefat. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 406-407.
- Öztürk, S. (2001), Kassam. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 579-582.
- Patacı, Ö. O. (2016), Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmaları Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. (40), 327-354.
- Tuş, M. (1999), Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma (1700-1730), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4), 157-191.
- Zeyrek, N. (2019), *XIX. Yüzyıl da Mardin Şer'iyeye Sicilleri'nde Kadın Terekeleri, Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Mardin: Artuklu Üniversitesi.

Dinî Eser

Kur'ân-ı Kerîm.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ'NÜN VARLIĞINA VE ETKİNLİĞİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER: COVID 19 PANDEMİ ÖRNEĞİ

Criticism on the Existence and Effect Veness of the World Health Organization: The Case of the Covid 19 Pandemic

Zeynel Abidin DURMUŞ*

Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Muş, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 14.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 17.05.2022

ÖZ

Son dönemlerde küresel boyutta yaşanan askeri, siyasi, ekonomi ve sağlık alanlarındaki gelişmeler tüm ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu gelişmelerin olumsuz etkilerini en aza indirebilme noktasında uluslararası kuruluşlara, önemli görevler düşmektedir. Fakat son yıllarda geline noktada birçok konuda, başta Birleşmiş Milletler ve alt organları olmak üzere uluslararası örgütler, yapısı ve işleyişinden ötürü, ülkeler tarafından pasif olmakla eleştirilmekte ve reform söylemleri gündeme gelmektedir. Bu eleştirilerden nasibini alan uluslararası kuruluşlardan biri de Dünya Sağlık Örgütüdür. Özellikle Covid 19 salgınının tüm dünyayı, olumsuz etkilemesi bütün dikkatleri Dünya Sağlık Örgütü'nün üzerine çekmiştir. Bu makalede Dünya Sağlık Örgütü'nün işleyişi, etkinliği ve yapısına atıfta bulunularak, Dünya Sağlık Örgütü'nün daha önceki salgınlarda göstermiş olduğu mücadele özetlenmeye çalışılmıştır. Makalenin devamında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgın sürecinde, Dünya Sağlık Örgütü'nün göstermiş olduğu çaba ve bu çabaya, ülkelerin göstermiş olduğu tepkiler anlatılmaya çalışılmıştır. Makalenin sonunda ise yaşanan tüm bu gelişmeler ışığında DSÖ'nün geleceğine yönelik reform söylemleri ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19, Pandemi.

ABSTRACT

Recent global developments in the fields of military, politics, economy and health affect all countries negatively. International organizations have important duties to minimize the negative effects of these developments. However, at the point reached in recent years, international organizations, especially the United Nations and its sub-organizations, are criticized by countries for being passive due to their structure and functioning, and reform discourses are on the agenda. One of the international organizations that has been affected by these criticisms is the World Health Organization. In particular, the negative impact of the Covid 19 epidemic on the whole world has drawn all the attention to the World Health Organization. In this article, by referring to the functioning, effectiveness and structure of the World Health Organization, the struggle of the World Health Organization in previous epidemics has been tried to be summarized. In the continuation of the article, the efforts of the World Health Organization and the reactions of the countries to this effort during the Covid-19 epidemic process, which affected the whole world, were tried to be explained. At the end of the article, in the light of all these developments, reform discourses about the future of WHO have been tried to be explained.

Keywords: World Health Organization, Covid-19, Pandemic.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Durmuş, Z. A. (2022). Dünya Sağlık Örgütü'nün Varlığına ve Etkinliğine Yöneltilen Eleştiriler: Covid 19 Pandemi Örneği. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 19-26. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1023486>

GİRİŞ

2020 yılı, dünyada birçok açıdan olumsuzlukların yaşandığı bir yıl oldu. Bu olumsuzluklardan biri de, güvenlikten sağlığa, ekonomiden eğitime, tarımdan savunmaya, kadar birçok alanda tüm dünyayı etkileyen ve halen etkilemekte olan Covid 19 salgın hastalığıdır. Salgın konusunda erken bildirim yapmaması ve pandeminin başlarında çelişkili açıklamalarıyla DSÖ, pandemiden olumsuz etkilenen ülkelerin eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu noktada DSÖ'nün yapısı ve işleyişi, birçok devlet tarafından eleştirilmiş ve bu konularda, reform talepleri gündeme gelmiştir.

Bu makalenin ortaya konulma amacı DSÖ'nün, kuruluşu, yapısı, işleyişi ve finans kaynaklarına atıfta bulunularak geçmiş salgınlardan hareketle Covid 19 salgınının da DSÖ'nün ortaya koyduğu çaba ve bu çabaya devletlerin göstermiş olduğu eleştiriler anlatılmaya çalışılmıştır.

DSÖ'NÜN KURULUŞU YAPISI VE İŞLEYİŞİ

1945 yılında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler kuruluş Konferansında, Brezilya ve Çin temsilcileri, bir "Uluslararası Sağlık Örgütü" kurulması amacıyla toplantı düzenlenmesi önerisi, oyçokluğu ile kabul edildi.

19-22 Temmuz 1946 tarihlerinde New York'ta bir araya gelen Uluslararası Sağlık Konferansına, Birleşmiş Milletlerine üye 51 ülkenin delegeleri, Birleşmiş Milletlere bağlı Kuruluşlar, Sendika Temsilcileri ve Rockefeller Vakfı gözlemcileri katılarak, DSÖ Anayasasını oluşturdular. Konferansta, DSÖ'nün görevini yürütecek bir Ara Komisyon seçilmiştir. 22 Temmuz 1946'da oluşturulan Anayasa, 61 devletin delegesi tarafından imzalanmış, seçilen Ara Komisyon ise DSÖ'nün görevlerini iki yıl süreyle yerine getirmiştir (Samancı, 2016).

26 ülkenin onayı ile beraber Ara Komisyon, 7 Nisan 1948'de çalışmalarını nihayete erdirmiş ve üye ülkeleri, Genel Kurul'a toplantıya davet etmiştir. 24 Haziran 1948'de Genel Kurul, 53 ülke delegenin iştirakiyle Cenevre'de bir araya gelmiş ve bir ay süreyle çalışmalarına devam etmiştir. DSÖ'nün yıllık programı, personeli ve bütçesi bu toplantıda kabul edilmiş, Genel merkezin ise Cenevre de olması kararlaştırılmıştır (Doğramacı, 1997).

DSÖ, Dünya Sağlık Asamblesi, Yönetim Kurulu ve Sekreteryaya olmak üzere üç organı bulunmaktadır.

Dünya Sağlık Asamblesi

Asamble, üye ülkelerin temsilcilerden oluşur. İsviçre'nin Cenevre kentinde olağan olarak yılda bir kez Mayıs ayında toplanır. Asamble' de üye ülkeler, delegelerle temsil edilir. Bu delegelerin, ülkelerinin ulusal sağlık yönetiminde aktif görev alan, sağlık alanında bilgi sahibi kişiler olmaları gerekir. Genel Direktör'ü seçmek, DSÖ'nün izleyeceği politikayı belirlemek, üye olacak ülkeleri Yönetim Kurulu'na seçmek, Örgüt'ün mali politikasını denetlemek ve bütçeyi inceleyip onaylamak, Genel Kurul'un görevleri içerisinde yer almaktadır. Yine Örgüt adına uluslararası sözleşme ve antlaşma yapma, Genel Direktör ve Yönetim Kurulu'nun faaliyetlerini inceleme, önemli sağlık konularına Yönetim Kurulu'nun dikkatini çekme ve sağlık alanında uluslararası kurallar ve standartlar belirleme Asamble'nin yetkisindedir (Gostin, 2014; s. 94; Lee, 2009; s 26).

Yönetim Kurulu

Yönetim Kurulu, sağlık alanındaki uzman 32 üye temsilcilerinden oluşur. Yönetim Kurulu, Ocak ve Mayıs aylarında olmak üzere yılda iki kez bir araya gelir. 3 yıl süreyle görev yapan Yönetim Kurulu, Genel Kurul tarafından belirlenir.

Asamble'nin yürütme organı olan Yönetim Kurulu, Asamble'nin almış olduğu kararların uygulanmasından sorumludur. Asamble'nin gündemini belirlemek ve yıllık çalışma planını sunmak da Yönetim Kurulu'nun görevleri arasındadır. Ayrıca Yönetim Kurulu, Genel Kurul'a uygun bulduğu konular hakkında tavsiyelerde bulunarak, pandemi ve afet dönemlerinde gereken tedbirleri alır veya bu yetki alanını Genel Direktör'e devreder (Burci ve Vignes, 2004; s 47).

Sekretarya, Bölge Büroları ve Ülke Temsilcilikleri

Üye ülkelerdeki temsilcilikler, Altı Bölge Bürosu, Cenevre'deki Genel Merkez ve irtibat ofislerinden oluşan Sekretarya, Genel Direktör'ün idari ve teknik başkanlığında tüm DSÖ personelini içerir.

Yönetim Kurulu'nun adaylığı neticesinde Genel kurul tarafından seçilen Genel Direktör, Sekretarya'nın başıdır. Genel Direktör, Yönetim Kurulu bünyesinde Örgüt'ün teknik ve yönetsel başkanı konumundadır. Yönetim Kurulu, aynı zamanda Örgüt tarafından hazırlanan konferansların, Örgüt'ün tüm komisyon ve komitelerinin ve Genel Kurul'un sekreterlik görevini yerine getirerek, personel yönetmeliği çerçevesinde Örgüt'e personel istihdam eder veya uzaklaştırır.

Genel Direktör'ün raporu, bütçe tasarısı, Genel Kurul ve Yönetim Kurulu'nun aldığı kararlar, Dünya Sağlık Örgütü Resmi Kayıtları adı altında kitap olarak dört dilde yayınlanmaktadır (Beigbeder, 1998; s 55; Gostin, 2014; s 95).

Genel Merkezin dışında DSÖ'nün Cenevre'de bulunan; Güney Doğu Asya Bölge Bürosu (Yeni Delhi), Amerika Bölge Bürosu (Washington), Akdeniz Bölge Bürosu (İskenderiye), Afrika Bölge Bürosu (Brazzaville), Batı Pasifik Bölge Bürosu (Manila), Avrupa Bölge Bürosu (Kopenhag) olmak üzere 6 tane bölge bürosu vardır. Ülkelerin hangi Bölge Bürosu'na üye olduğu zorunlu olmamakla beraber genel olarak coğrafi konumlarına bağlıdır. Avrupa Bölge Bürosu'na üye olan İsrail ve Doğu Akdeniz Bölge Bürosu'na üye olan Etiyopya ve Pakistan, bu duruma örnek gösterilebilir. Bölgeleşmekteki gaye, DSÖ'nün görev ve yetkilerinin dağıtılması, sağlık sorunları benzer olan ülkelere daha iyi hizmet sunabilmek ve daha iyi bir örgütlenme ve planlama sağlayabilmektir. İlk Genel Kurul tarafından belirlenen bölgelere, ülkeler itiraz edebilir ve Genel Kurul kabul ettiği takdirde, bölgelerini değiştirebilirler. Cezayir, Tunus, Fas, Türkiye, Kuzey Kore, İsrail ve Yunanistan bölgelerini değiştiren ülkelerdendir (Lee, 2009; s 30).

Bölge Direktörü ve personelden müteşekkil olan Büro ve yılda bir kez bir araya gelen, DSÖ üyesi ülkelerin temsilcilerinden oluşan Bölge Komitesi olmak üzere her bölgenin iki organı vardır. Bu Komiteler her yıl eylül ayında bir araya gelir. Genel Kurul'un kararlarını bölgesel düzeyde uygulanmasını sağlamak, kendi bölgelerine ait faaliyet raporu ve iş programı hazırlamak bu komitelerin görevleri arasındadır (Beigbeder, 1998; s 35, s 36).

DSÖ'nün Finans Kaynakları

DSÖ'nün bütçesi iki yılda bir belirlenmekte, her ülke nüfusuna göre DSÖ'ye katkı sağlamaktadır. Yine bazı devletlerin DSÖ'ye gönüllü olarak sunmuş olduğu katkılar ve yapılan bağışlar, DSÖ'nün finansman kaynaklarını oluşturmaktadır. DSÖ'nün gelirinin büyük bir kısmını 800 milyon doları bulan, üyelik ve gönüllü katkılarıyla, ABD oluşturuyor. Ülkelerin dışında Bill Gates Vakfı ve Avrupa Komisyonu, DSÖ'ye finansman desteği sağlayan kuruluşlar olarak ön plana çıkıyor (Uğurluoğlu ve Çelik, 2005).

DSÖ'NÜN ÖNCEKİ SALGINLARDA GÖSTERMİŞ OLDUĞU MÜCADELE

DSÖ, kuruluşundan birkaç yıl sonra çiçek hastalığının önlenmesinde başarılı bir çalışma yürüttü. Aşısı olmasına rağmen 1950'li yıllarda her yıl milyonlarca insanın ölümüne neden olan çiçek hastalığına karşı DSÖ'nün, Sovyetler Birliği'ni 25 milyon aşı üretimine ikna etmesi, ABD'yi çiçek aşısının dünyada yaygınlaşması için milyarlarca dolar destek sağlamaya kabul ettirmesi ve çiçek hastalığının önlenmesi amacıyla ortaya koymuş olduğu diploması ve organizasyon faaliyetleri, bu salgın hastalığın DSÖ tarafından başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır.

DSÖ'nün başarılı bir şekilde mücadele ettiği diğer bir salgın 2002 yılında Çin' de ortaya çıkan SARS virüsüdür. Çin'in SARS virüsünü dünyadan gizleme faaliyetlerine rağmen DSÖ, uygulamış olduğu yolcu kısıtlaması önerisi, izolasyon, takip, bilgi toplama ve ülkeleri bu doğrultuda yönlendirme çabası, bu salgının başarılı bir şekilde önlenmesini sağlamıştır.

DSÖ, 2009 yılında Meksika'da ortaya çıkan Domuz Gribine karşı da etkili bir çalışma yürütmüştür. DSÖ bu hastalığa karşı erken dönemde pandemi ilan etmiştir. Bu noktada DSÖ gereksiz yere salgını büyüttüğü ve fazla bütçe harcadığına dair eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilere DSÖ, erken dönemde pandemi ilan ederek büyük bir felaketi önlediğini açıklamasını yaparak cevap vermiştir (WHO, 2009).

DSÖ çiçek hastalığı, SARS virüsü ve domuz gribi salgınlarında başarılı bir grafik çizse de 2014 yılında Batı Afrika da görülen EBOLA virüsüne karşı aynı başarıyı ortaya koyamamıştır. DSÖ, salgına müdahale etmede gecikmekle, organizasyon ve uyarılar konusunda aktif olmamakla eleştirilmiştir. DSÖ yetkilileri, örgütün vatandaşlarını koruma görevinin ülkelerin kendisinde olduğunu DSÖ'nün sadece danışma birimi olduğunu belirterek kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir (WHO, 2014).

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE DSÖ

Çin'in Wuhan kentinde 2019 Aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 salgınına karşı Çinli yetkililer, DSÖ'ye ilk bildirimini 31 Aralık 2019 tarihinde DSÖ Çin Ülke Ofisi'ne yapmıştır. Buna karşın Dünya Sağlık Örgütü, Çin'in yapmış olduğu bu bildiriye risk değerlendirmesine alarak 4 Ocak 2020 tarihinde salgını, üye ülkelere bildirmiştir.

10 Ocak 2020'de DSÖ ülkeleri bilgilendirici bir takım tavsiye kararları önermiş ancak herhangi bir ticaret veya seyahat kısıtlaması bildirmemiştir. Sadece Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nden hareketle acil sağlık durumlarına karşı ülkelere, hazırlıklarını üst seviyeye çıkarmaları gerektiğini bildirmiştir (WHO, 2020). 20 Ocak 2020 tarihinde

DSÖ'nün yayınlamış olduğu ilk durum raporunda, Çin yetkililerinin DSÖ'ye, ilk vaka 31 Aralık 2019'da Hubei Eyaleti Wuhan şehrinde olmak üzere, 31 Aralık 2019-3 Ocak 2020 arasında sebebi belirlenemeyen kırk dört zatürre vaka bildirildiğini ifade etmiştir. 11-12 Ocak 2020 'de vakaların, deniz ürünlerinin satıldığı pazarla ilişkilendirildiğine dair bilgi verildiğini belirtmiştir. 3 Ocak 2020'de Tayland ve 20 Ocak 2020'de ise Kore'nin ilk vaka bildirimleri ile 278'i Çin'de olmak üzere toplam 282 teyit edilmiş vaka bilgisi raporda paylaşılmıştır (WHO, 2020).

Hastalığı, birçok bilinmeyen çerçevesinde ele alan DSÖ, virüsün kaynağını belirlemede geç kalmıştır. Hastalığın koronavirüs kaynaklı olduğu Ocak ayının ilk yarısında bilinmesine rağmen, İnsandan insana bulaşının ancak Ocak ayının ortalarında Çin tarafından deklare edilmiştir.

DSÖ, Uluslararası Sağlık Tüzüğü doğrultusunda Yeni Koronavirüs Acil Komitesi toplantısı gerçekleştirmiş ve bu toplantıda alınan kararlar neticesinde 30 Ocak 2020 tarihli raporda Genel Direktör, "Uluslararası Halk Sağlığı Acil Durumu" ilan edildiğini dünyaya duyurmuştur (WHO,2020). Raporda virüsün neden olduğu etkilerin iyileştirilmesi, küresel tanı kapasitesinin güçlendirilmesi, erken tanı ve hastalığın yayılımının izlenmesi gerektiği vurgulanmış, ancak insandan insana bulaşının az oluşu nedeniyle seyahat kısıtlamasıyla ilgili sağlık önlemine henüz gerek olmadığını açıklamıştır (WHO, 2020) Bu karar alındığında Çin dışında 18 ülkede daha bu hastalık görülmüş, dünyadaki toplam vaka sayısı 7000'in üzerine çıkmıştır (WHO, 2020).

DSÖ, Covid 19'a ilişkin seyahat tavsiyelerinde geç kalarak ancak 29 Şubat 2020 tarihinde seyahat kararında değişikliğe gitmiştir. Bu tarihte ise dünyada virüsten etkilenen kişi sayısı 80 bine ulaşırken, virüsten etkilenen ülke sayısı 40'a yaklaşmıştır. Çin hükümeti hastalığı Mart ayı itibariyle kontrol altına alırken, Avrupa'da önemli artışlar meydana gelmiş, Mart sonlarında ise Amerika Birleşik Devletleri'nde vakalarda hızlı bir yükseliş trendi başlamıştır. Mayıs ayı ortalarına gelindiğinde ise virüsten etkilenmeyen ülke neredeyse kalmamış, dünyada vaka sayısı 5 milyonu aşarak ciddi bir seviyeye ulaşmıştır. Salgının, Dünya'daki yayılımını yakından takip eden DSÖ, Genel Direktör vasıtasıyla belli zaman aralıklarıyla yapmış olduğu basın toplantılarıyla dünyayı bilgilendirmiştir. 9 Mart 2020 tarihinde pandeminin yaklaştığını, 11 Mart 2020'de ise Covid 19 virüsünü pandemi olarak açıklamıştır (WHO, 2020)

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE DSÖ'NÜN VARLIĞINA VE ETKİNLİĞİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER

DSÖ'ye yönelik farklı konularda zaman zaman eleştiriler gündeme gelmektedir. 2020 yılının aralık ayında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgınında, DSÖ acil durum ve pandemi ilanında gecikmeyle eleştirilmiştir. DSÖ de bu eleştirilere bir miktar gecikme olduğunu kabul ederek öz eleştiride bulunmuştur. Her ne kadar SARS virüsünden kaynaklı vakalara oranla, Çin'in, COVID-19 virüsünden kaynaklı vakaları bildirmede hızlı davrandığı ifade edilse de, ilk vakaların Kasım ayında ortaya çıktığını gösteren deliller, Çin'in vakaları DSÖ ile paylaşımında geç kaldığını, açık ve net davranmadığını göstermekte ve bu durum, DSÖ'ye yöneltilen eleştirileri az da olsa hafifletmiştir.

Bu süreçte ABD’de vaka sayılarının ciddi şekilde artış göstermesi, DSÖ’ye yönelik eleştirilerin dozunun ABD tarafından artmasına neden olmuştur. Başkan Donald Trump, hastalığın ortaya çıkışından ötürü ve virüsün salgına dönüşmesini önlemekte geç kalışı nedeniyle Çin ve DSÖ’yü suçlamıştır. Trump, DSÖ’nün sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olduğunu açıklamış ve DSÖ’yü Çin yandaşı olmakla suçlamıştır. “Bu gelişmelerin ardından Trump, ABD’nin DSÖ’ye ödediği gönüllü katkıları askıya alma kararını kamuoyuna açıklamıştır (BBC, 2020).

DSÖ Genel Sekreteri Tedros Adhanom Ghebreyesus, Amerika Birleşik Devleti Başkanı Donald Trump’ın bu açıklamalarını üzüntüyle karşıladıklarını belirtmiş; ABD ve Çin hükümetlerinin ortak uyum içerisinde hareket edebileceklerini ifade etmiştir. Bu açıklamayla Tedros, bir bakıma Çin’i desteklediğini ima etmiştir.

Çin hükümeti ise, ABD başkanı Trump’ın iddialarını ve Amerika’nın, DSÖ üyeliğinden çıkma kararını eleştirmiş, Amerika’nın son dönemde uluslararası örgütlerden çıkma durumunu bir bağımlılık haline getirdiğini iddia ederek kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir.

Öte yandan Çin Dışişleri Bakanı sözcüsü Zhao Lijian, Trump’ın açıklamalarının aksine virüsün, Vuhan’dan önce Amerika’da ortaya çıktığını ifade etmiştir. Açıklamasının devamında Zhao Lijian, Covid 19 salgınına yönelik Çin hükümetinin uluslararası kamuoyuna yapmış olduğu açıklamaların ve verilerin Trump yönetimi tarafından gerçeği yansıtmadığı şeklindeki açıklamalarının, Çin Hükümeti tarafından büyük öfkeyle karşılandığını bildirmiştir. Bunun üzerine Çin’in ABD büyükelçisi Cui Tiankai, Çin-ABD ilişkilerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş; ABD’deki siyasetçilerin, bilim adamlarının açıklamalarına itibar etmediğini, mesnetsiz suçlamalar yönettiğini açıklamıştır (The Guardian, 2020).

Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergey Ryabkov tarafından yapılan açıklamada ise Trump’ın DSÖ’ye sağlamış olduğu fonu durdurma kararının "bencilce" olduğu ifade edilmiştir (DW, 2020).

DSÖ Afrika Bölgesi Direktörü Dr. Matshidiso Moeti ise ABD’nin DSÖ’ye finansal olarak en büyük desteği sağlayan ülkelerin başında geldiğini vurgulayarak, Trump’ın bu kararının, Afrika kıtasında, sıtma, AIDS ve çocuk felci, gibi hastalıklara karşı ortaya konulan çabayı etkileyeceğini belirtti.

Moeti, ABD’nin, DSÖ’nün stratejik ortağı olduğunu vurgulayarak; bu kararın ABD hükümeti tarafından tekrar değerlendirilmesi çağrısında bulunmuştur (NTV, 2020)

Ancak, yaşanan tüm bu gelişimlere rağmen korkulanın aksine, DSÖ’nün varlığının zayıflamasından ziyade, birçok devlet DSÖ’yü desteklediklerini ifade etmiş ve finansal desteklerini arttırmıştır. Fransa Devlet Başkanı Emanuel Macron, İtalya Başbakanı Guiseppe Conti, Kanada Başbakanı Justin Trudeau, Almanya Başbakanı Angela Merkel gibi birçok ülkenin lideri, DSÖ’ye desteğini ifade etmiştir. Alman Dışişleri Bakanı Heiko Maas, Trump’un DSÖ’ye sağladığı finansal desteği durdurma açıklamasını, uçuş esnasında pilotun uçaktan atılması gibi tehlikeli bir durum ortaya çıkaracağını ve pandemi ile mücadelede DSÖ’nün önemli bir görev yürüttüğünü açıklamıştır (DW, 2020).

Her ne kadar başta Avrupa ülkeleri DSÖ'nün varlığına ve etkinliğine yönelik olumlu bir tavır olsa da zamanla pandeminin küresel bir boyutta salgına dönüşmesi, ekonomik, askeri ve güvenlik konularında tüm dünyayı etkileyecek seviyeye ulaşması, Avrupa ülkelerinden de DSÖ'ye karşı eleştirilerin yolunu açmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı Jean-Yves Le Drian, DSÖ'nün Covid-19 pandemi krizini eksik yönettiğini, DSÖ'nün devletlerden bağımsız hareket etme kabiliyetinde zayıf kaldığını, bilgiyi ulaştırma ve uyarı yapmada yetersiz oluşunu ve sorunun örgütün aktörlerinde değil DSÖ'nün işleyişinde olduğunu belirtmiştir (BBC, 2020).

SONUÇ

Uluslararası örgütlerin, Uluslararası alanda örgütün amacını gerçekleştirmeye dönük faaliyetler ortaya koyma ve dünyada, düzen ve istikrarı sağlama gibi iki temel işlevi vardır. Bu kuruluşların başında gelen DSÖ, özellikle çiçek hastalığı, SARS ve domuz gribi salgınlarda göstermiş olduğu başarılı mücadele ve Afrika kıtasında zayıf olan sağlık altyapısını güçlendirmeye yönelik çalışmaları ile önemli bir görev yürütmüştür.

Covid 19 salgının önceki salgınlara oranla devletleri siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri alanda daha fazla olumsuz etkilemesi, devletler tarafından DSÖ'yi eleştirilerin hedefi haline getirmiştir. Çin, Rusya, bazı Avrupa ve Afrika ülkelerinden DSÖ'ye destek niteliğinde açıklamalar yapılırken, ABD, DSÖ'yi sert bir biçimde eleştirmiştir.

Covid 19 salgınıyla beraber AB üyesi ülkeler başta olmak üzere, salgında ciddi şekilde zarar gören ülkeler, küresel salgınlar ve bu salgınların olumsuz etkileri ile mücadelede, BM ve DSÖ gibi uluslararası örgütlerin etkinliğinde ve yapısında reform yapılması isteklerini artık yüksek sesle dile getirmektedirler. BM ve DSÖ bu talepler karşısında sessizliğini koruduğu takdirde bu kurumlara alternatif olarak başka kurumların ortaya çıkması, dünya genelindeki sağlık sorunlarına ve salgın hastalıklara karşı ülkelerin uluslararası arenadan bağımsız olarak hareket etmesi ve salgın hastalıklara güvenlik kaygısıyla yaklaşan ülkelerin yeni uluslararası işbirliğine yönelmeleri kaçınılmaz görünüyor.

KAYNAKÇA

- BBC. (2020), *Koronavirüs: Türkiye hangi ülkeye ne kadar yardım gönderdi?*, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52459231>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- BBC. (2020), *Coronavirus: US to halt funding to WHO, says Trump*, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52289056>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- Beigbeder, Y. (1998), *The World Health Organization*. Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers.
- Burci, G. L. ve Vignes, C. H. (2004), *World Health Organization*. The Hague: Kluwer Law International.
- Doğramacı, İ. (1997), *Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye İlişkileri*. Ankara.
- DW. (2020), *Germany's Angela Merkel backs WHO after Donald Trump cuts funding over coronavirus*, <https://www.dw.com/en/germanys-angela-merkel-backs-who->

- after-donald-trump-cuts-funding-over-coronavirus/a-53156070, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Gostin, L. O. (2014), *Global health law*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Lee, K. (2009), *The World Health Organization (WHO)*. London: Routledge.
- NTV. (2020), *DSÖ: ABD'nin kararı, Afrika'da sıtma ve AIDS ile mücadeleyi etkileyecek*, <https://www.ntv.com.tr/saglik/dso-abdnin-karari-afrikada-sitma-ve-aids-ile-mucadeleyi-etkileyecek,Wp4ZrslXkOiVJAPpg5J4w>, Erişim Tarihi: 10.11.2021
- Samancı, U. (2016), Dünya Sağlık Örgütü Ve Normatif İşlevi, *Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 18(1), 55-89.
- The Guardian (2020), *China coronavirus cases may have been four times official figure, says study*, <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/23/china-coronavirus-cases-might-have-been-four-times-official-figure-says-study>, Erişim tarihi: 28 Nisan 2020.
- Trump, D. (2020). *This is the letter sent to Dr. Tedros of the World Health Organization. It is self-explanatory!*, @realDonaldTrump: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/126577580718395393>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- Uğurluoğlu, Ö., ve Çelik, Y. (2005), Sağlık Sistemleri Performans Ölçümü, Önemi Ve Dünya Sağlık Örgütü Yaklaşımı, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 8(1), 3-29.
- Yücel, H. (2020), *Dünya Sağlık Örgütü'nün Koronavirüs Yönetimi*. Ankara: Seta Yayınları.
- WHO. (2020), World Health Organization Member States, <https://www.who.int/countries/en/>, Erişim Tarihi: 01.06.2020.
- WHO. (1955), Rules of Procedure of the World Health Assembly.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

İTTİHAD-I İSLAM (PANİSLAMİZM) FİKRİNİN OSMANLI VE İRAN'DAKİ YANSIMALARI İLE İKİ ÜLKE İLİŞKİLERİNE TESİRİ

The Influence of the Idea of Ittihad-ı Islam (Panislamism) on the Relations of the Two Countries with Its Reflections in the Ottoman and Iran

Özcan ASLAN*

Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 24.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.02.2022

ÖZ

Yakınçağ Osmanlı tarih araştırmacıları ittihad-ı İslam kavramını açıklamaya çalışırken öncelikle bu kavramın daha çok II. Abdülhamid'in, Avrupalı büyük güçlere -ve en çok İngiltere'ye- karşı politik manevralarının bir parçası olarak siyasi/ideolojik bir gaye ile ortaya çıktığı üzerinde durmuşlardır. Bu düşünce ve analiz doğru olmakla birlikte ittihad-ı İslam veya batı literatüründe kullanıldığı üzere Panislamizm kavramının içeriği bundan öte anlamlar ihtiva etmektedir. Evvela ittihad-ı İslam yani İslam/Müslüman Birliği, siyasi/ideolojik olmaktan çok dini bir kavramdır ve referans noktasını Kuran'dan alır. Nitekim müfessirler Hucurat suresinin onuncu ayetindeki "Müminler ancak kardeşler..." ayetini, Müslümanların içte ve dışta aynı ülkü ve mefkureler etrafında bir ve beraber olmalarına dair emir (farz) şeklinde tefsir etmişlerdir. İslam Dini kendine inananlar arasında dil, ırk, renk ve coğrafya farkından kaynaklanan ayrılıkları kabul etmez. Bu açıdan Müslümanların birleşmesi anlamında kullanılan ittihad-ı İslam söylemi, İslam'ın 610 tarihinden itibaren çıkışı ile verdiği bir mesajdır. Ünlü Şarkiyatçı C.H. Becker de *Panislamismus* adlı makalesinde benzer bir analiz yaparak Panislamizm'in *Panislamcı düşünce* ve *Panislamcı hareket* olarak ikiye ayrıldığını ve ilkinin İslam ile yaşıt olarak en baştan beri var olduğunu, ikincisinin ise on dokuzuncu yüzyılda batı tehdidine karşı Müslümanların bir refleksi olarak ortaya çıktığını söyler.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, İttihad-ı İslam, İran.

ABSTRACT

While trying to explain the concept of ittihad-ı İslam, close age Ottoman historical researchers have focused primarily on the fact that this concept originated with a political/ideological purpose as part of Abdulhamid's political maneuvers against the great powers of Europe - and most of all England- as part of his political maneuvers. Although this thought and analysis is correct, the content of the concept of Pan-Islamism, as used in the Islamic Union or western literature, has more meanings than this. First of all, ittihad-ı İslam, that is, the Islamic/Muslim Union, is a religious concept rather than a political/ideological one, and takes its reference point from the Qur'an. As a matter of fact, the muftis have explained the verse "Believers are only brothers ..." in the tenth verse of Surah Hujurat as an order (obligation) that Muslims should be one and together around the same country and ideal inside and out. The Islamic Religion does not accept decouples caused by differences in language, race, color and geography between self-believers. In this respect, the ittihad-ı İslam discourse, which is used in the sense of the unification of Muslims, is a message given by the emergence of Islam from the date of 610. The Famous orientalist C.H. Becker also makes a similar analysis in his article Panislamismus, saying that Panislamism is divided into Pan-Islamist thought and the Pan-Islamist movement, and that the first one has existed from the very beginning as a peer with Islam, and the second one appeared as a reflex of Muslims against the western threat in the nineteenth century.

Keywords: Abdülhamid II, Ittihad-ı İslam, İran.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Aslan, Ö. (2022). İttihad-ı İslam (Panislamizm) Fikrinin Osmanlı ve İran'daki Yansımaları ile İki Ülke İlişkilerine Tesiri. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 27-46. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1027851>

GİRİŞ

İttihad-ı İslam kavramının ilk kez 10 Mayıs 1869 tarihinde Hürriyet gazetesinde Namık Kemal tarafından kullanıldığı ifade edilmektedir (Özcan, 2001; s. 470-475). Namık Kemal mezkûr gazete nüshasında; “*Bugün hükümet-i İslâmiye’nin hemen cümlesi inkîrâz-ı küllî halinde olarak en büyük çare-i hâlâsımız ittihadıdır. Devlet-i Âliyye en kuvvetlibulunmak cihetiyle mü’ta ve muktedâ olmaya lâyük odur*” ifadeleri ile Osmanlı Devleti merkezli bir beraberliğin İslam ülkeleri arasında şart olduğunu belirtmekteydi (Kiren, 2017; s. 37). Kısa bir süre sonra ittihad-ı İslam kavramı Tanzimat bürokratları ve Yeni Osmanlılar tarafından Basiret gazetesinde sıklıkla tartışılmaya başlanmıştır. İttihad-ı İslam kavramını müstakil bir eserde ele alan ilk kişi ise 1873 tarihinde Ticaret-i Bahriye Mahkemesi zabıt kâtabi Esad Efendi’nin yayınlamış olduğu *İttihad-ı İslam Risalesi*¹’dir. Esad Efendi bu eserinde İslam milletlerinin bir dayanışma çerçevesinde ve Avrupa tehdidine karşı Osmanlı Halifesi etrafında birleşmesi gerekliliği üzerinde durmuştur (Özcan, 2001; s. 470-475). İttihad-ı İslam’ın Batıdaki karşılığı olan Panislamizm ise 1877 yılında Franz von Warner ve 1881’de Gabriel Charmes tarafından kullanılmıştır. Yine 1882 yılında Wilfred Scawen Blunt tarafından *The Future of Islam*² başlığı ile yayımlanan ve bir dizi denemeyi ihtiva eden kitapta ittihad-ı İslam kavramı ayrıntılı olarak ele alınmıştır (Blunt, 2011; s. 54-56). Dwight E. Lee’ye göre İttihad-ı İslam ya da Panislamizm, İngiltere öncülüğündeki batıya karşı Müslümanların bir tepkisi olarak tanımlanmıştır. H.C. Becker ise İttihad-ı İslam’ı, ilhamını Panslavizm ve Pancermenizm’den alan ve bütün Müslümanların tek bir imparatorluk içinde var olmalarını amaçlayan bir ideoloji olarak açıklamıştır (Çetinsaya, 1998; s. 2-3). *Pan* hareketleri batı literatüründe birbirlerine karşı dil, ırk, kültür ve coğrafya gibi sebeplerle yakınlık hisseden toplumlar arasında dayanışmayı amaçlayan siyasi-kültürel hareketler olarak tanımlanmıştır³ (Doulatabadi, 2005; s. 147). Nikki R. Keddie’nin tanımlaması ise çok daha ilginçtir. Keddie’ye göre ittihad-ı İslam, İslam dünyasında Müslümanlar arasında ortaya çıkan *Milliyetçilik öncesi milliyetçiliktir* (Çetinsaya, 1998; s. 4). Panislamizm ve milliyetçiliği aynı çerçevede izah eden Keddie’nin bu görüşleri Cemaleddin Afgani’nin ittihad-ı İslam fikrine yakın durmaktadır. Afgani’ye göre İslam ülkeleri batı sömürgeciliğine karşı tek tek ve milli bir bağımsızlık hareketi verip başarılı olduktan sonra ancak İslam etrafında bir birliktelik sağlayabilirler. Bundan dolayı Afgani, ittihad-ı İslam’ın gerçekleşmesi için milliyetçi hareketleri zorunlu bulur (Alperen, 2015; s. 81-96). Afgani bu fikirler dahilinde milli/milliyetçi uyanış ve duyguları motive etmiş, fakat kendisine muhalif olanlar onu Arapçılık ve Türkçülük gibi cereyanlara nispet

¹ Esad Efendi risalesinde düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “... *giriftar oldukları nifak ve bedeviyet cihetiyle bir takım barbar ve vahşilerin atlarının ayakları altında kalan aşayiri İslamiyye’nin ahvali felaket ihtimalinden intibah ederek çare-i selamet ve saadetleri olan livayı ittihad altına hemen iltica eylemeleri için Asya’da ve sair taraflarda kendi başlarına te’ayyüş ve tavattun eden nüfus-i İslamiyyenin şimdiden nazarı dikkat ve basiretleri celb olunur. ‘Ale’l-husus ittisalât-ı hududiyemizden başka cihet-i cami’-a-i İslamiyye saikasıyla cümleden ziyade Devlet-i ‘Aliyye ile akd-i ittifak ve ittihad muhtaç olan İraniler bu dakikayı bir an hatırdan çıkarmamalıdır. Çünkü şurasını herkes bilir ki bazı taraftan kendilerine olunan nümayişler hep celb-i menfaat içindir.*” (Barlak, 2016, s. 605)

² Wilfred Scawen Blunt bu eserinde İslam ülkelerinin içerisinde bulunduğu kötü durumun müsebbibi olarak Osmanlı Hanedanı’nı göstermekte ve yakın bir zamanda bu devlet ve hanedanın tarihe karışıp Hilafetin de Medine’ye nakledileceğinden bahsetmektedir (Blunt, 2011, s. 54-56).

³ İslam Dini’nin bireysellikten çok toplumcu bir anlayışa sahip olması yine bu din etrafında ittihat/pan odaklı birlik fikrini desteklemiştir. Bununla beraber İslam Dini ilk yayılmaya başladığı andan itibaren toplumun siyasi-içtimai tüm yönleri ile ilgilenmesi İttihad-ı İslam fikrinin XIX. yüzyılda tıpkı Avrupa’daki pan hareketleri gibi gelişimini destekleyip kolaylaştırmıştır (Barlak, 2016, s. 598-615).

etmişlerdir (Ahmady, 2012; s. 74). Osmanlı düşünürlerinde ittihad-ı İslam kavramının iki dayanak noktası vardı: İlki İslam, ikincisi ise halife idi. Afgani ikinci dayanak noktası olan halifelğe şerh koyup yerine *halkı* yerleştirir. Afgani'ye göre ancak İslam'ı referans alan anayasal yönetimler İslami bir ittihadı gerçekleştirebilirler. Onun bu fikirleri o sırada tutunmaya çalıştığı Osmanlı Devleti ve İran'da başına ciddi sorunlar açmıştı.

Mısır'da yayımlanan ve bir İttihatçı gazete olan Kanuni Esasi gazetesinin 14 Mart 1898 tarihli sayısının isimsiz bir makalesinde ittihad-ı İslam fikri ele alınmıştı. Makaleye göre ittihad-ı İslam, yeryüzünde bulunan bütün Müslümanların birleşmesi anlamına geliyordu ki Müslümanların şu haldeki durumları dikkate alındığında bunun mümkün olmayacağı belirtilmiştir. Gazete yazarlarına göre *ittihat* kavramı daha çok yere ve zamana bağlı olduğu için pratikte bunun uygulanması zordu. ittihad-ı İslam yerine *İslam kardeşliği* fikrinin daha makul ve akılcı olduğunu savunan gazete, *kardeşliğin* yere ve zamana bağlı olmadığını ama aynı duygu ve mefkûreler etrafında farklı yer ve zamanlarda ittifak edebileceklerini dile getirmiştir. Yine Kanuni Esasi gazetesine göre ittihad-ı İslam pratikte olacaksa bile bunun önünde en büyük engelin bizzat bu fikri en çok dillendiren II. Abdülhamid olduğunu belirtmişlerdir (Toprak, 2018; s. 109-138). Esasında II. Abdülhamid'in ittihad-ı İslam düşüncesi ve pratikleri İttihatçı düşünürler ile paraleldi. II. Abdülhamid'in tahta geçtiği 1876 yılından sonra Osmanlı Devleti'nde tartışılan İslamcılık ve ittihad-ı İslam kavramlarının en azından ideolojik ve dış siyasete yönelik siyasi/pratik cephesi askıya alınmış ve daha çok Osmanlı sınırları içerisinde ve dışında emperyalizme karşı tüm dünya Müslümanlarının dayanışma ve yardımlaşması şeklinde tezahür etmiştir (Özcan, 2001; s. 470-475). Zaten XIX. yüzyılda İslam dünyasının içinde bulunduğu şartlar itibarıyla ittihad-ı İslam düşüncesinin pratikte uygulanmasının çok mümkün olmadığı Abdülhamid'in de malumuydu. Nitekim kızı Ayşe Sultan, hatıralarında babasının bu politikasını İngilizlere karşı *blöf* olarak ifade ettiğini açıkça belirtmektedir (Özcan, 2019; s. 124). Filibeli Ahmet Hilmi tarafından 17 Aralık 1908'de yayın hayatına başlayan *İttihat-ı İslam Gazetesinin* de mezkûr kavram ile ilgili görüşleri İttihatçı görüşlere yakındır. Gazetenin ilk sayısında *Bizce İttihat-ı İslam Ne demektir?* Başlığında şu görüşlere yer verilmiştir:

“Bir fikrin yanlış tefehhümü, bir kelimededen muntazır mananın yanlış telakkisi her vakit şayan-ı teessüftür. Hiçbir Müslim mütefekkir tasavvur edilemez ki ‘İttihat-ı İslam’ fikr-i celilinden kürre-i arzın kıtaat-ı muhtelifesinde bulunan bütün akvam-ı Müslimenin bir tek hükümet-i siyasiye tabiiyeti altında içtimainı murat etsin. Böyle bir ümide şimdi de her vakit de bir fikr-i mecnunane nazarı ile bakılır. Böyle bir ittihad bütün kavanin-i tarihiyeye, tabiiyet ve ihtiyac-ı beşeriyeye muğayirdir. Bu bir hayaldir. İttihat-ı İslam hayali diğer hayaller gibi Panislam ve bizim Panhelenizm gibi amal-i acibe ve müşekkele üzerine mübteni değildir. Din-i İslam'da, cihet-i camia-i imandan maada dinin kafiliyeti elcasıyla diğer bir nokta-i mühimme-i ittihad daha vardır. Bu da Müslümanların tarz-ı tefekkür, sevk-i ihtisat amal-i maddiye ve maneviyede müşareker, hayatın suret-i fehm ve telakkisi gibi ahval-i ruhiye ve ictimaiyede, lisan, kavmiyet, iklim ihtilaflarına rağmen müşabehet ve muhadenetleridir. Bütün Müslümanlar bittabi aynı kelime-i vahdet ve tevhidin levay-ı şerifi altında dinen müttehit oluşları zaruretinden ve her dine has bir keyfiyet olmakla burada cay-ı bahs olan ‘din-i ittihad-ı İslam’ değildir. ‘Siyasi ittiad-ı İslam’ fikrinin vahililiğini balada ispat ettim sanırım. Demek ki maksud olan ‘ittihat-ı ictimai-i İslam’dır. Yine tekrar edelim ki din-i celilimizin kavaid-i elhasiyesi böyle bir

ittihadın da temellerini atmış ise de bunun terakkiyat ve icabat-ı zamaniyeye terdifen tevsii ve tekemmüle müsait olduğu ve bırakıldığı bedihiyettendir. 'ittihad-ı içtima-i İslam' edvar-ı salife-i tevkifte bittabi ziyadesiyle ihtidat etmiştir" (İttihad-ı İslam Gazetesi, 1908).

Kemal Karpat ittihad-ı İslam'ın ortaya çıkış sebebi olarak özellikle son dönem Osmanlı'da yaşanan büyük göç hareketlerine bağlı olarak toplumsal yapı değişimlerini, dış siyaset gelişmeleri, Osmanlı toplumunun düşünsel evrimi ve II. Abdülhamid'in verdiği yön olarak açıklamaktadır (Çetinsaya, 1988; s. 4). Ve son olarak İsmail Kara'nın ifadesi ile ittihad-ı İslam ya da Panislamizm hareketi:

"XIX. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan, İslam dinini bir bütün olarak yeniden hayata hâkim kılmak ve akılcı bir yöntem ile İslam milletlerini Batı emperyalizminden, zalim yöneticilerden, taklitten hurafelerden kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak için yapılan, aktivist-modernist yönleri baskın, siyasi-fikri-ilmî çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününi ihtiva eden bir harekettir" (Kara, 1986; s. 146).

OSMANLI DEVLETİ VE İRAN'DA İTTİHAD-I İSLAM FİKRİNİ ORTAYA ÇIKARAN TARİHİ SÜREÇ

XIX. yüzyılda hem Osmanlı Devleti'nde hem de İran'da tartışılan ittihad-ı İslam düşüncesi, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere ve Rusya başta olmak üzere Avrupalı sömürge güçlerinin her iki devletin varlığını iyiden iyiye tehdit etmeye başlaması sonucunda bir zaruret hali olarak ortaya çıkmıştır. Dört asır boyunca birbirleri ile amansız bir mücadele içerisinde olan Osmanlı ve İran, kendilerini tehdit eden sömürgeci güçlere karşı aralarında var olan ve dini-siyasi kavgalarının merkezini teşkil eden mezhep çekişmesini bir kenara koyup kısmen de olsa yakınlaşma eğilimi içerisine girmişlerdir. Ne de olsa itilaftan çok ittifak edebilecekleri ortak paydalar daha çoktu. Aynı dine, peygambere, kitaba hatta kültüre sahip bu iki devlet, kendilerini tehdit eden düşmanlara karşı bu paydaları daha yeni yeni hatırlayabilmişlerdi. XIX. yüzyıla kadar Sünni-Şii ihtilafını savaş sebebi olarak değerlendirip karşı tarafı yok etmenin caiz olduğu fetvasını veren iki taraf idareci ve uleması, bu yüzyıldan itibaren Batı tehdidinin iyiden iyiye artmasına bağlı olarak, mezhep farklılığının tali bir mesele olduğunu, önemli olanın ise asli müşterekler olduğunu dile getirmişlerdir.

Bilindiği üzere 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile XVIII. yüzyılda imzaladığı en ağır antlaşma olarak kayıtlara geçmiştir. Bu antlaşma ile halkı Türk ve Müslüman olan Kırım kaybedilmişti. Osmanlı Devleti, Kırım ve Rusya'ya verilen diğer topraklarda yaşayan Müslüman halk ile ilişkilerini devam ettirmek için ilk kez burada Hilafet kurumunun siyasi/dini gücünü kullanmıştı. (Lee, 2002; s. 363) Buna göre Osmanlı Padişahı halife sanı ile aynı zamanda Kırım ve Rusya Müslümanlarının dini koruyucusu olmaya devam edecekti⁴ (Köse, 2006; s. 138) (Kiren, 2017; s. 35). İşte XVIII. yüzyılın sonuna kadar *din-i mübin-i İslam'ı tüm dünyaya hâkim kılmak* çerçevesinde Osmanlıların fetih hareketlerine yön veren ittihad-ı İslam fikri ve bunun en önemli ayağı

⁴ Antlaşma maddesine göre; Rusya'yı temsilen Çariçe II. Katerina'ya (1762-1796) Osmanlı Devleti'nin Balkan bölgesinde bulunan Ortodoks Hıristiyanlar adına Bâb-ı Âli'ye *protestoda bulunma* izni verilmiştir. Buna karşılık, Çariçe de Rusya Müslümanlarının hutbede, Osmanlı Halifesi'nin ismini kullanmalarını kabul etmiştir (Köse, 2006, s. 138).

hilafet kurumu, bu yüzyıldan sonra Müslüman nüfusu Osmanlı Halifesi etrafında kenetlendirme ve Avrupa devletlerinin Osmanlı üzerindeki emellerine karşı bir *koz* olarak işlev görmüştür. Yine Fransız İhtilali'nin etkisi ve batılı büyük güçlerin destek ve kışkırtmaları sonucunda Osmanlı Devleti'nin Balkan bölgesindeki Hristiyan milletler, XIX. yüzyılın başından itibaren ardı ardına isyanlar başlatmışlardı. İstanbul'daki devlet bürokrasisi, bu isyanları sonlandırma ve imparatorluğu Hristiyan milletler nezdinde yeniden sempatik hale getirme adına Osmanlılık adı altında bir dizi ıslahat hareketini başlatmıştı. Din, dil, ırk, mezhep ayırımı olmaksızın bütün Osmanlı tebaasını eşitlemeye yönelik olan Osmanlılık fikri, Tanzimat, Islahat ve Kanun-i Esasi'deki geniş haklara rağmen Balkan bölgesindeki Hristiyan milletleri tatmin etmedi. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile Yunanlıların, 93 Harbi'nden sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile de Sırbistan, Karadağ ve Romanya halklarının imparatorluktan ayrılıp bağımsız olmaları sonrasında Osmanlı idarecileri artık Osmanlılık fikrinin isabetli bir tercih olmadığını geç de olsa fark ettiler. Ama daha da önemlisi Balkan bölgesinin kaybedilmesiyle birlikte istila edilmiş yurtlarından Osmanlı topraklarına ve özellikle Anadolu'ya göç eden Müslüman ahalinin bu *sürgün* ile beraber Karpat'ın ifadesi ile geçirdiği düşünsel değişimdi⁵ (Karpas, 2013; s. 73-74). Büyük trajediler ile yurtlarından sürgün edilmiş ahalinin zihninde artık *gâvurlar gitmiş* ve Müslümanlar olarak *biz bize kalmıştık*. Artık bütün Osmanlı tebaasını eşitleyen *ittihad-ı anasır* fikri cazibesini kaybetmiş, yerini Müslüman milletlerin birlikteliğini ifade eden *ittihad-ı İslam*'a bırakmıştı (Toprak, 2018; s. 109-138). Yapılması gereken şey ise İslam ortak paydasında imparatorluğu yıkmak isteyen Batı medeniyetine karşı koymaktı. Yine altı çizilmesi gereken diğer önemli bir gelişme ise 1870 yılından itibaren Balkan Bunalımı esnasında İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı takındığı tavidir. Balkan Hristiyan ahalesinin başını çektiği Balkan Bunalımı isyanları sırasında İngiltere, Bab-ı Âli'yi baskı altına alarak Rusya ile aynı kulvarda hareket etmiş, 1878 yılında Kıbrıs'ı ve 1881'de Mısır'ı işgal ederek imparatorluğun pay edilmesi meselesinde bir hissedar olarak yer almıştı. XIX. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı Devleti'nin, Rusya başta olmak üzere kendisine yönelen tehditlere karşı sırtını dayandığı İngiltere'nin bu siyasi manevrası karşısında yaşadığı hayal kırıklığı ile beraber *ehl-i Salib*'in tekrardan hortladığı algısını da ortaya çıkarmıştı. Bir ve beraber hareket eden ehl-i Salib'e karşı bir ittifak içerisinde ehl-i İslam'ı birleştirme fikri hem Osmanlı'da hem de Rusya karşısında aynı tehditler ile karşı karşıya kalan İran'da da *ittihad-ı İslam* olarak gündeme gelmişti.

Osmanlı Devleti için yukarıda bahsi geçen tarihi sürecin bir benzeri İran'da yaşanmaktaydı. XIX. yüzyıl başlarında İran'da daha yeni iktidara gelen Kaçar Hanedanı, dış politikada büyük tehdit ve tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştı. Söz konusu tehditler başta Rusya olmak üzere Avrupalı büyük güçlerin bu yüzyıldan itibaren İran coğrafyasını

⁵ Karpas, din kardeşliği hissi ve anlayışına rağmen, XIX. asra kadar Müslüman hükümdarlar için İttihad-ı İslâm düşüncesinin pek de bir anlam ifade etmediği görüşündedir. XIX. yüzyıldan önce birkaç istisnai olay hariç tutulursa, İslâm toplumları gerçek anlamda bir birlik oluşturup Batı ya da Hristiyanlığa karşı koymaya yanaşmamışlardı. Hatta XI ile XIII. yüzyıllar arasında Haçlı ittifaklarına dahi adamakıllı bir askeri ittifak kurulamamıştı. Müslüman hükümdarlar, İslâmiyet'in ve Müslümanların kaderlerinden çok, bizzat kendi ekonomik, politik ve askeri güçlerinin sağlamaştırılması telaşı içerisindeydiler. Bu durum XIX. yüzyıla kadar devam etti. XIX. yüzyılda, Avrupalı büyük sömürge güçlerinin Müslümanların yaşadıkları coğrafyaları işgal ederek hâkimiyetleri altına almaları ve sömürgeleştirmeleri, diğer İslâm toplum liderlerini Osmanlı Devleti ile bir çeşit ittifak arayışına zorlamıştır. Zira görünürde Osmanlı liderliğinden başka alternatif bulunmuyordu (Karpas, 2013, s. 73-74).

kendi sömürge imparatorluklarının bir parçası olarak görmeleri idi. Kuzeyde Kafkaslar üzerinden Rusların, doğuda ise Hindistan tarafından İngilizlerin baskısı ile İran sıkışmış ve toprak kayıpları yaşamıştı (Abrahamian, 2011; s. 50) (Doğan ve Erdoğan, 2017; s. 839-847) (Kılıç, 2014; s. 319-336). 1800 yılında Gürcistan'daki taht değişikliğine müdahale edip Kafkas bölgesinde genişlemeye başlayan Rusya'ya karşı dönemin İran hükümdarı Feth Ali Şah, Rusları bölgeden atmak için Kafkas seferine çıkınca İran-Rus savaşları başlamıştı. 1804 Eçmiyazin ve 1807 Hanşin savaşlarında İran, Rusya'yı yenmiş fakat 1812 Aslandüz Savaşı'nda Ruslara karşı ağır bir mağlubiyet sonucunda Gülistan Antlaşması'nı imzalayarak Kafkas topraklarının tümünü Rusya'ya bırakmıştı. Gülistan Antlaşması'nın imzalanmasında, Rusya'nın İran topraklarında daha fazla ilerlemesini istemeyen İngiltere'nin arabuluculuğu etkili olmuştu. Aslında İran'ın Rusya ile anlaşma imzalama niyeti yoktu. Fakat Rusların İran'da ilerlemesini Hindistan güzergâhı için bir tehdit gören İngiltere,⁶ İran Şahı'na İngiliz askeri yardımının kesileceği tehdidini yapınca, Şah mecburen antlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı. Bu sırada İran'ı Rusya karşısında destekleyen diğer bir güç ise Fransa'ydı. İran Şahı, İngiliz yardımı gelmezse dahi alternatif bir Fransız yardımının geleceği ümidindeydi. Fakat Napolyon'un 1807'de Ruslar ile yaptığı ve taraflar arasında bir ittifakı içeren Tilsit Antlaşması ile İran'ın tüm ümitleri sona ermişti⁷ (Karadeniz, 2004; s. 105).

Gülistan Antlaşması Rus-İran Savaşını sona erdirmesine rağmen iki taraf da statükodan memnun olmadığı için 1826 yılında ikinci bir İran-Rus savaşı başlamış ve Tebriz gibi önemli bir İran şehrinin düşmesi sonucunda İran, Türkmençay'da Ruslar ile barış görüşmelerine oturmak zorunda kalmıştı. Türkmençay Antlaşması ile İran, Kafkasya ile beraber Erivan, Nahçıvan ve Mukan'ı tamamen kaybetmiş ve Hazar denizinde Ruslar daha aktif hale gelmişlerdir. Bununla beraber İran, Rusya'ya yüklü miktarda tazminat ödemiş ve İran'daki Rus tebaasının hukuki hakları Rusya himayesine alınmıştır. Rusya Küçük Kaynarca'da Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiği şartların hemen hemen aynısını Türkmençay'da İran'a kabul ettirmişti. XIX. yüzyılın ilk yarısında Kafkaslarda Rus tehdidine boyun eğen İran, bu yüzyılın ikinci yarısında doğu cenahında İngiliz tehdidi ile muhatap olmuştur. Hint sömürge yolu için Afganistan ve Herat bölgesini denetim altına almak isteyen İngiltere, 1857 Paris Antlaşması ile İran'ı buradan zorla da olsa çıkarmıştır.

İran ve Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl tarihleri yukarıda belirtildiği üzere birçok açıdan birbirine benzemektedir. Bu benzerliği ortaya çıkaran olgular hiç şüphesiz Batılı devletler karşısında her iki devletin içine düştükleri aciziyet karşısında bu halden kurtulmaya dair gündeme getirdikleri çözüm önerileriydi. Çözüm önerilerinin ilki iç politika ile ilgiliydi ve batı menşeli bir modernizm hareketini öngörüyordu. İkincisi ise dış politikanın nasıl icra edileceği ve hassaten İran'ın varlığını tehdit eden batılı güçlere

⁶ İngilizler, Hindistan hâkimiyeti konusunda İran topraklarının önemini iyi bildiklerinden Napolyon ve Rus çarlarının İran üzerindeki politikalarından her daim rahatsız olmuşlardır.

⁷ 1807 yılında İran'ın Tebriz Valisi Şehzade Abbas Mirza'nın Rusları Hanşin Savaşı'nda yenmesinde, İran ordusunda Fransız subaylarının yaptıkları yenilik hareketlerinin etkisi vardı ve bu tarihe kadar Fransız-İran ilişkileri gayet iyiydi. Bu iyi ilişkiler aynı zamanda İran Şahı'nda Rusya'ya karşı -İngiltere olmazsa- Fransa'ya dayanma politikasını ortaya çıkarmıştı. Fakat bu politika 1807'de Fransa ve Rusya'nın Tilsit'te anlaşmaları ile İran için tam bir facia ile sonuçlandı. Bu Antlaşmada Napolyon Rusları belli şartlar karşılığında Osmanlı Devleti ve İran üzerindeki siyasetinde serbest bırakıyordu. Rus ve Fransızların bu hileli, politikasına karşı koymak için İran ve Osmanlı Devletleri yakınlaşmış Abbas Mirza ile Hacı Yusuf Paşa Arpaçay'da anlaşarak birlikte Rus toprağı olan Gürcistan'a saldırmaya karar vermişlerdir (Karadeniz, 2004).

karşı ne şekilde hareket edileceği meselesiydi. İranlı yöneticiler ilk önce tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi Avrupa tehdidine karşı çok sık bir denge politikasına başvurdular. Günümüzde kurtarma adına icra edilen bu siyasi manevra, orta ve uzun vadede İran'da büyük toprak kayıplarına neden oldu. Varlığını İngiltere'ye karşı Rusya'ya ve Rusya'ya karşı İngiltere'ye dayanma şeklinde devam ettirmek isteyen İran, her iki devletten de büyük darbeler alınca, dört asırdır batı yakasında kendisi ile mücadele eden dindaşı Osmanlı ile yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. Batılı devletlerin kendi aralarında bulunan onca siyasi-dini ayrılığa ve ekonomik rekabete rağmen Müslümanlara karşı birleşmeleri göz önünde kaynken, Müslüman devletler de bunu hayli hayli yapabilirlerdi. Ne de olsa aralarındaki ortak nokta çoktu ve en önemlisi ortak bir düşman vardı ve bu da Avrupa Emperyalizmiydi. Bu tehdide karşı XIX. yüzyıl İran efkârında İslam ortak paydasında Osmanlı Devleti başta olmak üzere diğer İslam devletleri ile ittifaklar kurma düşüncesi belirmiştir. Eraslan'ın da ifadesi ile:

“Osmanlı Devleti'nin İngiliz desteğini kaybederek Rusya tehdidi ile karşı karşıya kalması yanında İran'ın da İngiliz-Rus nüfuz mücadelesine sahne oluşu, bu iki İslam devletini birbirine yaklaştırmış; aradaki din kardeşliği ve dostluğun kuvvetli bir ittifak ve ittihad dönüştürülmesi telaffuz edilmeye başlanmıştı” (Eraslan, 1991; s. 221-240).

Bu dönemde aynı düşüncenin İran idarecilerinde de hâsıl olduğu İstanbul'daki İran Elçisi Muhsin Han'ın Sultan II. Abdülhamid'e sunduğu nutkunda da görülmektedir. Muhsin Han'ın nutkunun başında ifade ettiği; *“İki devlet-i muazzam-ı İslamiye beyninde mevcut olan münasebat-ı hasenenin tahkimi ve hususıyla şu zaman-i nazikte revabit-i maddiye ve maneviyenin teyidine medar olan vesaitin nazar-ı itibar ve imtiyaza alınması nezd-i dakayık ve fırak-ı niamiye-i hümayun-ı acizin nasbülâyın-i dide-i muhaleset-i samimeleri bulunduğundan...”* cümlelerindeki *şu zaman-i nazikte* ifadeleri hiç şüphesiz İran için de hayati bir tehdit oluşturan Avrupalı devletlerin saldırgan tavırları ile ilgiliydi. Avrupalıların bu tavrına karşı İslam milletlerinin kendilerini korumaya dair İran elçisinin teklifi yine Osmanlı düşünürlerinin söyledikleri gibi ancak İslam devletleri arasında *münasebat-ı hasenenin tahkimi* şeklinde gerçekleşebilirdi (BOA. Y. PRK. ESA. 1/86).

OSMANLI-İRAN ARASINDA İTTİHAD-I İSLAM'IN GERÇEKLEŞMESİNE YÖNELİK FAALİYETLER

Araştırmacılar, İran ve Osmanlı Devleti arasında İslam ortak paydasında bir ittihadın gerçekleşmesine yönelik tarihi sürece değinirken, bu meselenin dini-siyasi başlangıç noktası olarak Avşarlı Nadir Şah'ın faaliyetlerini gösterirler (Karadeniz, 2016; s. 65-78). XVIII. yüzyılın ortasında Nadir Şah'ın Osmanlı Devleti ve İran arasında gündeme getirip uygulamaya çalıştığı bir birliktelik düşüncesinin olduğu doğrudur. Fakat Nadir'in kafasındaki birlik fikrini ortaya çıkaran amiller ve bu fikrin muhtevası, XIX. yüzyılda taraflar arasında tesis edilmeye çalışılan birlik/ittihattan farklıdır. Şöyle ki: Nadir Şah gerçekleştirmeye çalıştığı ve bu uğurda canını verdiği Osmanlı-İran arasında siyasi yönü ağır basan ittihad-ı İslam değil, daha çok dini/itikadi saiklerle ortaya çıkmış *ittihad-ı mezhep* birlikteliğidir. Bu birlikteliği sağlamaya yönelik Necef'te yaptığı meşhur

toplantısında hazır bulunanların tamamına yakını Şii ve Sünni din adamlarıydı⁸ (Aştıyani, s. 46) (Karadeniz, 2016; s. 65-78).

Nadir, ittihad-ı mezhebin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'ne gönderdiği elçilerin İstanbul'daki Osmanlı bürokratları ile tartıştıkları meseleler sebb ve şetm (önceki üç halife ve Hz. Aişe'ye küfür), muta nikâhı ve Kâbe'de rükün gibi itikadi konulardı. Yine Nadir Şah, Avrupa tehdidinden ziyade doğusunda ve batısında İran'ı tehdit eden Sünni Osmanlı, Afgan ve Özbek tehdidini bitirmek niyeti ile Şah İsmail'den devam edegelen katı Şiilik itikadını terk ettiğini açıklamıştı (Ateş, 2001). O, Avrupa'ya karşı birleşelim diye değil, asırlardır mezhep itilafı uğruna akan Müslüman kanın durması endişesi ile hareket etmiştir. Oysa XIX. yüzyılda gündeme gelen ittihad-ı İslam fikri daha çok Avrupalı büyük güçlere karşı iki devletin siyasi ittifaklarını içeren bir mahiyetteydi ve hemen hemen tartışılan mezhebi bir yönü yoktu. Fakat yine de şu hususu da belirtmek gerekir ki; Nadir'in oluşturmak istediği ittihadı mezhep hedefi ile XIX. yüzyılda oluşturulmak istenen ittihad-ı İslam hedefinin içerikleri çok farklı olsa da bu teşebbüs asırlardır birbirlerine bilenmiş Osmanlı ve İran halkları arasında müspet anlamda duygusal bir kırılma oluşturmuş ve en azında XIX. yüzyılda tarafların aydın ve devlet ricali arasında bir ittihat kavramının konuşulmasına zemin hazırlamıştır (Arı, 2001; s. 90).

Osmanlı Devleti 1877-1878 Savaşında Rusya karşısında aldığı ağır yenilgi ve sonrasında İngiltere tarafından terk edilmenin verdiği bir yalnızlık hissi ile aynı kaderi paylaşan İran ile yakınlaştığı görülmüştür. Bu yakınlaşmayı ortaya çıkaran en önemli amil hiç şüphesiz iki devletin Müslüman olmasıydı. XIX. yüzyılın iki büyük teknik-politik gücü olan Rusya ve İngiltere karşısında miadını doldurmak üzere olan Osmanlı ve Kaçar Hanedanı, varlık sürelerini biraz daha uzatmak için başvurabilecekleri makul dayanak, kendi aralarındaki en önemli müşterek olan İslam Dini idi. Yakınlaşmaya dair ilk adımı Osmanlı Devleti atmıştır. 93 Harbi ve sonrasında yapılan Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları sırasında İran, Rusya'ya meyyal bir tavır takınsa da II. Abdülhamid sorunsuz bir dış politika ilkesine bağlı olarak İran ile iyi ilişkiler geliştirmek istemiştir. Osmanlı Sultanı, bu iyi niyet ve kararlılığın bir ifadesi olarak; *"Saltanat-ı seniyye ve İran Devleti beyninde teminen payidar olan hubb ve muvalaat ve müsalemetin üss-ü esas-ı kavisi bulunan ittihad-ı İslamiyenin derece-i alâya isali zımmında..."* Fahri Bey Tahran'a elçi olarak gönderilmiştir (BOA. Y.A. HUS. 159/86).

Osmanlı elçisi Fahri Bey, II. Abdülhamid'in sorunsuz dış politikasının farkında olarak İran ile ilişkileri geliştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamıştır (Eraslan, 1991; s. 226). Özellikle Ramazan ayında Osmanlı Devleti'nin Tahran Büyükelçiliği'nde İran devlet erkânına vermiş olduğu iftar yemekleri taraflar arasındaki muhabbeti arttırmıştır. Osmanlı Elçisi, İstanbul'a gönderdiği raporlarda Tahran'a gelir gelmez İranlı nazır ve şehzadeler başta olmak üzere bilcümle devlet erkânını ziyaret ile veya fırsat oldukça onları elçiliğe davet edip ittihad-ı İslam fikrini gündeme getirdiğini bildirmektedir (BOA.

⁸ İranlı tarihçi Aştıyani Necef Toplantısı hakkında şunları yazmıştır: *"...Nadir, Şevval 1156'da Kerbela, Necef ve Kazmin'e gitti. Bağdat'ta Ebu Hanife'nin mezarını ziyaret etti. Daha sonra Kerbela, Hille, Bağdat ve Kazmin'in Şii ve Sünni ulemasının Necef'te kendi yanında toplanmalarını istedi. Necef'e davet edip getirttiği İran, Buhara ve Afganistan uleması ile oturup iki mezhep arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmalarını istedi. Bu müzakereler, Nadir Şah'ın ordusu ile Necef'te bulunduğu sırada gerçekleşti. 24 Şevval 1156'da sona eren müzakereler, Nadir'in resmi tarihçisi ve kâtibi Mirza Mehdi Han Esterabadi tarafından bir vesika ve alınan karar olarak yazılıp ulema tarafından mühürlendi..."* (Aştıyani, s. 46).

Y.A. HUS. 159/86). Fahri Bey bu iftar sırasında İran Hariciye Nazırı Mirza Hüseyin Han'a, 93 Harbi ve sonrasında yapılan antlaşmalar sonrasında İran'ın Rusya'ya meyyal tavrına rağmen iki devletin "...*bilcümle düvel ve milel-i İslamiyyeyi mütenebbih*" etmesi gereğine işaret ederek yine iki devletin bekası için "...*ittihad-ı İslamiyyeden daha büyük bir kuvve-i necatiye*"nin bulunmadığı uyarısını yapmıştır (BOA. Y.A. HUS. 159/86). İran Şahı Nasreddin'in de ilgi ile takip ettiği yemek ve davet merasimleri, taraflar arasında ittihad-ı İslam'ın sıklıkla konuşulduğu ve bu ittihad eğer dayanak yapılırsa birçok sorunun çözüleceği vurgusu yapılmıştır. Nitekim Fahri Bey ile Mirza Hüseyin Han arasında 19 Eylül 1878'de yapılan bir görüşmede, İran Hariciye Nazırı Osmanlı Devleti ile olan münasebetlerde rahatsızlık duydukları bir durumu gündeme getirmiştir. Bu sorun Osmanlı Devleti'nin dini faaliyetler sırasında protokolde İran elçisini davet etmemesi meselesiydi. Mirza Hüseyin Han'a göre; "*her iki milletin kiblegâhı bir nokta-i muazzamaya müstenid ve itikadı ise dini mübin-i Muhammedi olduğu ve Harameyn-i Şerifeyn'de tavaf ve ziyaret birlikte icra kalındığı halde*" (BOA. Y.A. HUS. 159/86) Osmanlı Hükümeti'nin Hırka-i Şerif ziyaretleri ve padişahın okuttuğu mevlitler sırasında diğer Sünni İslam devleti temsilcilerini davet etmesine rağmen İran elçisini davet etmemesi ittihad-ı İslam'a mugayirdir. İran hariciyesinin başında bulunan kişinin bu ifadeleri dile getirmesi, Osmanlı Devleti'nin ittihad-ı İslam ortak noktasındaki yaklaşımına muhatabı olan İran'ın da kayıtsız kalmadığını göstermektedir.

Fahri Bey'in diplomatik temasları sonucunda Tahran'da taraflar arasında karşılıklı iyi niyet gösterilerinin karşılığı eş zamanlı olarak İstanbul'da da görülmüştür. İstanbul'daki İran Büyükelçisi'ni iftara davet eden Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid, ona hususi bir ilgi göstermiştir. Bunu haber alan Nasreddin Şah son derece mutlu olmuş ve ittihad-ı İslam için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu Osmanlı elçisine bildirmiştir⁹ (BOA. Y.A. HUS. 159/86). Osmanlı Devleti'nin attığı adımlara İran'ın müspet cevap vermesi ile Osmanlı Hükümeti aldığı yeni bir karar ile Atebat-ı Âliyyat'ta bulunan İranlı hacılara yönelik birçok kısıtlamayı kaldırmıştır. İran Şahı'nın bölgedeki nüfuzu açısından son derece önemli olan bu kararlar yeni jestler ile karşılık bularak devam etmiştir.

Hükümdarlar arasında ittihad-ı İslam'ın pratikte değil söylemde de olsa telaffuz edilmesi iki taraf hakkında ciddi bir sevinç ve heyecan ortaya çıkarmıştır. Fahri Bey'in 10 Ocak 1879 tarihli raporunda İran'da devlet tekkesinde ilk kez Şah dışında bir devlet hükümdarına II. Abdülhamid'e hayır dualar yapıldığı bildirilmiştir. Böyle bir hadisenin ilk kez meydana geldiğini belirten Fahri Bey, devlet tekkesinde yapılan bu dualardan cesaret alan İran halkının Tahran sokaklarında Osmanlı Devleti lehine sevgi gösterilerinde bulunduğunu dile getirmiştir (BOA. Y.A. HUS. 160/44). Fahri Bey'in temasları Osmanlı Devleti ve İran arasındaki ilişkileri en üst seviyeye çıkarmıştı. İki devlet arasında hüsn-ü niyet teatileri devam ederken Nasreddin Şah İstanbul'u ziyaret edip II. Abdülhamid ile görüşmek istediğini Tahran elçiliğine bildirmiştir. İran Şahı bu sırada sıklıkla II. Abdülhamid'e dostluk mesajları gönderirken aynı zamanda her yerde İstanbul'a gidip Halife hazretlerini göreceğini duyurmaktaydı. Çeşitli vesileler ile

⁹ Osmanlı Devleti ve İran arasında bu denli üst seviyede gelişen ilişkilerde hiç şüphesiz Fahri Bey'in gayretleri vardır. Bu mevzunu farkında olan İran Şahı Nasreddin, Fahri Bey'e nişan takdiminde bulunduğu gibi onun daha on bir aylık oğlu olan Ali Kamuran' da *Serhenk Nişanı* vermiştir. (BOA. Y.A. HUS. 159/86.)

gerçekleşmeyen bu ziyaret, İran Şahı'nın ittifad-ı İslam için istekli olduğunun işaretiydi (Eraslan, 1991; s. 233-234).

II. Abdülhamid, Mayıs 1881'de yaverlerinden Mirliva Süleyman Paşa'yı özel bir talimat ve Şah'a yazılmış bir mektup ile Tahran'a göndermiştir. Mektupta yer alan; "... *cihet-i camia-i İslamiyye ve fehvay-ı Müminler ancak kardeştir iktizasınca beyne-devleteynil aliyyeteyn yek cihet-i vü ittihadın istikrarı...*" ifadelerine karşı İran Şahı da "...*ittihad-ı devleteyn-i İslam'ın esas-ı kaviyyeye rabtı...*" ifadeleri ile taraflar arasında birlikteliğin devamı için her türlü çabayı göstereceğini söylemiştir (BOA. Y.A. HUS. 167/100). II. Abdülhamid'in aklındaki ittifad-ı İslam'ın bir vechesi de Osmanlı ve İran arasında daha yeni yeni oluşmakta olan bu hususi muhabbetin güçlendirilmesi yanında, bu muhabbetin Rus tehlikesine karşı bir koz olarak kullanılması idi. Nitekim II. Abdülhamid'den sonra İran'a gönderilen elçilerin bu meyanda hem İran hariciyesini ve hem de İran Şahı'nı uyardıklarını görmekteyiz. Yine bu çerçevede Osmanlı Devleti elçisi Fahri Bey, Şah ile yaptığı hususi bir mülakatta, Şah'ın dikkatini Rusya'nın güneye inmesine çekmiş ve İran'a, Rus dostluğuna kanmamasını tavsiye etmiştir. Fahri Bey mülakatında ayrıca Rusya'nın, İran'ın doğusundan Türkmen toprakları üzerinden güneye sarkmaya çalıştığını, bu işi bitirdikten sonra sıranın İran'a geleceğini ifade etmiştir (BOA. Y.A. HUS. 161/7). Fahri Bey ile aynı düşünceleri taşıdığını beyan eden Nasreddin Şah, üzerinde ciddi bir Rus baskısı olmasına rağmen Osmanlı elçisinin bu beyanlarını politika tespitinde göz önüne alacağına dair yemin etmiştir (BOA. Y.A. HUS. 162/40). Fahri Bey İstanbul'a gönderdiği 28 Haziran 1879 tarihli raporunda ise; "...*Şu aralık Şah hazretlerinin efkâr ve arzusu Salatanat-ı Seniyyeye pek meyyal görüldüğünden bundan istifade ile devleteyn beyninde hal olunmayıp kalmış olan hudut ve eşayir meselelerinin...*" Osmanlı Devleti lehine çözülmesinin tam sırası olduğunu bildirmiştir (BOA. Y.A. HUS. 172/21). II. Abdülhamid'in hususi gayreti ve ittifad-ı İslam fikrinin yön verdiği Osmanlı-İran ittifak ilişkileri dini bayramlar, mevlitler ve karşılıklı doğum günü kutlamaları gibi vesileler ile gönderilen hediyeler ve iyi niyet mektupları ile pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Nasreddin Şah'ın, II. Abdülhamid'e gönderdiği *Murassa Nişanına* karşılık kendisine Osmanlı Padişahı tarafından bir mektup ile süslü bir enfiye kutusu gönderilmiştir. İran Şah'ı da karşılık olarak "...*yeniden tahkim edilen ittihat ve muvalâatın son derece sevindirici olduğu...*" (BOA. Y.A. HUS. 162/40) ifadesi ile en büyük gayesinin bu birlik ve beraberliği ileriye taşımak olduğunu belirterek "...*Halife hazretlerinin iyi niyetli yaklaşımlarından iftihar ettiğini...*" (BOA. Y.A. HUS. 172/21) beyan etmiştir. Ahter gazetesinin 21 Ağustos 1878 (22 Şaban 1295) tarihli nüshasında "*Resm-î Pezirayî-ê Cenab-î Sefir-ê Kebir*" (Büyükelçinin Ağırhama Töreni) başlığı altında İran Şah'ı Nasreddin'e çıktığı Avrupa gezisinde eşlik eden, İran Devleti'nin İstanbul elçisi Muhsin Han'ın bu ziyaret dönüşü hususi olarak Osmanlı Padişahının huzuruna kabul edildiği aktarılmaktadır. Görüşme hakkında birçok detay veren gazete, Muhsin Han'ın II. Abdülhamid ile güzel bir Türkçe ile konuştuğunu belirtirken, İran elçisinin Şah tarafından Osmanlı Padişahına ittihat ve birlik çağrısını iletmekle görevli olduğunu, Osmanlı Padişahının da bu teklifi memnuniyet ile karşıladığını yazmıştır. (Ahter, 13 Ocak 1892) Yine Ahter gazetesi, 16 Ekim 1878 (19 Şevval 1295) tarihli nüshasında İran'ın Osmanlı elçisinin Ramazan Bayramı vesilesi ile II. Abdülhamid'in huzuruna kabul edildiği ve böyle bir ayrıcalığın başka devlet elçilerine verilmediğine dikkat çekmiştir (Ahter, 16 Ekim 1878).

CEMALEDDİN AFGANİ’NİN ETKİSİ

Osmanlı Devleti ve İran arasında ittifak-ı İslam noktası nazarında tesis edilmeye çalışılan birliktelik Tahran ve İstanbul devlet erkânında yukarıda anlatıldığı üzere karşılık bulsa da bu fikrin uzun vadede devamı için halk tabanında kabul görmesi şarttı. Bunun farkında olan II. Abdülhamid, İran Şii halkı üzerinde nüfuzu olan Atebat-ı Aliyye’deki Şii müçtehitler ile diyalog kurma kararı almıştır. II. Abdülhamid’in İttihatçılar tarafından hal edildiği 27 Nisan 1909 tarihine denk gelen bir layihada, ittifak-ı İslam düşüncesi çerçevesinde Irak’ta ve özelde Atebat’taki Şii din adamlarının ne şekilde Osmanlı Halifesine bağlı hale getirileceği belirtilmiştir (BOA. Y.EE. 38/118). Layihada, mezkûr ittifak fikrinin Şii tebaaya benimsetilmesi için Şii müçtehitlerin Osmanlı Hükümeti’nce iltifata mazhar edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca hem Hicaz’da ve hem de Atebat-ı Âliyye’de bulunan ve Şiilerce kutsal kabul edilen türbelerin yine devlet eliyle tamir edilmesi gerektiğine dair öneriler sıralanmıştır. Layihanın sonunda ise Bağdat Valisi başta olmak üzere Osmanlı devlet memurlarının müçtehitlere ve Şii halka iyi davranması gerektiği üzerinde durulmuştur. Fakat Şii dünyasındaki etkili müçtehitlerin ittifak-ı İslam fikri çerçevesinde Osmanlı Sultanının yanında yer almaları için Yıldız’da daha etkili bir proje hazırlandı. Muhtemelen 1890 tarihinde olgunlaşan bu projede Şii ulemayı ve bölgeyi iyi tanıyan Cemaladdin Afgani bulunuyordu. Tütün ambargosunda Irak’taki meşhur Şii lider Mirza Şirazi ile bir olup Şah’ı isteklerine razı eden Afgani, II. Abdülhamid’in ittifak-ı İslam idealine de yardımcı olabilirdi. II. Abdülhamid’in Afgani’ye gönderdiği mektupta yer alan; *“İslamların da mezhepçe olan farklılıkları kaldırılarak ‘Müminler ancak kardeşler’ ayet-i celilesinin ahkam-ı münifesi mucibince aletumum ittifak-ı İslam husule getirilmesi mümkün olup olmayacağıın ariz ve amik teemmülü...”* ifadeleri, Osmanlı Padişahı’nın İran ile oluşturulacak bir ittihatı Afgani’nin görüşlerine önem verdiğini göstermektedir (Çetinsaya, 201;, s. 171).

XIX. yüzyılda modernist ve aktivist kimliğinin yanı sıra Panislamist fikirleri de benimseyen Afgani, İslam dünyasına yönelik sömürgeci güçlerin tazyiki karşısında Müslüman millet ve devletlerin birlikteliğini savunan önemli bir düşünürdür. Afgani Osmanlı ve İran devletlerinin ittifak-ı İslam meselesinde en çok zorlandıkları nokta olan Sünni-Şii ihtilafında mezhepler üstü bir tavır alıp şu düşüncelerini dile getirmiştir:

“Birini diğerine tercih etme (tafdil) davası bu kadar nesiller geçtikten sonra da eğer tartışma konusu olmayı hak ediyor olsaydı bu meselenin çözümü için şunu söylemek yeterli olurdu: Raşit halifelerden ömrü en kısa olanı (Hz. Ebubekir) ömrü en uzun olandan (Hz. Ali) önce hilafet makamına gelmiştir. Eğer Hz. Peygamber’in vefatından sonra hilafete Hz. Ali gelmiş olsaydı bu durumda elbette Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman vefat etmiş olurlar ve böylece bunların İslam’a ve Müslümanlara herhangi bir hizmeti bu kadar kolay ve bol olmazdı.

...Eğer bugün Ehl-i Sünnet bir araya gelip Şia’nın görüşüne uyararak Hz. Ebubekir’den önce Hz. Ali’nin hilafete gelmesinin daha doğru olduğunu onaylayıp da bunu teslim etmiş olsalardı, bununla Arap olmayanlar yükselip ilerlemiş mi olacaktı? Ya da Şia, İmam Ali’den önce Hz. Ebubekir bihakkın hilafete gelmiştir şeklindeki Sünni görüşü benimseseydi bu durum Sünnileri daha mı ileri götürürdü?” (Esen, 200;, s. 265-278).

Görüldüğü üzere Afgani, Sünni-Şii ayırımı gözetmeden her tür mezhep taassubunu eleştirmiş ve bu sığ düşüncelerin ittihad-ı İslam önündeki en önemli engeller olduğunu dile getirmiştir. Osmanlı ve İran kamuoyunun dini/mezhebi hassasiyetlerine son derece vâkıf olan Afgani liderliğinde ittihad-ı İslam'ı canlandırma amacıyla bir çalışma grubu kuruldu. Ahmet Cevdet ve Yusuf Rıza Paşalar ile beraber İstanbul'da Şah karşıtı muhaliflerin de bulunduğu bu çalışma grubu Şii müçtehitlere altı yüzden fazla mektup yollamış ve iki yüzüne müspet cevaplar gelmiştir. Bu çerçevede Iraklı Şii ulemadan Ahond Horasani ve Abdullah Mazenderani gibi etkili müçtehitler bir bildiri yayınlamış ve ittihad-ı İslam'a destek verdiklerini ilan ettiler. Şii ulema tarafından ittihad-ı İslam'ı destekleyen başkaca bildiriler de neşredildi. Şii ulemanın müspet cevap vermesinde Kaçar Hanedanı ile aralarında devam edegelen çekişme ve yine Kaçarların Rus yanlısı politikalarıydı (BOA. DH MKT. 2881/26). Fakat Osmanlı Padişahı'nın bu teşebbüsünü kendine karşı bir komplo olarak değerlendiren Şah, sınırdaki Ermeni komitacıları devreye sokunca Bâb-ı Âli geri adım atmak zorunda kalmıştır. Nitekim 1896'da Afgani'nin bir takipçisi olan Mirza Rıza'nın Nasreddin Şah'ı öldürmesi ile bu çalışma grubunun faaliyetleri akim kalmıştır (Çetinsaya, 2011; s. 171).

İran ve Osmanlı Devleti arasında ittihad-ı İslam'a dair bir birlikteliğin olması için Afgani kadar ses getirmese de faaliyet gösteren diğer bir kişi ise Kaçar şehzadelerinden olup Şeyhül Reis olarak tanınan Mirza Hasan Han'dır. Bu Kaçar şehzadesi 1885 yılından itibaren İstanbul'a yerleşmiş ve Panislamizm'in gerçekleşmesi için İran dâhil tüm İslam coğrafyasının Osmanlı Halifesi etrafında kenetlenmesini dile getirmiştir (Hariri, 1999; s. 99). II. Abdülhamid'in de kendisini nişanlar ile iltifata mazhar ettiği Hasan Han, ittihad-ı İslam'ın iki devlet beyninde gerçekleşmesine dair Cevdet Paşa'nın yalısında kendisi ile bir müzakere gerçekleştirmiştir (BOA. Y.A. HUS. 485/33). Mirza Hasan Han, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir mektubunda ise taraflar arası ittihat için Osmanlı Devleti'nin yapması gereken şeylerin neler olduğunu yazmıştır. Hasan Han'a göre, Atebat'taki Şii türbelerin onarımı, buradaki Şii ahond ve müçtehitlerin taltifi, Şiiiler ile evlenme yasağının kaldırılması, yöneticilerin Şii tebaaya karşı kötü muamelesinin son bulması ve Şiiiliği tahkir eden yayın ve vaazların yasaklanması ile Padişah'ın çok arzuladığı ittihad-ı İslam fikrinin başarılabilirliğini ifade etmiştir (BOA. Y.A. HUS. 485/33).

İRAN ÜDEBASININ İTTİHAT FİKRİNE BAKIŞI

İranlı entelektüeller arasında hayli rağbet gören ittihad-ı İslam fikri Fars edebiyatına da konu olmuş ve birçok şairin şiirinde işlenmiştir. Hatta mezkûr konu, Fars edebiyatında o kadar işlenmiştir ki *İttihad-ı İslam Şiirleri* olarak nitelendirilen bir şiir türü ortaya çıkmıştır. Edib-ül Memalik-i Ferehani (1860-1917), İkbâl Lahori (1877-1938), Taki Bahar (1886-1951) ve Ahmet Kazvini (1883-1994) gibi Fars şiirinin güçlü kalemleri ittihad-ı İslam ülküsünü dizelerine taşımışlardır. Yine İstanbul'da bulunan ve Şah muhalefetinin yurtdışındaki en sivri kalemleri olan Şeyh Ahmet Ruhi ve Mirza Ağa Han Kirmani de ittihad-ı İslam konusunda birçok şiir kaleme almış şairlerdir. Edib-ül Memalik-i Ferehani, *İslam'ın Ümmetinin Zaafî Nedeniyle* adlı şiirinde şu dizelere yer vermiştir (Başçı, 2016; s. 906):

“Şu zamanda tüm dünya mutlu iken İslam milleti neden böyle zelil ve perişandır!”

Dünyadakiler tümüyle birlik olmuşken bu kavmin birlikleri neden perakendedir?!”

Ferehani yine İslam ittihadına dair görüşlerini başka bir şiirinde şöyle dile getirmektedir (Erduş ve Hüseyin, 2005; s. 553):

*“İlim bulursan işte o an ittihadı yönel, zira ilim silah, ittihat ise zırh gibidir
İttihada yönelin ve sel olup akın, damla damla yağın yağmur ancak sel olur!
İttihada yönelin ve ittifak edin, zira İttihadınız küfrün etkisini azaltır...”*

Taki Bahar da aynı ülkü ve söylem ile *İttihad-ı İslam* adıyla aşağıdaki terki-i bendini yazmıştır (Başçı, 2016; s. 907):

*“Hareket, dostluk ve sevgi günüdür, gün birlik, beraberlik, ittihat günüdür!
Servet, mülk, namus ve mezhep, bizdeki ortak dört şeydir
Servet, mülk ve namusumuzu, alıp götürmüştür şu ihtilafat-ı mezhep!
İslam ’daki mezhep ihtilafları, günümüzü gece gibi karartmıştır
İzzetimiz iki şeye bağlıdır, ilki ittihat, diğeryse mekteptir
Bu ikisinin ilk yolu irşattır, gün birlik, beraberlik, İttihat günüdür
Ecnebi, dost mu olur, olmaz, hasım, kedere mi ortak olur, olmaz
Hastaya zehir veren, bakıcı mı olur, olmaz
Bize yüzlerce vefasızlık edenden vefa mı beklenir, beklenmez
Kökünden bozuk işlerimiz yüzünden, işlerimiz daha bir zorlu mu? Zorlu
Öyleyse, çare barış, doğruluktur, gün birlik, beraberlik, ittihat günüdür!
Hint, Türkiye, Mısır ve İran, Tunus, Fas, Kafkas ve Afgan
Hüviyette ikili din de ise bir, bedenler muhtelif ruh ise bir
Hepsi Ahmed’in dininin takipçisi, hepsi Kur’an nassının tabisi
Tanca’da bir Müslüman ağlarsa, Bedehşan’da bir mümin inler
Evet, kulluğun yolu yordamı budur, gün birlik, beraberlik, ittihat günüdür!
Gün hak arama hak gösterme günüdür, dindarlık, dostluk günüdür
İslam ’ın ve peygamberin hükmü, sen, ben ve cümlemiz için geçerlidir
İslam ’da bizler onlar yoktur, bu sözler ancak düşman şiarıdır
Peygamberin dört dostu, barış içindeydi, onun için bizlerin savaşı zillettir”
Dinin köküne vurulan darbe, inattır, gün birlik, beraberlik, ittihat günüdür!”*

Osmanlı Devleti ve İran arasında bir ittihadın oluşmasına dair birçok girişimin içinde olan Fars şiirinin önemli bir siması Ahmet Kazvini de bir şiirinde şöyle seslenmektedir (Başçı, 2016; s. 908-909):

*“Küfür ve din savaş halindedir, küfrün ilerleyişi bizim ayrışmamızdadır.
Kâbe bir, Allah bir, Kitap bir, peki bu ikilik reva mıdır?”*

Bırak inadı, birbirimize birlik elini uzatalım,

Zira mezardan uzanan el, Mustafa'nın elidir... ”

İstanbul'da Cemaleddin Afgani ile beraber *İttihad-ı İslam Encümeni* içinde aktif görev üstlenen Mirza Ağa Han Kirmani'nin şiirlerinde de İttihad-ı İslam sıklıkla işlenen bir konuydu. Ameli yönü fikri yönünden daha ağır basan Kirmani, İstanbul'dan Irak-ı Arap ve İran'daki Şii din adamlarına İttihad-ı İslam için gönderilen mektupları bizzat kaleme alan kişiydi. Nasreddin Şah'ın öldürülmesi olayında dahil olduğu gerekçesi ile Osmanlı Devleti tarafından İran'a teslim edilen Kirmani, Tebriz'de darağacında son nefesini verirken dahi bu idealinden vazgeçmeyen biridir. Hem gazetelerde çıkan yazılarında ve hem de kaleme aldığı şiirlerinde II. Abdülhamid'i İslam milletlerinin sultanı olarak nitelemiş ve ittihad-ı İslam çerçevesinde gerçek bir birleşmenin ancak Osmanlı Padişahı etrafında gerçekleşebileceğini dillendirmiştir. Bu düşüncelerine atfen *Rıdvan* isimli kitabının dibacesinde şu dizeleri yazmıştır (Başçı, 2016; s. 911):

“Yüce ekselansları ve ülkenin iftiharını, ol sultan Abdülhamid-i Sâni'dir

İsmi gibi var olan mutluluk kaynağıdır, varlık meydanındaki madenin özüdür.”

İslam Birliği Kasidesi'nde Kirmani, II. Abdülhamid'in adını bizzat kullanarak liderlik ettiği ittihad-ı İslam düşüncesinden bahseder. Şu hususu da belirtmek gerekir ki o da Kirmani'nin zihnindeki ittihad düşüncesinin dini-mezhebi bir tarafının olmamasıdır. Kirmani belki de Nadir Şah'ın tecrübesinin farkında olarak, Sünni-Şii ittihadının politik düzeyde daha kolay gerçekleşebileceğini savunmuştur. Kirmani'ye ait şu mısralar onun mezkûr düşüncelerini yansıtmaktadır (Başçı, 2016; s. 914-915):

“Ve İslam'da Hamid'in inayetiyle siyasi bir ittihat görünür

Türk olur İran, İran olur Türk gibi, yüce padişahlar arasında ikilik bertaraf olur

Aynı şekilde Iraklı âlimlerde yüce Sultan'la ittifak etsinler

Gönüllerindeki kini derhal temizlesinler, Şii kimdir? Sünni kimdir demesinler!

Sonrada güç ile dünyayı ele geçirsinler, dünyayı düşmanın başına dar etsinler

Kim bilir kaç metin, mektup yazdık; o yüce himmetli özgür kişilere;

İslam âleminde bu nifak kalksın dedik, Irak'a gönderdik

Canı var eden Allah'ın kudreti ile hepsi o mektuplara imzalarını attılar

O mektuplar hüsnü eser bıraktı, zira mürekkep ham mürekkep değildi

Zafer lütfeden Allah'a minnettarım ki umut ağacım onun sayesinde bereketlendi

Hem İran'dan hem de Irak'tan yazdular; gönümüzdeki nifak kirini temizledik!

Şeriata canlarımızı feda edelim, İslam Sultanı'na biat edelim

Ecnebi kanunları bir tarafa bırakalım, ilmin irfanının yolundan gidelim

Bundan sonra küfrü pest eyleyelim, dünyayı hep beraber ele geçirelim ”

Jön Türk ve İttihatçı kadrolarda var olan II. Abdülhamid nefreti, Kirmani'de Nasreddin Şah'a yönelmiştir. Jön Türkler, İslam milletleri arasındaki birleşmenin önünde engel olarak II. Abdülhamid'i görürken, Kirmani bu engelin Nasreddin olduğunu söyler.

Şiirlerinde İnan Şah'ını dinsizlik ve şirk gibi en ağır ithamlar ile suçlar. Kendisi ve arkadaşlarının sırf ittihad-ı İslam'a hizmet ettiklerinden dolayı Şah'ın hışmına uğradıklarını, bu nedenle Nasreddin'nin aslında İslam ittihadına karşı gizli ve gerçek bir düşmanlık beslediğini iddia eder. Şah'ın kendisi ile beraber diğer dava arkadaşlarını ölümle tehdit ettiğini, bundan da korkmadığını zira ittihad-ı İslam yolunda bir ölümün kendisi ve dava arkadaşları adına gurur vesilesi olacağını söyler. Ölseler ya da öldürülseler dahi arkalarında İslam birliği gibi yüce bir miras bırakacaklarını ifade eder. Nasreddin Şah'ı kastederek de İslam birliği gibi yüce bir davanın önünden çekilmesini tavsiye eder. Aksi takdirde kaleme alacağı şiirlerle kendisini her daim hedef alacağını belirterek Nasreddin'i şu şiiri ile tehdit eder (Kirmani, 1337, s. 330-332):

“Kanında şirk cevheri var olduğundan, İslam birliğine öfke duymaktadır

En değersiz şey bile böylesi bir şahlıktan evladır ki ne ideali vardır onun, ne mezhebi ne de dini...

Erdebil’de “seni filler gibi zincire vuracağım” diyerek korkutmak istedin beni

Bil ki ölümden korkmazım ben, özgürlükçüyüm zira. Annemden ölümlü doğdum ben

Bu zamanda kimse zamansız ölmemiştir, kendisiyle büyük bir isim götürmemişse kimse, işte asıl o ölüdür

Bundan sonra ben ölmezim, ben; İttihat/tevhit amacını gütmüşüm

Dinle bak, sözümde nice müjde var benim, gönlüm cevher hazinesidir, ejderhadır kalemim benim

Ölümden sonra sonsuzlaşırım, hayat benim için cavidân olur

Öyleyse ölümümden sonra ey şairler, ey büyükler deyin ki;

Kirmani, kendinden geriye yüce bir ideal bıraktı, yiğitliğini ve bilgisini adaletle sarf etti

İhtilafla geçen on üç asrın ardından itilaf/ittihat yolunu o Kirmani bize gösterdi

İkilikten birliğe davet etti o bizi, sapkınlıktan ve yanlışlıktan o çevirdi bizi

Dini mübin için fedakârlıklarda bulunduğumdan, müşteriden/gökyüzünden bana aferinler yağar

Oysa aksakallı kerim insanlar oturup konuştuklarında ise senin adını pek hayırla anmayacaklar

Nasreddin Şah küfrün hamisi olmuştur, onunla küfrün pazarı canlanmıştır

Sen ey Şah din yoluna bu şekilde set olma, boş yere adını kötüye çıkarma

Nagehan yüreğimi yerinden söker, tüm hanedanlığını alt üst ederim

Söylenmemiş laflar ederim, işlenmemiş inciler delerim

Kaçar’ın aslı kökü nedir ne değildir, Şam’a nasıl baş eğdirildiklerini söylerim

Tatarlarla nasıl karıştıklarından, Şam’dan nasıl kaçtıklarından bahsederim

Açtırma o mektubu bana, zira açacak olursam hanedanının kökü perişan olur

En iyisi mi senin beni sessiz tutmandır, bana olan kinini unutmandır.”

AHTER'DE İTTİHAD-I İSLAM

XIX. yüzyılda İstanbul'daki Kaçar Hanedanı'na muhalif entelektüel kesimi etrafına toplayan Ahter gazetesi, Osmanlı-İran arasında ittifak-ı İslam paydasında vücuda getirilmek istenen birliktelik mevzuunu en çok işleyen yayın organları arasındaydı. Bu konuda müspet bir tavır ortaya koyan Ahter, bunun gerçekleşmesi için bütün İslam ülkeleri içerisinde iki büyük devlet olan İran ve Osmanlı devletleri arasında birliğin evvela sağlanmasının şart olduğunu belirtir (Doulatabadi, 2005; s. 168). Gazete ittifak-ı İslam için tarafların alacağı sorumluluklara dair de şunları söyler: “Zat-ı hümayun âlâ-hazret-i akdes-i padişahi tahta çıktığı günden beri bu kadar meşgalesi olmasına rağmen İslam ülkelerinin hepsine teveccüh etmiş ve hiçbirini unutmamıştır. Doğal olarak İran Asya'nın kalbindedir ve dikkate değerdir. Her ne kadar önce bazı olaylardan doğan bir ihtilaf ve ayrılık meydana gelmiş ise de şimdi iki büyük İslam devleti arasında özel bir birlik oluşması gerekmektedir” (Ahter , 12 Mart 1897).

Ahter gazetesi 12 Haziran 1879 tarihli nüshasında *İttihad-ı İslam ve Menafi-i An/İslam Birliği ve Yararları* başlığı altında söz konusu birlikteliğin gerçekleşmesi için ne yapılması gerektiğini şöyle açıklar:

“... İlk çare, Müslümanlar arasındaki gerçek ittifak ve ittifakı sağlamaktır. Osmanlı, İran, Afganistan, Türkistan devletleri ve İngiltere'nin sömürgesi olan Hindistan'ın büyük bir kısmı da Müslüman olduklarından dolayı bu ittifak çerçevesi içinde olmaları gerekir. Bu devletlerarasında birlik sağlanırsa Hazar denizinin doğusundaki Türkmenler de buna katılırlar. Daha sonra Hive Han'ı ve Buhara Emiri de istekle buna dahil olurlar. Hatta Kafkasya ve Rusya Müslümanları, Culfa sınırlarından Kazan'a kadar ve Kırım, Çerkezistan ve Lezgistan Müslümanları da gönülden bu birliğin çatısı altında toplanabilirler. Tabi bu ittifak için iki şey gereklidir. Biri Padişah'ın himmeti diğeri ise ulemanın gayretidir. Padişahlarımız demir yollarımızı yaptırarak, Müslüman ülkeler arasındaki bağları ve ünsiyeti güçlendirebilirler. Ulema ise Sünniler ve Şiiiler arasındaki bu boş taassubun yok olması için çaba göstermeleri, kitaplar ve risaleler yazmaları gerekir” (Ahter , 12 Haziran 1879).

İlişkilerin gelişmesi için çaba gösteren ve bu konuda da realist bir söylem geliştiren Ahter, Osmanlı ve İran'ın, Rusya ve İngiltere'yi aralarında aracı kılarak ilişki kurmalarını da eleştirmiştir. *Asya-ê Vüsta ve Gaflet-ê İşan/ Orta Asya'nın Gafletleri* başlıklı yazıda Osmanlı ve İran gibi köklü diplomasi geleneğine sahip iki devletin, sağlıklı iletişim için münasebetlerine Avrupalı devletlerini karıştırmamalarını istemektedir. Ahter özellikle Rus ve İngiliz tehlikesine dikkat çekerek, ittifak-ı İslam'a en büyük tehdidin bu iki devletten geldiğini ifade etmiştir (Ahter , 11 Haziran 1877).

SONUÇ

Osmanlı-İran devlet erkânı, basını, edebi ve entelektüel çevrelerinde sıklıkla tartışılan ittifak-ı İslam fikri, söz konusu çevrelerde ciddi bir heyecan uyandırmışsa da, bu mefkûrenin *kitabî* bir akılla, aralarında siyasi-mezhebi derin yarıklar bulunan iki kadim rakibi ortak bir noktada buluşturması önünde ciddi engeller bulunmaktaydı. Din nokta-i nazarından tesis edilmeye çalışılan birlikteliğin işaret ettiği husus, Müslümanın, ırk, mezhep ve mekân/ülke fark etmeksizin; diğer Müslümanların dertleriyle dertlenmesi,

haliyle hallenmesi, imkânlarını bu yolda feda etmesi ve kendi rahatından, sahip olduğu imkân ve fırsatlardan fedakârlık yapmasını gerektirmekteydi (Yüceer, 2016; s. 143-164). Her iki tarafta bu ulvi duyguları düstur edinen kişi sayısı çok azdı. İran ve Osmanlı halkları düşünsel olarak bu fikre karşı değillerdi. Fakat pratikte bunun uygulanmasına dair kendi idarecilerine baskı kurma araçlarından yoksun olduklarından dolayı onlar için bu fikir, İslam'ın ilk dönemlerini hatırlatan nostaljik bir çağrışımından öteye gitmedi.

Kaçar Şahları üzerindeki Rus baskısı ve beri tarafta II. Abdülhamid'e rağmen Osmanlı bürokrasi ricalindeki İngiliz tesiri, taraflar arası yakınlaşmanın önünde belki de en önemli engeldi. Sultan Abdülaziz döneminde iki kez sadrazamlık ve on yıla yakın da Hariciye Nazırlığı makamında bulunan Fuat Paşa'nın; "*Bâb-ı Âli'yi İngiltere dostluğundan mahrum görmektense birkaç vilayetimizi elden çıkmış görmek daha iyidir*" (Çetinsaya, 1998; s. 142) sözü, II. Abdülhamit'ten kısa bir süre önce Osmanlı dış politikasında İngiltere'nin yerine işaret ediyordu. O dönemde Avrupa ve Osmanlı basınında yazılıp çizilen ve Yıldız'a dayandırılan ittifad-ı İslam'a dair projeler konusunda İngiltere, aşikâr bir tavır almış ve bu türden iddiaların gerçeği yansıtmadığı ümidi taşıdığını Bâb-ı Âli'ye iletmiştir. İngiltere'nin bu konudaki sert tutumu ile muhatap olmak istemeyen Yıldız, kendisine dayandırılan haberlerle ilgili hem tekzipler yayınlamış ve hem de Osmanlı Devleti sınırları içinde ittifad-ı İslam ile ilgili neşriyata yer yer yasaklamalar getirmiştir (BOA. MF. MKT. 838/13) (BOA. MF. MKT. 658/42). Yıldız'ın, İngiltere endişesi bir yana *olacaksa da benim kontrolümde olsun* tavrı, ittifad-ı İslam fikrinin Osmanlı fikir erbabı arasında sağlıklı bir şekilde işlenmesini zorlaştırmıştı. Diğer tarafta İran'daki durum daha da vahimdi. Rusların İran bürokrasisi üzerindeki etkileri İngilizlerin Osmanlı bürokrasisi üzerindeki etkisinden çok daha fazlaydı. Öyle ki başkent Tahran, bir Rus müfreze birliği olan Kazak Süvari Birliği tarafından korunmaktaydı. İran şahlarının bitmek bilmeyen harcamaları ve Avrupa gezilerinin finansal kaynağı da Ruslar ile yapılan istikraz sözleşmeleriydi. Bu nedenlerden dolayı hem Nasreddin ve hem de Muzafereddin Şah, özellikle dış politikada Rus çarlarına muhalif hareket etmemeye dikkat ediyorlardı. XVIII. yüzyıldan itibaren güneyindeki Osmanlıların ekarte edilmesini gelecekte siyasi varlığının garantisi olarak gören Rusya, İran gibi her şeyi ile kendi kontrolünde olan bir ülkenin Osmanlılar ile yan yana gelmesini, hele ittifad-ı İslam gibi iddialı bir mefkûre etrafında dini-siyasi bir birliklilik kurmalarını istemezdi. Nitekim Ruslar, Osmanlı-İran yakınlaşmasını engellemek adına İran'daki tüm araçlarını başarılı bir şekilde kullandılar. Öyle ki Nasreddin ve Muzafereddin Şahların kimi zaman II. Abdülhamid ile olan ittihada dair diyalogları ise, mezkûr İran Şahlarının felç olmuş İran maliyesine finansal bir kaynak bulmak amacıyla müracaat ettikleri Rus Çarının isteksiz ve nazlı tavırlarına karşı bir blöften fazlası değildi. Bu çerçevede 29 Haziran 1880'de İstanbul İran Elçiliği'nden Tahran'daki Kaçar sarayına gönderilen bir telgrafta, "*...Osmanlı, Rumeli'deki topraklarını tamamen kaybedince kafası karışmış ve bundan sonra tamamen Hilafete yüklenme düşüncesine kapılmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti, Mısır'dan Hindistan'a özellikle İran ve Orta Asya'da Hilafet saltanatını kurmayı amaçlamaktadır*" (Sarıkçioğlu, 2014; s. 290) ifadeleri, İran bürokrasisinin ittihat mevzusuna nasıl baktığı ile ilgili aydınlatıcı ipuçları vermektedir.

İran içlerinde ittifad-ı İslam'ı samimi bir şekilde isteyenler sürgün edilerek ya soluğu Irak-ı Arap'ta ya da Osmanlı ve Avrupa başkentlerinde almıştı. Cemaleddin

Afgani dahi İslam ittihadına dair İran Şahı'nın huzurunda sarf ettiği sözleri yüzünden Şah'ın hışmına uğramış ve canını zor kurtararak İran'dan kaçmak zorunda kalmıştı. Bunun haricinde mevzuyu İran kamuoyuna taşıyacak İran basını ise Kaçar sarayının mütevazı(!) tasarrufları ile varlığını devam ettiriyordu ve Şah'ın istemediği düşüncelerin basında neşri söz konusu bile değildi. İttihad-ı İslam'a sık sık yer veren İstanbul'daki İran meşeyli Ahter gazetesi bile, Şah cenahından Bâb-ı Âli'ye iletilen şikâyetler ile ciddi bir baskı altındaydı. İran'ın Şii halkı üzerinde nüfuzu olan başta Atebat-ı Aliyye'deki müçtehitlerin ittihad-ı İslam'a ilişkin tavırları ise daha çok pragmatistti. Bâb-ı Âli'den iltifata mazhar olduklarında söz konusu ittihadın gerekli olduğu ve merkezinde ise Osmanlı Halifesinin bulunması gerektiğini dillendiren müçtehitler, iltifat ve desteklerin azalması ya da kesilmesi durumunda karşıt bir tavır takınarak, aslında ittihat adı altında Sünni Osmanlı Halifesinin Şiileri ve Şiiliği ortadan kaldıracak propagandasını yapmışlardır.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Kaynaklar

- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), DH MKT., 2881/26.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), MF. MKT., 658/42.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), MF. MKT., 838/13.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y. PRK. ESA., 1/86.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 159/86.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 159/86.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 160/44.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 161/7.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 162/40.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 167/100.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 172/21.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 172/21.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.A. HUS., 485/33.
Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y.EE., 38/118.

Yayınlanmış Eserler

- Abrahamian, E. (2011), *Modern İran Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
Ahmady, E. (2012), *Cemaleddin Afgani'nin Düşünce Dünyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Ahter Gazetesi. 12 Mart 1897.
Ahter Gazetesi. 11 Haziran 1877.
Ahter Gazetesi. 16 Ekim 1878.
Ahter Gazetesi. 12 Haziran 1879.

Ahter Gazetesi. 13 Ocak 1892.

Alperen, A. (2015), Cemaleddin Afgani'nin İslam Birliği ile İlgili Görüşlerinin Günümüz İslam Dünyasındaki Parçalanmışlık Sorunsalı Açısından Değerlendirilmesi, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), 81-89.

Arı, S. (2001), *Osmanlı Arşiv Kaynakları Işığında Nadir Şah-I. Mahmut Dönemi Ehl-i Sünnet Şii Diyalog*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aştıyani, İ. A. Vesikaname. *Mecelle-ê Yadigar* (6), 46.

Ateş, A. (2001), *Avşarlı Nadir Şah Döneminde Osmanlı-İran Mücadeleleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Barlak, H. (2016), Esad Efendi'nin İttihad-ı İslam Risalesinde İslam Birliği ve Osmanlı Halifesine Bağlılık Düşüncesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 598-615.

Başçı, E. (2016), Mirza Ağa Han-ı Kirmani'nin Kasidesinde İttihad-i İslam Söylemi ve Sultan II. Abdülhamid, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 920-941.

Becker, C. H. (1904), Panislamismus. *Archiv für Religionswissenschaft*, 169-192.

Blunt, W. (2011), *İslam'ın Geleceği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çetinsaya, G. (1998), Abdülhamid'i Anlamak: 19. Yüzyıl Tarihçiliğine Bir Bakış. *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek Sempozyumu*. İstanbul.

Çetinsaya, G. (2011), II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı Devleti'nin Irak Politikası. *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*. (edt. Batmaz, Ş., Alan, G. ve Hülagu, M.), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, s. 144.

Çetinsaya, G. (1988), *II. Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi: (1876-1878)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, O., ve Erdoğan, A. (2017), XIX. Yüzyılda İngiliz Sömürgeciliğinde Hindistan'ın Yeri ve Önemi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 16(3), 839-847.

Doulatabadi, F. (2005), *Ahter Gazetesi Çerçevesinde İran-Türkiye Fikri ve Edebi İlişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eraslan, C. (1991), *II. Abdülhamid Devrinde Osmanlı Devleti'nin İslam Birliği Siyaseti*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erduş, E., ve Hüseyin, M. (2005), Teamulê ber Meseleyê Vahdetê İslami, ez Dirbaz ta Diruz ba Tekiyeh ber Conbeşê İttihad-ê İslam, *Mecme-i Cihani Takribê Mezahib-ê İslami*, 553.

Esen, M. (2008), Siyasal, Sosyal Görüşleri ve Dini Yönüyle Afgani, *İslami İlimler Dergisi*, 3(2), 265-278.

- Hariri, A. (1999), *Teşeyyu ve Meşrutiyet der İran ve Nekş-ê İraniyan-ê Mukim-ê Irak*. Tahran.
- İttihad-ı İslam Gazetesi*. 17 Aralık 1908.
- Kara, İ. (1986), *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Karadeniz, Y. (2016), İran ve Osmanlı Devleti Arasında Mezhebi İhtilafların Azaltılması ve İslam Birliği Teşebbüsleri (1555-1746), *Asia Minor Studies International Journal of Social Sciences*, 4(8), 65-78.
- Karadeniz, Y. (2004), *Kaçar Hanedanı (1795-1925)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karpat, K. (2013), *İslam’ın Siyasallaşması*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kılıç, S. (2014), 19. Yüzyılda Osmanlı İdaresi Altında Basra Vilayeti ve Körfezine İlişkin Bazı Tespitler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 54(2), 319-336.
- Kiren, A. (2017), *II. Abdülhamid Dönemi Pan-İslamist Uygulamaları Ekseninde Osmanlı-İran İlişkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kirmani, N. (1337), *Tarih-i Bidariye İraniyan*. Tehran: Peykan.
- Köse, O. (2006), *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lee, H. S. (2002), II. Abdülhamid ve Doğu Asya’daki Pan-İslamist Siyaseti. *Osmanlı Ansiklopedisi*. (edt. Fidanoğlu, P.), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 363.
- Özcan, A. (2001), İttihad-ı İslam. *İslam Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 470-475.
- Özcan, A. (2019), *Sultan II. Abdülhamid’in Dış Siyaseti ve Uygulamaları*. İstanbul: İZÜ Yayınları.
- Sarıkcıoğlu, M. (2014), *İran Kaynakları Işığında II. Abdülhamid Han’ın İran Politikası ve İran’ın Panislamizm’e Bakışı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Toprak, S. V. (2018), Kanun-i Esasi Gazetesinde İttihad-ı İslam Teması, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(97), 109-138.
- Yüceer, İ. (2016), İslam Birliği Fikri ve II. Abdülhamid, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 143-164.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

DOĞU AKDENİZ'DE DENİZ YETKİ ALANLARI MÜCADELESİ

Challenge for Marine Jurisdictions in the Eastern Mediterranean

Fatih TURAN*

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tokat, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 05.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2022

ÖZ

Toplumlar tarih boyunca su kaynakları çevresinde kurulmuştur. Bu nedenle Doğu Akdeniz tarih başından beri öneme sahiptir. Bölgenin önemi Kıbrıs Adası, deniz yolları ile çeşitli kanal ve boğazların kesişim noktası olması nedeniyle giderek artmıştır. Doğu Akdeniz, tarihsel süreçte coğrafi konumu nedeniyle sahip olduğu önemine ek olarak son yıllarda bölgede keşfedilen enerji rezervlerinin etkisiyle belki de hiç olmadığı kadar önemli bir hal almıştır. Doğu Akdeniz yıllardır iç karışıklıklar ve savaşlarla boğuşan Orta Doğu için bir kontrol noktası olan, hakimiyet politikalarında Rusya'yı çevreleme yayında yer alan, enerji kaynaklarına erişimin giderek zorlaştığı günümüzde zengin enerji kaynaklarına sahip, pek çok boğaz ve enerji yoluna sahip olan bir bölge haline gelmiştir. Bölgenin giderek artan önemi bölge ülkelerini ve bölgede menfaati bulunan diğer devletleri, etkinliklerini arttırmaya zorlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle bölgenin coğrafyası ve bilinmesi gereken temel tanımlara değinilmiş, sonrasında enerji ve deniz güvenliği ekseninde bölgede faaliyet gösteren ülkelerin deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki politikaları değerlendirilmiştir. Tarafların tezlerini hukuksal açıdan incelenmiş ve bölgedeki enerji kaynaklarının bulunması, sondajı ve transferi için başta Avrupa Birliği tarafından desteklenen Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi olmak üzere projelerin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji Güvenliği, Deniz Hukuku, Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi.

ABSTRACT

Societies have been established around water resources throughout history. For this reason, the Eastern Mediterranean has been important since the beginning of history. The importance of the region has gradually increased due to the fact that Cyprus Island is the intersection point of sea routes and various channels and straits. In addition to its importance due to its geographical location in the historical process, the Eastern Mediterranean has become more important than it has ever been with the effect of the energy reserves discovered in the region in recent years. The Eastern Mediterranean, which has been a checkpoint for the Middle East, which has been struggling with internal turmoil and wars for years, has become a region with rich energy resources, many straits and energy routes, which is in the arc of encircling Russia in its domination policies, and where access to energy resources is increasingly difficult. The increasing importance of the region forces the countries of the region and other states with interests in the region to increase their activities. In this study, first of all, the geography of the region and the basic definitions that should be known were mentioned, and then the policies of the countries operating in the region on the sharing of maritime jurisdiction areas in the axis of energy and maritime security were evaluated. The theses of the parties were examined from a legal point of view, and the evaluation of projects, especially the Eastern Mediterranean Pipeline Project supported by the European Union, for the discovery, drilling and transfer of energy resources in the region was included.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy Security, Maritime Law, Eastern Mediterranean Pipeline.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Turan, F. (2022). Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Mücadelesi. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 47-66.
<https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1083190>

GİRİŞ

Sanayi Devrimi ile dünya bir daha eskisi gibi olmayacak şekilde değişmeye ve dönüşmeye başlamıştır. Kömürle çalışan buharlı makinaların icadıyla üretim hızlanırken iş gücü ihtiyacı düşmüş ve sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Bu süreç içerisinde enerji kaynaklarına olan ihtiyaç artmıştır.

Dünya tarihindeki enerji kaynaklarına ulaşma ve sahip olma mücadelesi bu dönemde ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarının önemi artarken kömürün yanına diğer fosil yakıtlar da dahil olmuştur. Fosil yakıtların yapısı itibarıyla tükenebilir olması devletleri alternatif enerji kaynaklarına yöneltmiş ve hidrokarbon yatakları önem kazanmıştır.

Enerji kaynaklarının yenilenebilir olmalarına göre iki gruba ayrılmıştır. Tükenebilir petrol, kömür, biyokütle, doğal gaz gibi birincil enerji kaynakları 2014 yılında tüm dünyada kullanılan enerji kaynaklarının %90'ını oluşturmaktadır (Koç ve Kaya, 2015; s. 38). 2009'dan 2019'a dünya birincil enerji tüketimi yaklaşık %21 artarken (Looney, 2020) 2010–2030 yılları için yapılan tahminlerde birincil enerji tüketiminin büyümeye devam edeceği öngörülmektedir (Rühl ve Giljum, 2012). Birincil enerji maddelerinden petrol ve doğal gazın taşınımı ise çoğunlukla tankerler vasıtasıyla deniz yoluyla yapılmaktadır. 25 Temmuz 2017 yılında yayınlanan bir rapora göre 2015 yılında dünyada petrolün yaklaşık %61'i deniz yoluyla taşınmıştır (U.S. Energy Information Administration, 2017). Rusya ve Orta Doğu'nun kesişim noktasında yer alan Doğu Akdeniz bu enerji trafiğinin merkez noktalarından birini oluşturmaktadır. Keza doğal gazın transferinde boru hatlarının bazıları ise yine Doğu Akdeniz'den geçmektedir. Üstelik Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervlerinin açığa çıkarılması ve işlenmesi ile artış olacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla önemli deniz yollarının kesişme noktası olan Doğu Akdeniz'in öneminin her geçen gün artacağını söylemek mümkündür.

Birincil enerji kaynaklarının tükenebilir olması, ikincil enerji kaynaklarının henüz yeterli verimlilik ve yaygınlığa ulaşamamış olması azalan rezervlerin ikamesi konusunda devletler ve şirketleri zorlu durumlara sokmaktadır. Bu durum devlet ve şirketleri anlaşmazlıkların olduğu bölgeler ya da araştırma yapılması daha zor olan coğrafyalardaki enerji kaynaklarının çıkarılmasına zorlamaktadır. 2010 yılında yapılan araştırmaya göre petrol ve doğal gaz arama çalışmaları üç kat daha fazla zorlaşmış, çalışmalar 3 km derinliğe kadar inmiştir. Bu durum siyasi istikrarsızlıkların ya da anlaşmazlıkların olduğu bölgelerde araştırma ve sondajlar yapılmasına zemin hazırlamıştır (Christopher Johnson, 2010).

Doğu Akdeniz, Kıbrıs Adası'nın siyasi durumu ve deniz yetki alanlarının paylaşımı konusundaki sorunlar nedeniyle anlaşmazlık bölgelerindedir. Bölgedeki hidrokarbon yatakları hakkında 8 Nisan 2010 tarihinde Amerikan Jeolojik Araştırmalar Merkezi tarafından yayınlanan raporda bölgenin yaklaşık 122 trilyon kübik feet'lik hidrokarbon rezervine sahip olduğu belirtilmiştir (Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean, 2010).

Son dönemlerde yapılan araştırmalar sonucu Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yatakları büyük enerji şirketleri ve devletlerin ilgisini daha fazla çekmektedir. Esasen bu çalışma ile gün be gün önemi artan Doğu Akdeniz enerji yataklarının paylaşılması,

çıkartılması ve Avrupa'ya transferi konusunda bölgedeki ülkelerin politikalarının ne olduğu, hakkaniyet ve nısfete uygun deniz yetki paylaşımının nasıl yapılacağı ve son olarak bölgedeki enerji güvenliğini sağlamak adına neler yapıldığı sorularına cevaplar aranacaktır. Bu maksatla bölge ile alakalı temel bilgilerin ortaya konması sonrasında gruplar halinde bölgedeki ülke ve aktörlerin politikaları incelenecektir. Çalışmada bilhassa bölgedeki ülkelerin deniz yetki paylaşımında haksızlıklar yaşandığı ve bu haksızlıkların çözülebileceği argümanı ile ülke politikalarının karşılaştırmalı incelenmesi metodu tercih edilmiştir. Çalışmanın amacı eserin sonuna gelindiğinde bölge ülkeleri ve küresel aktörlerin Doğu Akdeniz enerji kaynakları üzerindeki politikalarının tahlilinin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Çalışmada genel olarak doktrinde öne çıkan yazarların görüşlerine atıf yapılarak güncel gelişmeler ışığında devletlerin politikalarının incelendiği bir çerçeve sunulacaktır. Bu çerçeve enerji güvenliği, uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler üçgeni içinde devlet politika ve hedeflerinin değerlendirilmesiyle olacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak dünyada enerji arzında yaşanan sıkıntılar sonrası önemi artan Doğu Akdeniz'deki enerji güvenliğinin geleceği ve enerji güvenliğini etkileyen unsurlar incelenecektir. Böylece enerji güvenliğinin olmazsa olmaz gerekleri ortaya konularak devletlerin politikalarını etkileyen temel unsurların ortaya konması sağlanmış olup bunlara dayanarak devletlerin politikaları ortaya konması için zemin hazırlanacaktır. Akabinde Doğu Akdeniz'in coğrafyası ve artan önemine yer verilecek ve böylece devletlerin ve şirketlerin politikalarını belirleyecek temel etmenler incelenmiş olacaktır. Sonrasında sebepleri belirlenmiş olan bölge ülkelerinin politikaları uluslararası hukuk kapsamında değerlendirilerek uluslararası deniz hukukuna uygun şekilde enerji güvenliği bağlamında kaynaklarını verimli şekilde çıkarılması üzerine değerlendirmelerde bulunulacaktır.

COĞRAFYA

Akdeniz dünyanın en büyük iç denizidir. Bu sebeple bölgeselleştirilerek ifade edilmektedir. Akdeniz'in bölgeselleştirilmesinde doğu batı ayrımı kullanılmaktadır. Doğu Akdeniz koordinat düzleminde 30° 36° Kuzey enlemleri ile 34°12° Doğu boylamında yer alan bölgeyi ifade etmektedir (Güney, 2020; s. 5). Doğu Akdeniz, Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya Adası'nın batı ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hattın doğusunda kalan bölgeyi temsil etmektedir. Bahse konu bölgede yer alan ülkeler Arnavutluk, Bosna–Hersek, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Hırvatistan, İsrail, İtalya, Karadağ, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Libya, Lübnan, Mısır, Slovenya, Suriye, Tunus, Türkiye ve Yunanistan'dır. Kıbrıs Adası'ndaki devletlerden KKTC sadece Türkiye tarafından tanınırken, GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Ada'yı temsil etmektedir. Bu ülkelere ek olarak İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Rusya'nın bölgede çeşitli ülkelerde askeri üsleri vardır (Yaycı, 2020; s. 22).

Doğu Akdeniz, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kesişim noktasında olan bir bölgedir. Aynı zamanda İstanbul ve Çanakkale Boğazı, Süveyş Kanalı ve Cebelitarık gibi önemli uluslararası boğaz ya da deniz yollarının kesişimindedir. Ek olarak 2006 yılında Bakü–Tiflis–Ceyhan boru hattının da devreye girmesiyle petrol ve doğal gaz iletiminde de önem kazanmıştır (Yaycı, 2012; s. 10).

Kıbrıs, Süveyş Kanalı ve Türk Boğazlarının çıkış noktasında yer alan stratejik bir konumdadır. Ada, Ortadoğu ve Anadolu için kontrol noktası olarak sabit uçak gemisi

gibidir (Kılıç, 2011). Stratejistler Ada'ya büyük önem vermiş, kara ve deniz hakimiyet teorilerinde de Kıbrıs kontrol altına alınması gereken bölge olarak belirtilmiştir (Yaycı, 2012; s. 5).

TEMEL KAVRAMLAR

Güvenlik ve Enerji Güvenliği

Varlığı devletten öncesine varan güvenlik kavramı ulus devletlerin ortaya çıkması ile önemini arttırmıştır. Realist akademisyen güvenliği komşulara rağmen yapılan güç mücadelesi olarak tanımlarken neo-realistler ise uluslararası sistemin yapısının bir sonucu olarak bu mücadelenin devam edeceğini savunmaktadır (Baylis, 2008; s. 70-71). Brauch'a göre ise güvenlik, uluslararası sistemin yapısı devletlerin geleceğe dair endişeleri gereği gücünü arttırmak istemesiyle ilgilidir (Brauch, 2008; s. 2). Buzan'a göre ise güvenlik tıpkı sevgi, barış, adalet kavramları gibi tanımı zor ve karmaşık bir ifadedir (Buzan, 2015; s. 27). Farklı tanımları yapılmış olsa da güvenlik temel olarak tehdidin olmaması durumudur (Kökyay, 2020; 2512-2513).

Güvenlik, Soğuk Savaş yıllarında daha çok askeri ve ideolojik yönde güç kazanırken NATO ve Varşova Paktı gibi oluşumlara sebep olmuştur. Realist yaklaşıma göre sistemin en önemli aktörü devlettir ve devletler çıkarlarını korumak için savaşırlar. Bu nedenle devletler güvenlikleri için başta askeri güç olmak üzere kendilerini geliştirmelidirler. Liberalizm güvenliği uluslararası iş birliği ile sağlamayı hedeflemektedir. Neorealist ve neoliberalistler ise güvenliği temel değerlere bağlı kalmak üzere güncellemişlerdir. Yapısalcılara göre ise güvenlik sadece güç ve çıkar olguları ile tanımlanamaz aynı zamanda kimliklerin önemi vardır. Son olarak Kopenhag Okulu güvenliği askeri güvenlikten çıkararak siyasi, sosyal, ekonomik ve çevresel güvenlik konularıyla genişletmiştir (Şeker, 2019; s. 284-286).

Güvenlik kavramının belirsizliği ve önemi politikacıların güvenlikleştirme yoluyla bir konu, olgu, olay ya da aktörün gereğinden fazla önem vermelerini sağlamaktadır. Güvenlikleştirme temel olarak bir konunun olması gerekenden fazla önem verilerek dikkat çekmesini sağlamaktır. Doğu Akdeniz enerji yatakları ve Kıbrıs üzerinden yapılan değerlendirmelerde sıklıkla güvenlikleştirmeye başvurulmaktadır.

Güvenlik kavramına Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Kopenhag Okulu'nun da etkisiyle yeni pencereler açılmıştır. Bunlardan biri enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği petrol şoklarından önce petrol arzındaki kesinti riskinden kaçınma iken 21.yüzyılda siyasi çatışmalar, beklenmedik doğal afetler, terörizm endişesi ve enerji ile ilgili çevresel zorluklar tanımı geliştirmiştir (Asia Pacific Energy Research Centre, 2007, s. 5). Enerji güvenliği bugün ihtiyaç duyulan enerjinin ucuz, temiz, devamlı ve kesintisiz arzını ifade etmektedir. Karakasis enerji güvenliğinin iki temelinden bahsetmiştir, bunlar mevcudiyet ve erişilebilirlik olarak sıralanabilir. Mevcudiyet, kaynakların fiziksel olarak varlığıdır. Raporlar, tahminler ve keşifler enerji rezervleri mevcudiyetiyle ilgilidir. Erişilebilirlik politik ve ekonomik engelleri ifade eder. Erişilebilirlikte bir enerji unsurunun çıkarılma, işlenme ve dağıtma maliyeti ve süreçte ilgili ülkelerin birbirleri ile ilişkileri etkilidir. Ülkeler arası ilişkiler ve süreçteki hukuki altyapı erişilebilirliği etkilemektedir. Hukuki altyapıyı uluslararası hukuk oluşturmakta, deniz tabanındaki enerji rezervlerini çıkartmak

için Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) ilgili hükümleri dikkate alınmaktadır (Karakasis, 2015, s. 7).

Enerji güvenliğinde temel hedef enerji arzının kesintiye uğramamasıdır. Bu konuda enerji çıkarma, işleme ya da transfer hatlarındaki arızalar, talep değişkenliği, yatırım azlığı, terörizm, savaş, siyasi istikrarsızlıklar ve doğal afetler temel tehlikeler olarak sayılabilir (Asia Pacific Energy Research Centre, 2007; s. 5).

Enerji güvenliği terimi doktrine ilk kez 1970'lerdeki petrol krizi sonrası girmiştir. Arap-İsrail savaşında Arap ülkelerinin uyguladığı ambargo sonrasında tüm dünyada arz kesintisi yaşanmıştır (Şeker, 2019; s. 286). Dünyaya enerji arzının sürekliliğinin önemini gösteren bu gelişme sonrasında enerji kaynaklarına yönelik tehditler devam etmiştir. Özellikle deniz üzerinde yer alan tankerler ve enerji çıkarma işleme platformları ile deniz dibinden geçen boru hatları savaş, terör saldırıları ve deniz haydutluğu gibi pek çok risk ve tehdit içermektedir (Özgen, 2019; s. 34).

Arz konusundaki sayılan sorunlara ek olarak yüksek ve dengesiz fiyatlandırma enerji güvenliği konusunda sorun oluşturmaktadır. Rezervlere ulaşımın zorlaşması ve siyasi çekişmeler maliyetleri yükseltmiştir. Enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelerin zenginliklerini siyasi koz olarak kullanması ve zaman zaman enerji şirketleri ile beraber hareket etmeleri yüksek fiyatlara neden olmaktadır (Şeker, 2019; s. 287-288).

Türkiye özelinde baktığımızda enerji kaynakları kısıtlı ancak ihtiyacı yüksek ülke görülmektedir. Türkiye enerji güvenliği konusunda enerji ithalat kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışırken, kendi enerji kaynaklarını da aramaktadır. Bu nedenle Doğu Akdeniz'de yer alan hidrokarbon yatakları Türkiye için önemlidir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 102).

Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge

Denizlerdeki egemenlik haklarını üç kategoride düzenleyebiliriz. Bunlardan ilki devletlerin tam egemenlik haklarının olduğu iç sular, iç denizler ve karasularıdır. İkinci egemenlik kategorisi açık denizlerdir. Açık denizler tüm devletlerin kullanımına uygun olan hiçbir devletin üzerinde egemenlik iddiasında bulunamayacağı su kütleleridir. Üçüncü ve son kategori ise Münhasır Ekonomik Bölge (MEB), bitişik bölge ve kıta sahanlığı gibi açık deniz statüsünde olmasına rağmen devletlerin belirli egemenlik haklarına sahip oldukları su kütleleridir (Özman, 1984).

Kıta sahanlığı bir ülkenin kara parçasının deniz altındaki uzantısını ifade eder. 1982 BMDHS'ye göre kıta sahanlığı esas hattan itibaren 200 deniz mili, kıta uzantısının 200 mili geçmesi durumunda en çok 350 deniz miline kadar ya da 2500 metre derinlikten sonra 100 deniz milini aşmayacak şekilde belirlenmiştir (Güney, 2020; s. 12).

Münhasır Ekonomik Bölge karasularının bitiminden başlayan ve karasularının ölçüldüğü esas hattan 200 mile kadarlık bölgedir. BMDHS md.55 ve devamında düzenlenmiştir. Devletler bu alanlarda tesisler ya da suni adalar inşa edebilir, bilimsel araştırmalar yapabilir. Sahildar devletler bölgedeki deniz çevresinin korunması ve muhafazasından sorumludur (Özman, 1984).

TARAFLARIN HUKUKİ TEZLERİ

MEB sahaları ilan veya antlaşma yöntemlerinin biriyle belirlenir. 1982 BMDHS kıyı devletlerine MEB ilan etme hakkı vermektedir ancak kıyıları karşılıklı ya da sahilleri bitişik devletlerin MEB sınırlandırması konusunda bir düzenleme yoktur. Sadece BMHDS md.83 ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü md.38’de belirlenecek deniz yetki alanlarının hakkaniyete ve uluslararası hukuka uygun olması şartı getirilmiştir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 89). Uluslararası Adalet Divanı (UAD) MEB sınırlandırması hakkında tüm taraflar arasındaki anlaşmayla sorunun çözülmesini desteklerken tek taraflı MEB ilanı da yapılabilir (Aksoy, 2016; s. 9-10). UAD’nin karar alırken oransallık ve kapatmama prensibini dikkate almaktadır. Oransallık prensibine göre iki komşu devlet arasındaki deniz yetki alanları devletlerin kıyı uzunlukları arasındaki orana göre belirlenmektedir. Bir diğer metot kapatmama prensibidir. Kapatmama prensibine göre her ülkeye ayrılan deniz yetki alanı diğer ülkenin denize çıkışını kapatmama üzerine belirlenmektedir. Bu her iki metot da hakkaniyetin tesisi için kullanılmaktadır (Yaycı, 2011; s. 23).

Yunanistan’ın Adalar (Ege) Denizi’ndeki iddiaları, ülkenin takım ada devleti olduğu ve adaların yetki alanlarının buna göre belirlenmesi gerektiği yönündedir. Bu rejime göre deniz yetki alanları ana karaya en uzak olan adadan itibaren belirlenmektedir. Oysa bu iddia hem Yunanistan’ın takım ada ülkesi olmaması hem komşu ülkeye kapatma yapması nedeniyle hakkaniyetsizdir. Yunanistan’ın deniz yetki alanları belirlerken sınır kabul ettiği adalar ortay hattın ters tarafında kalan adalardır. Bu adalar için sadece karasuyu sınırları kadar deniz yetki alanı ayrılabilir. UAD’nin bu yönde pek çok emsal kararı bulunmaktadır (Kuzey Denizi Davaları kararı, par. 91., Libya-Malta Davası kararı, par. 47., İngiltere-Fransa Davası kararı, par. 96.). Hakkaniyete en uygun çözüm için coğrafi unsurlara ek olarak ülkeler arasındaki bütün unsurlar değerlendirilmelidir. Doğal kaynakların paylaşımında yine hakkaniyet esas alınmalıdır (Yaycı, 2011; s. 20-23).

GKRY ve Yunanistan MEB ilanlarında Türkiye’nin aksine diyagonal hatlar kullanmıştır. Bu durum hem kıyı devlet sayısını arttırmış hem deniz yetki alanlarının artmasına imkan tanımıştır (Yaycı, 2011; s. 44). Türkiye ise uzun süre boyunca düşey hatlar kullanmıştır. Bu durum Türkiye’nin komşu ülke sayısını azaltırken muhtemel deniz yetki alanlarını da daraltmıştır. Nitekim Türkiye 2019’da bu anlayıştan vazgeçerek diyagonal hatta komşusu olan Libya’yla MEB sınırlandırma anlaşması yapmıştır. Türkiye Mısır ve İsrail’i çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacak olan GKRY ve Yunanistan’ın desteklediği projelerden uzak tutmak için diplomatik girişimleri olmuştur ve bu girişimleri temellendirirken Libya ile yapılan bu anlaşmalara da değinilmiştir.

GKRY yaptığı anlaşmalarla Mısır, Lübnan ve İsrail’e karşı neredeyse 2 kat karlı bir MEB sahası elde etmiştir. GKRY yaptığı MEB anlaşmaları ile İsrail’den 4600 km2, Lübnan’dan 3957 km2 ve Mısır’dan 21500 km2 fazladan alan elde etmiştir (Yaycı, 2011; s. 37). GKRY bu ülkelerle hem iki ülke arası orta hat prensibince MEB anlaşması imzalamış hem Kıbrıs Adası’nı tek başına temsil ettiğini iddia etmiştir. GKRY bu anlaşmalarla oransallık prensibini ihlal etmiştir.

Anlaşma yapılan devletlerin kendi iç hukuk yollarıyla anlaşmaları feshetme imkanları vardır. Örneğin Arnavutluk, Yunanistan’la 2009’da imzaladığı anlaşmadan karasularının ihlal edildiği gerekçesiyle 2010’da çekilmiştir (Yaycı, 2011; s. 37-38).

Bahse konu ülkeler Türkiye ile anlaşma yapmaları durumunda daha karlı anlaşmalara imza atabilecektir.

GKRY ve Yunanistan ilan ettikleri MEB sahalarında oransallık ve kapatmama prensiplerini dikkate almamışlar, Kıbrıs Adası'na göre daha uzun sahili olan Türkiye'nin Akdeniz körfezi içerisine sıkışması için kapatmama prensibinin tam tersi yol izlemişlerdir.

Türkiye Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarının ihlal edilmesine ve KKTC'nin haklarının görmezden gelinmesine itiraz etmektedir. Türkiye'nin bölgedeki istek ve talepleri, uluslararası hukuk düzleminde çözülecek deniz yetki alanı paylaşımı, sonrasında çıkarılacak enerjinin paylaşımı ve Avrupa'ya transferidir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 98). Türkiye Kıbrıs'ta KKTC'nin haklarının korunduğu ve Doğu Akdeniz'den çıkarılan enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Avrupa'ya transfer edildiği projeleri savunmaktadır.

Türk tarafının tezlerine göre GKRY adanın tamamını temsil etmemekte adadaki diğer devlet olan KKTC'nin bilgi ve onayına başvurmamaktadır (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 93). Bununla birlikte uluslararası deniz hukuku kurallarınca GKRY ve Yunanistan'ın ilan ettiği MEB'ler hem orantılılık hem kapatmama ilkesini ihlal etmektedir (Yaycı, 2012; s. 42-43).

Doğu Akdeniz özelinde değerlendirme yapıldığında sınırlandırma hattının Anadolu ile Afrika arasında doğu-batı yönlü olacak şekilde ilerlediği görülmektedir. Bu hattın kuzeyinde Yunanistan'a bağlı bazı adalar ve Kıbrıs Adası yer almaktadır. UAD'nın 1969 tarihli Kuzey Denizi Davası'na göre, coğrafya yeniden şekillendirilemez ve iki veya daha fazla ülke arasındaki sınırlandırma bölgenin bütün unsurları dikkate alınarak hak ve nısfete göre yapılmalıdır. Ayrıca ortay hattın ters tarafında yer alan adalara karasuları kadar deniz yetki alanı verilmesine dair 2009 tarihli Romanya ile Ukrayna arasındaki uyuşmazlık kararı vardır. Tüm bu nedenlerle Kıbrıs Adası ve Yunanistan'a bağlı Kaflot, Çoban, Rodos, Meis adalarının ortay hattın ters tarafında kalmaları nedeniyle sadece karasuyu kadar deniz yetki alanları olmalıdır (Yaycı, 2011; s. 38).

DOĞU AKDENİZ'DE ENERJİ GÜVENLİĞİ POLİTİKALARI

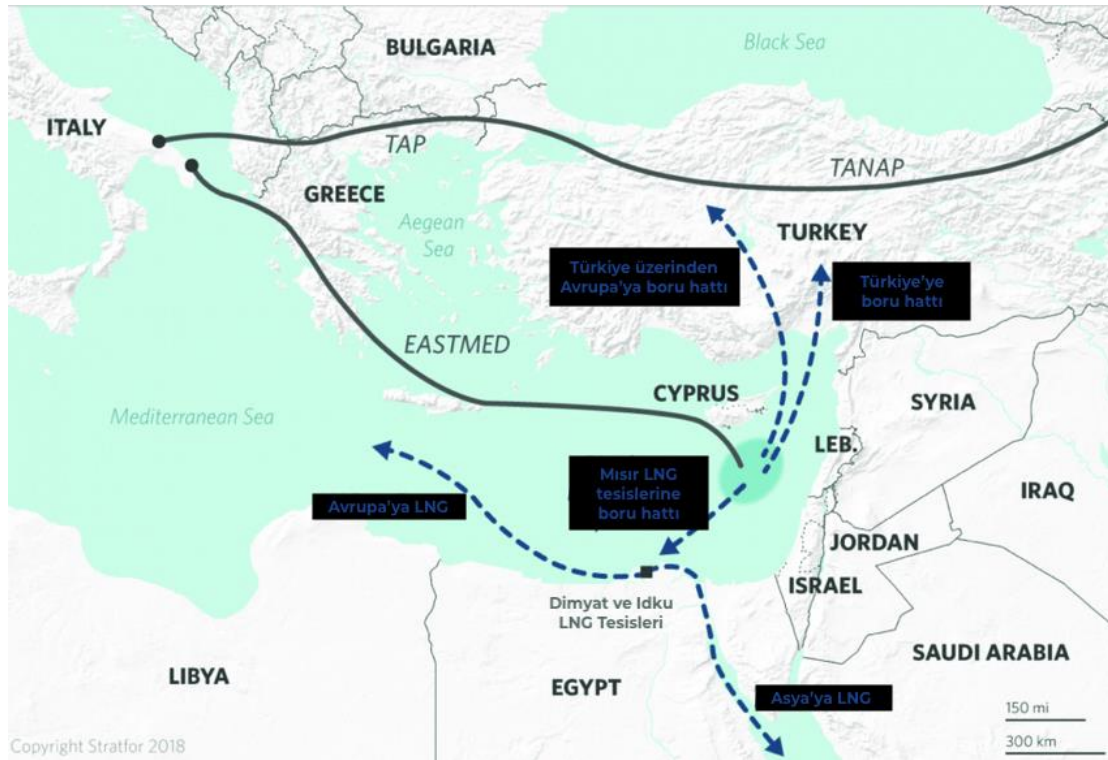
Enerji güvenliğinin iki ayağından bahsederken değinilen erişilebilirlik, ülkelerin enerji politikalarını belirleyen temel unsur olmuştur. Ülkelerarası ittifakları belirleyen ve enerjinin çıkarımından dağıtımına pek çok konuya etki eden enerji politikaları birden fazla ülkenin müdahil olduğu her alanda oldukça karmaşık ilişkiler şeklinde vücut bulmaktadır.

Doğu Akdeniz'de tespit/tahmin edilen enerji rezervleri çok büyük olmamakla beraber bölge ülkeleri için kendi ihtiyaçlarını giderme ve kazanç sağlama anlamında önem taşımaktadır. Bu kapsamda ülkeler arasında enerji yataklarına hakim olma konusunda rekabet başlamıştır. Bölgede enerji kaynaklarının varlığını tespit eden ilk ülke olan İsrail, enerji kaynaklarının çıkarılması ve işlenmesi konusunda ilk harekete geçen olmuştur. İlerleyen süreçte GKRY, Kıbrıs Adası'nın güneyinde petrol ve doğal gaz arama maksadıyla parselleme gerçekleştirmiş ve pek çok ülke ile ittifak arayışına girmiştir. GKRY, Libya, Suriye, Lübnan ve İsrail bölgede MEB ilanında bulunmuştur (Yaycı,

2011; s. 16). Enerji güvenliği bağlamındaki esas sorun ise sürdürülebilirlik konusunda ortaya çıkmaktadır.

Doğu Akdeniz’de çıkarılacak hidrokarbon rezervlerinin Avrupa’ya sevki için üç muhtemel seçenek vardır. Bu seçenekler ve yaşanması muhtemel zorluklar;

- GKRY–Yunanistan arasında boru hattı üzerinden doğal gazın Avrupa’ya sevki. Yüksek maliyet ve derin deniz dibinden uzun mesafeli boru hattı döşenmesinin getirdiği zorluklar mevcuttur.
- İsrail üzerinden Arap Gaz Boru Hattı’na yapılacak bağlantı alternatifi vardır. Ancak bu hat üzerindeki siyasi karşılıklar ve boru hattının geçtiği bölgeler üzerindeki çatışmalar güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.
- Son seçenek Türkiye üzerinden boru hattı seçeneğidir. Maliyet olarak en uygun olan seçeneğin önündeki engeller Kıbrıs Adası’ndaki sorunların devam etmesi ve Suriye–Lübnan–İsrail hattındaki deniz yetki alanı anlaşmazlıklarıdır (Aksoy, 2016; s. 13-14).

Şekil 1. Doğu Akdeniz’de Enerji Rotaları (Stratfor Worldwide, 2018)

Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının uluslararası şirketlerin ve üçüncü ülkelerin bölgeye girmesi sonrasında bir şekilde çıkarılacağını söylemek mümkün ancak çıkarılan enerji kaynaklarının ne şekilde transfer edileceği halen belirsizdir. Zira Türkiye’nin Libya ile yaptığı MEB sınırlandırma anlaşması BM nezdinde kabul görmüştür. Bu nedenle Rum Yönetimi’nin Türk tarafının izni olmaksızın bu alandan Yunanistan’a doğrudan bir boru hattı çekmesi mümkün görünmemektedir.

Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğinden bahsederken karşımıza sıklıkla güvenlikleştirmenin çıktığını görmekteyiz. Doğu Akdeniz’de çözümün anahtarı Kıbrıs’ta çözümdür ancak yakın zamanda bu iki sorunun birbirinin çözümüne engel olacağı

değerlendirmesi yapılabilir. Başlangıçta barış görüşmeleri için katalizör görevi gören enerji kaynakları daha sonrasında çözümsüzlüğün bir sebebi olmuştur.

Yunan-Rum Tarafı

Bölgedeki ülkelerin enerji politikalarını incelemeye Yunan ve Rum tarafı ile başlanacak olursa GKRY'nin aktif politika izlediği söylenebilir. Avrupa Birliği'ne (AB) 2004 yılında üye olan GKRY 21 Mart 2003'ten itibaren geçerli olacak şekilde MEB ilanında bulunmuştur. Türkiye ve KKTC başta olmak üzere bölge ülkelerinin hak ve taleplerini görmezden gelerek ilanda bulunan GKRY 2003'te Mısır, 2007'de Lübnan ve 2010'da İsrail ile de MEB Sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. GKRY-Lübnan MEB sınırlandırma antlaşması Türkiye'nin girişimleri neticesinde Lübnan'da yürürlüğe girmemiştir (Yaycı, 2011; s. 17).

GKRY MEB sınırlandırma antlaşmalarına ek olarak 26 Ocak 2007'de adanın güneyinde 13 adet petrol arama ruhsat sahası ilan etmiştir. 2007'den günümüze kadar bu sahalarda pek çok şirkete petrol ve doğal gaz arama ruhsatı tanınmıştır. Amerikan Noble Energy, İtalyan ENI, Güney Kore'li KOGAS, Fransız TOTAL ve Rus NOVATEK bölgede aralarında uyumsuzluk bulunan parseller dahil olmak üzere pek çok bölgede arama ve sondaja başlamıştır (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 97).

1974 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği hareket ile Ada'da ikili bir yapı kurulmuştur. Kuzeydeki Türk tarafı uluslararası sistemde kabul görmemiş ancak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle GKRY bölgede serbestçe hareket edememektedir. Uluslararası toplantılarda Kıbrıs Cumhuriyeti adını kullanan ve tüm Ada'yı temsil iddiasında bulunan GKRY, 1988'de Türkiye'nin taraf olmadığı BMDHS'ye taraf olmuştur. 'Türk tehdidi' ile özellikle Mısır ve İsrail ile iyi ilişkiler kuran GKRY bölgede aktif politika sergilemektedir. İsrail, Mısır ve Yunanistan ile iş birliği kurmaya çalışan GKRY bu ülkeler aracılığıyla Doğu Akdeniz doğal gazını Avrupa'ya ulaştırmak istemektedir (Karakasis, 2015; s. 17).

Arap Baharı ve sonrasındaki süreçte Sisi hükümeti ile Türk hükümetinin ters düşmesi sonrası güvenlikleştirmenin sık kullanıldığı bir politika ile Mısır GKRY ile enerji anlaşmaları imzalamıştır. Gerek Kuzey Afrika'da Doğu Akdeniz doğal gazına en yakın konumda bulunan ülke olması gerekse Süveyş Kanalı'nın önemi ile Mısır bölgede politik ve stratejik olarak önemli bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir. Bütün bunlara ek olarak 2015 yılında Zohr sahasında büyük enerji rezervlerinin bulunması ile Mısır'ın önemi artmıştır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 150).

İsrail 2010 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşması yapmış 12 Temmuz 2011'de ise kendi MEB'ini ilan etmiştir. İsrail bununla beraber Tamar ve Leviathan bölgelerindeki hidrokarbon yataklarını da çıkarmaya başlamıştır (Yaycı, 2011; s. 27-28). İsrail Leviathan sahasındaki gaz rezervini 148 milyon dolar karşılığında Yunanistan ve GKRY merkezli şirketlere satmıştır. Bu satış aynı zamanda üç ülke arasındaki ittifakın bir göstergesi olarak öne çıkmaktadır (Şeker, 2019; s. 293). Yunanistan, İsrail doğal gazının maliyet açısından daha uygun olan Türkiye yerine kendi toprakları üzerinden Avrupa'ya sevki için AB'nin siyasi desteğini kullanmaktadır (Şeker, 2019; s. 297).

Yunanistan ve GKRY uyguladıkları politikalarla hem daha uzun kıyı şeridine sahip olan Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki deniz yetki alanlarını kısıtlamak hem Kıbrıs

Adası'ndaki ikili yapının kabulünün önüne geçmek üzere Ada'nın tek bir devlet olarak temsil edildiği algısını oluşturmak istemektedir (Şeker, 2019; s. 283).

Türkiye ve KKTC Tarafı

Türkiye enerjide dışa bağımlı bir ülkedir ve bu nedenle enerji kaynaklarını çeşitlendirmek; Asya ile Avrupa arasındaki coğrafi konumu nedeniyle enerji boru hatlarına ev sahipliği yapmak istemektedir. Bu kapsamda Türkiye için bölgedeki her bir enerji kaynağı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin Doğu Akdeniz politikasının üç ayağından bahsedebiliriz. Bunlar kısaca; GKRY'nin Türkiye ve KKTC'nin haklarını ihlal eden MEB bildirimının kabul edilmemesi ve bölgede uluslararası hukuka dayanan hakça paylaşım yapılması; Türkiye ve KKTC'nin kıta sahanlıkları içerisinde araştırma ve sondaj faaliyeti yürütülmesi ile askeri gemiler vasıtasıyla sancak varlık gösterilmesi; üçüncü ve son olarak Libya ve KKTC ile imzalanan deniz yetki sınırlandırma anlaşmaları gibi anlaşmaların sayısını arttırarak politikalarının meşru zeminde güçlendirilmesidir (Güney, 2020; s. 20-21).

Türkiye yukarıda sayılan üç ayaklı politika gereğince ilk kez 2004 yılında 32° 16'' 18' Doğu boylamının batısındaki egemen haklarını BM'ye bildirmiş (Başeren, 2010), 2011'de KKTC ile 2019'da Libya ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşmaları yapmıştır. Yine 2011 yılında Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na Kıbrıs Adası çevresinde araştırma, sondaj ve işleme ruhsatı vermiştir (Başeren, 2010; s. 33).

Doğu Akdeniz coğrafyasında karşılıklı kıyıların 400 milden az olması devletlerin MEB sınırlarını belirlerken anlaşma yapmasını gerektirmektedir. Türkiye Akdeniz'de komşularının egemenlik haklarına saygı duyarak Lübnan ve KKTC ile yapılan anlaşmalarla belirlenen MEB'ler dışında ilanda bulunmamıştır. Bununla beraber Türkiye GKRY'nin Mısır ve Yunanistan ile yaptığı MEB sınırı anlaşmalarının geçersiz olduğunu iddia etmektedir (Peker, Öztürk Oktay ve Şensoy, 2019; s. 93).

KKTC ayrı ve bağımsız bir devlet olarak kendi deniz yetki alanlarını ilan etme hakkına sahiptir. KKTC'nin Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail ve Mısır ile deniz yetki alanı sınırı bulunmaktadır. Dolayısıyla bu devletlerle sınırlandırma anlaşması yapma hakkı mevcuttur. KKTC bugüne kadar sadece 2011 yılında Türkiye ile kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2011).

Doğu Akdeniz'de GKRY'nin verdiği arama ruhsatı ile araştırma ve sondaj yapan pek çok farklı şirket bulunmaktadır. Türkiye bu aramaların uluslararası hukuka uygun olmadığını her fırsatta dile getirmekte bu konuda zaman zaman silahlı kuvvetleri ile zaman zaman kendi arama ve sondaj gemilerini bölgeye göndermek suretiyle mücadeleye devam etmektedir. Sondaj firmaları ise bölgedeki enerji kaynaklarını bir an önce çıkartabilmek adına bölgenin risk ve uyuşmazlık haritasını bilerek buna göre ihale almaktadırlar (Yaycı, 2012; s. 33-34). Türkiye bölgede yeri geldiğinde askeri gücünü kullanabileceğini; hak ve menfaatlerinin kararlılıkla koruyacağını her fırsatta bildirmektedir (Kökyay, 2020; s. 2516). Özellikle son yıllarda Türkiye'nin bölgedeki önleme çalışmaları sonrasında ENI ve TOTAL şirketleri GKRY'nin ilan ettiği 7.parseldeki sondaj çalışmalarından vazgeçmiştir (Yaycı, 2011; s. 35). Bu kapsamda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her yıl Adalar Denizi ve Akdeniz'de yapmış olduğu tatbikatlar son yıllarda GKRY'nin ilan etmiş olduğu MEB sahasında yapılmakta böylece hem bölgede

sancak varlık gösterilmekte hem GKRY'nin yapmış olduğu MEB ilanının tanınmadığı gösterilmektedir.

Türkiye bölgede askeri tedbirler almak ve GKRY'nin iddialarına karşı çıkmak haricinde kendi araştırma ve sondaj faaliyetlerini yürütmektedir. Bu kapsamda 2013 yılında Barbaros Hayreddin Paşa, 2017 yılında Oruç Reis sismik araştırma gemileri, 2017 yılında Fatih, 2018 yılında Yavuz ve ardından 2020 yılında Kanuni isimli derin sondaj yapma imkanı olan gemiler satın alınarak bölgede araştırmalar yapmaya başlamıştır (Kökyay, 2020; s. 2516).

Bölgede GKRY ve Yunanistan'ın inisiyatifi ellerinde bulunduran aktif politikaları sonrasında Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu MEB sınırlandırma anlaşması oyun bozan / oyun kuran anlaşma olarak nitelendirilmektedir. Zira Türkiye 2019 yılında o zamana kadar uygulamış olduğu düşey hatlar ile sınırlandırma prensibinden vazgeçerek diyagonal hatta komşusu olan Libya ile sınırlandırma anlaşması yapmıştır. Düşey hatlarla yapılan sınırlandırma anlaşmaları minimalist bir tutumla ortaya konan ve komşu devlet sayısını sadece düşey sınırlarla sınırlayan anlaşmalardır (Yaycı, 2011; s. 57).

27 Kasım 2019 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Anlaşma BM'ye bildirilmiş ve geçerlilik kazanmıştır (Kökyay, 2020; s. 2518).

Libya bu bağlamda 16700 km² daha fazla yetki alanı kazanacağı Türkiye ile anlaşma yoluna gitmiştir. Bu durum Yunanistan'ın anakaralar esas alınarak sınırlandırma anlaşmaları yapmasına neden olacağı için bölge ülkeleri adına çok daha büyük kazançları beraberinde getirmiştir (Yaycı, 2011; s. 47).

Yunanistan bu gelişmelerden duyduğu rahatsızlığı BM'ye yazmış olduğu şikayet mektubunda dile getirmiştir. Mektupta Yunanistan iki ülkenin ortak sınırlara sahip olmadığı, Yunanistan'ın egemenlik haklarının ihlal edildiği ve Libya Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmediği bu nedenlerle anlaşmanın geçersiz olması gerektiği bildirilmiştir (Kökyay, 2020; s. 2518). Ancak Yunanistan'ın iddiaları GKRY ve Yunanistan'ın komşu sınırların belirlenmesinde diyagonal hatları kullanması ve BM'nin Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni meşru otorite olarak tanıması sebeplerince tutarsız ve geçersizdir.

GKRY ve Yunanistan'ın maksimalist politikaları göz önüne alındığında Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu bu anlaşma oldukça değerlidir. Bu anlaşma ile Türkiye, diğer devletler tarafından tanınan bir devlet ile anlaşma yapmış, diyagonal hat komşuluğu üzerinden üretilen hukuki tezlerini temele oturtmuş ve siyasi üstünlük kazanmış üstelik diğer bölge ülkelerine GKRY ve Yunanistan ile yapılan veya yapılması muhtemel anlaşmalara göre daha karlı bir seçenek olduğunu göstermiştir.

Türkiye'nin Libya ile yapmış olduğu anlaşma Doğu Akdeniz ülkeleri için GKRY ortaklığına bir alternatif imkanı doğurmuştur. Bu bağlamda pek çok ülke daha karlı anlaşmalar yapacağı Türkiye ile ortaklık kurma fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. Mısır ile ittifak kurma çabasındaki tüm bu devletlerin yanı sıra Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerde de normalleşme süreci başlamıştır. Özellikle iki ülke arasındaki ilişkiler Sisi'nin 2013 yılında yapmış olduğu darbe ile bozulmuş ve diplomatik ilişkiler

maslahatgüzar seviyesine indirilmiştir. 2013'ten 2022'ye kadar geçen süreçte gerek ekonomik gerek toplumsal ilişkiler nedeniyle iyileştirilmeye çalışılan ikili ilişkiler için olası Türkiye-Mısır MEB sınırlandırma anlaşması katalizör görevi görebilir. Bu noktada her iki ülkenin de daha geniş deniz yetki alanına sahip olduğu Türkiye – Libya MEB sınırlandırma anlaşması bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Türkiye ile Mısır, Mayıs 2021'de ikili ilişkilerin geliştirilmesi üzerine resmi bir görüşme gerçekleştirmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, 2021). Mısır ile Türk tarafının yapacağı bir deniz yetki sahası sınırlandırma anlaşması hem Yunan-Rum tezlerinin çökmesine neden olacak hem Türkiye ile Libya arasında yapılan anlaşma sonrası kopan Yunanistan-GKRY hattı bir büyük yara daha alacaktır.

Türkiye ile İsrail arasında 2009 yılında Davos Zirvesi'nde yaşanan 'one minute' krizi ve 2010 yılında Mavi Marmara gemisine İsrail komandolarının düzenlediği operasyon sonrası bozulan ilişkiler 2013'te düzelme eğilimine girmiş, 2016'da Türkiye'de gerçekleşen başarısız darbe girişimi sonrası İsrail'in Türk hükümetine olan desteğini açıklamasıyla iyileşme hız kazanmıştır. Öyle ki 14 yıl aradan sonra ilk kez İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog Türkiye'yi ziyaret etmiş, diyalog ve iş birliği çağrısında bulunmuştur. (Anadolu Ajansı, 2022) İsrail iki ülke ilişkilerinin kötü olduğu dönemde çalışmanın ilerleyen bölümlerinde anlatılacak bazı projelerde Yunanistan ve GKRY ile iş birliğine gitmiştir. Ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi ile İsrail'in enerji planlarına Türkiye dahil olmuştur. Doğu Akdeniz doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya sevki önünde ise yine pek çok engel vardır. Öncelikle Kıbrıs'ta çözüm olmadan GKRY bu projeye rıza göstermeyecektir. İsrail'in bölgedeki ülkelerle kurduğu iş birlikleri esnek iş birlikleridir. Ülkeler arası ilişkilere göre iş birliği düzeyi belirlenmektedir. Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmaya müsait yapısı, Suriye'de rejim tartışmaları ve Suriye MEB'inin belirsiz olması, İsrail ile Lübnan arasındaki MEB sınırı sorunu Türkiye-İsrail ortaklığı önünde engel olarak durmaktadır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 148).

Türkiye'nin enerjide en çok ithalat yaptığı ülke Rusya'dır. İki ülke arası ilişkiler Suriye'de Rus uçağının düşürülmesi sonrası kötüleşmiş olsa da Türkiye'nin bu konudaki iyi niyetli çalışmaları, S400 füzelerinin satın alınması ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Rusya'nın Türkiye'nin yanında olduğunu açıklamasıyla ilişkiler düzelme eğilimine girmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde düzelme Moskova'nın Türk Akımı projesine yeniden can vermesi ile devam etmiştir. Türk-Rus ilişkilerinin bölgeye etkisi ise üç şekilde görülebilmektedir. İlk olarak Rus gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferi Doğu Akdeniz doğal gazı için oldukça önemli bir rakiptir, Türkiye bu ikameyi Doğu Akdeniz politikaları için bir yedek olarak tutmaktadır, ikinci olarak 2014 yılında iptal edilen ancak Rusya'dan Bulgaristan'a doğal gaz transferi için Karadeniz'den geçmesi öngörülen Güney Akım boru hattı projesi için ilgili ülkeler Türkiye'den izin istemiştir, bu izin Doğu Akdeniz için emsal teşkil edecektir, üçüncü olarak Rusya'nın Hazar Denizi'nden geçmesi beklenen TransHazar projesine çevre kirliliği ihtimali yarattığı için izin vermemesi Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal eden projenin çevresel etkileri bağlamında da değerlendirilmesine imkan tanımaktadır (Şeker, 2019; s. 305).

Türkiye için Rusya'dan sonra önemli bir diğer kaynak İran'dır. İran büyük petrol ve doğal gaz yataklarına sahiptir. Bu anlamda Türkiye'ye en çok enerji ihraç eden ülkeler

arasındadır. Ancak Tahran ve Ankara arasındaki ilişkilerin belirsizliği ve daha önemlisi nükleer programı nedeniyle İran'a uygulanan mali yaptırım politikaları burada bazı sorunları beraberinde getirmektedir (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 154).

Türkiye'nin bölgede desteklediği diğer projelere baktığımızda Mısır gazının Suriye'den Türkiye'ye buradan Avrupa'ya taşınmasını öngören Arap Gaz Boru Hattı ve Irak'taki Akka sahalarından Suriye'ye boru hattı projesini görüyoruz. Bu projelerin önündeki engeller ise Mısır'daki karşılıklar ve Mısır hükümetinin Türkiye hükümeti ile ilişkileri, IŞİD tehdidi ve PKK sabotajlarıdır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 153).

Lübnan 2007 yılında GKRY ile MEB sınırlandırma anlaşması yapmış daha sonrasında bu anlaşmayı Türkiye'nin çabasıyla iç hukukunda yürürlüğe sokmamıştır. Lübnan 2010 yılında önce petrol ve doğal gaz arama hakkında bir kanun daha sonra deniz yetki alanlarını belirleyen bir kanun çıkarmış ve BM'ye sunmuştur. BM'ye yapılan bu bildirimle Lübnan GKRY ile yapmış olduğu anlaşmanın tamamen geçersiz olduğunu söylemek mümkündür (Yaycı, 2011; s. 29).

Türkiye Doğu Akdeniz'den çıkarılacak doğal gaz ve petrol rezervleri ile Ortadoğu petrolünü boru hatları vasıtasıyla Avrupa'ya iletiminde etkin rol oynamak istemektedir. Bu kapsamda Doğu Akdeniz politikasını belirleyen Türkiye aynı zamanda diğer bölge ülkeleri ile boru hattı anlaşmaları yapmak istemektedir. Doğu Akdeniz doğal gaz ve petrolü için Türkiye taşıma maliyeti düşünüldüğünde bir bakıma mecburi bir yoldur, zira alternatif çözümlerin maliyetleri çok yüksektir. Bu kapsamda Türkiye hak ve menfaatlerini uluslararası hukuka uygun olarak dile getirmeye devam etmeli, askeri ve diplomatik yollarla haklarını savunmalıdır (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 100).

Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi

Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi (Eastern Mediterranean Pipeline/EASTMED) yaklaşık 2000 km uzunluğunda bir boru hattı ile Kıbrıs'ın güneyinden çıkarılan doğal gazın Avrupa'ya transferini içeren 6 milyar Euro'ya yakın maliyeti olduğu tahmin edilen projedir. EASTMED projesine şimdiye kadar Yunanistan, GKRY, İsrail, Mısır ve İtalya iştirak etmişse ancak maliyetin Rus gazına göre 2 kat fazla olması nedeniyle hayata geçmemiştir (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 101).

EASTMED projesinin önündeki engellere baktığımızda maliyet ve boru hattının döşenmesi, bakım ve tutumu gibi çeşitli teknik sorunlar göze çarpmaktadır. Hukuki olaraksa Türkiye'nin deniz yetki alanlarından geçecek boruların döşenmesine ilişkin BMDHS md.79'a bakıldığında tüm devletlere kıyı devletinin iznine bağlı olarak boru hattı döşenmesine izin verildiği görülmektedir. Bugün itibarıyla Türkiye tarafından ilgili devletlere verilmiş bir izin bulunmamaktadır (Peker, Öztürk Oktay, ve Şensoy, 2019; s. 101).

Temmuz 2010'dan beri İsrail, GKRY, Yunanistan ve İtalya EASTMED üzerinde görüşmektedir. EASTMED Projesine göre Doğu Akdeniz'den çıkarılan doğal gaz, İsrail ve GKRY'de işlenerek boru hatları vasıtasıyla önce Yunanistan'a oradan İtalya'ya aktararak Avrupa'ya sevk edilmek istenmektedir. Ancak projenin gerçekleşme ihtimali bölgedeki benzer pek çok proje gibi zordur. AB'nin enerji talebinin belirsizliği ve azalma eğilimi, deniz dibinden uzun boru hattı döşemenin zorlukları, projenin maliyeti ve

Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmesi projenin hayata geçmesini zorlaştırmaktadır (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 147). İsrail, GKRY ve Yunanistan'ı bu proje kapsamında yakınlaştıran temel unsur ise Türk tehdidi olmuştur (Karakasis, 2015; s. 17). Bahse konu ülkeler bölgede Türkiye'nin güçlenmesi ve etkinliğini artırması ihtimaline karşı bu proje üzerinde ittifak oluşturmuş görünse de proje çoğunlukla pazarlıklar konusunda koz olarak kullanılmaktadır. 2019 yılında kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun katılımcıları ve çalışmaları da bunun bir göstergesi olmuştur.

Yunanistan ve GKRY'nin gelecek süreçte politikalarını güvenlikleştirme yoluyla daha saldırgan bir yapıda yürütecekleri söylemek mümkündür. Bu bağlamda İsrail–GKRY–Yunanistan ortaklığında EASTMED projesine hız vermeleri ve projeye yeni ortaklar aramaları mümkün görünmektedir. EASTMED projesine ek olarak Avrasya Enterkonektörü (EuroAsia Interconnector) projesine de destek verilecektir (Şeker, 2019; s. 306).

Yunanistan-GKRY ikilisi gerek deniz yetki alanları konusunda yaptıkları ikili anlaşmalarla gerekse EASTMED ve Avrasya Enterkonektörü gibi projelere başka ülkelerden ortaklar çekmek suretiyle tezlerine destek aramakta ve Türkiye'yi denklem dışına iterek yalnızlaştırmaya çalışmaktadır (Şeker, 2019; s. 310).

EASTMED projesi gibi Yunanistan ve GKRY önderliğinde gündeme getirilen ve AB'ye elektrik kablosu döşeme amacını taşıyan Avrasya Enterkonektörü projesi de gerek yüksek maliyeti gerekse Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmesi nedeniyle hiçbir zaman gerçekleşmemiştir (Kıbrıs Postası, 2019).

Yunanistan ve GKRY, EASTMED ve Avrasya Enterkonektörü gibi projelerin inşası ve iş birliği için İsrail, Mısır, İtalya ve Ürdün'ün katılımıyla 2012'den 2016'ya kadar çeşitli tarihlerde ikili ve üçlü zirveler düzenlemiştir. Bu zirvelerden bahse konu projelerin tamamlanmasına ilişkin başta fon olmak üzere pek çok detay görüşülmüş ancak henüz çözüm bulunamamıştır (Şeker, 2019; s. 296). EASTMED projesine ilişkin sorunları şu başlıklar altında toplayabiliriz;

- Proje yaklaşık 2000 km uzunluğunda boru hattı gerektirdiğinden Türkiye alternatifine göre daha zahmetli görülmektedir.
- Yer yer 3000 metreye kadar uzanan derinlikler boru hattı döşenmesini oldukça güçleştirmektedir. Uzun ve derindeki boru hatlarının bakımı zorluk taşımaktadır.
- Rus gazına göre 2 kat, tankerlerle petrol ve doğal gaz transferine göre ise 1,5 kat fazla maliyetli olması ve
- İsrail ve Kıbrıs MEB'lerindeki gaz miktarlarının kısıtlı olması projenin yakın zamanda gerçekleşme ihtimalinin olmadığını göstermektedir (Şeker, 2019, s. 298).

EASTMED projesinin gerçekleşmesi ancak AB ve ABD'nin desteğine ya da Girit yakınlarında yeni rezervler bulunmasına bağlıdır (Şeker, 2019; s. 298).

Diğer Bölge Ülkeleri

Şubat 2018'de Mısır ile yapılan 15 milyar dolar değerindeki anlaşmayla İsrail, Tamar ve Leviathan sahalarından elde edilecek doğal gazı 2030 yılına kadar Mısır'a ihraç etmeyi taahhüt etmiştir. Bununla birlikte iki ülke arasında Suriye ve IŞİD ile mücadele

konusunda da üstü kapalı bir anlaşma vardır. Mısır'ın Zohr sahasından çıkaracağı doğal gazın sisteme dahil edilmesinden sonra İsrail'in EASTMED ya da Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ihracatına hız vereceği düşünülmektedir (Şeker, 2019; s. 301).

Mısır bölgede en aktif ülkelerden biridir. Gerek Kuzey Afrika'da Doğu Akdeniz doğal gazına en yakın konumda bulunan ülke olması gerekse Süveyş Kanalı'nın önemi ile Mısır bölgede politik ve stratejik olarak önemli bir ülke olarak varlığını sürdürmektedir (Prontera ve Ruszel, 2017; s. 150).

Tüm bunlara ek olarak Mısır'ın ev sahipliğinde Türkiye'nin davet edilmediği, GKRY, Yunanistan, İsrail, Filistin, Ürdün ve İtalya'nın katılımı ile 15 Ocak 2019'da Doğu Akdeniz Gaz Forumu düzenlenmiş ve EASTMED projesi dahil Doğu Akdeniz hidrokarbon yatakları üzerine çalışmalar yürütülmüştür (Kökyay, 2020; s. 2516).

Suriye'de 19 Kasım 2003'te çıkarılan kanun ile deniz yetki alanları belirlenmiş ve BM'ye bildirilmiştir. Bahse konu yasaya göre Suriye deniz yetki alanları esas hattan itibaren 12 deniz mili karasuları, 24 deniz mili bitişik bölge ve 200 deniz mili MEB olarak ilan edilmiştir. Suriye ilan ettiği MEB sahalarında sismik araştırma yapma izni de vermiştir. Suriye'nin ilan ettiği sahanın kuzey bölümü Türkiye'nin deniz yetki alanlarını ihlal etmektedir (Yaycı, 2011; s. 25).

Lübnan bir MEB ilan etmiş ve Şubat 2018'de ENI-TOTAL-Novatek konsorsiyumuna sondaj izni vermiştir. Lübnan'ın ilan ettiği saha İsrail'in ilan ettiği saha ile çakışmaktadır. İki ülke arasında sorun oluşturan bu anlaşmazlığa ilişkin taraflar BM Genel Sekreterine de şikayet göndermiştir (Şeker, 2019; s. 294).

Libya son dönemde bölgede önem kazanan bir ülkedir. Libya'da 2011 yılında Arap Baharı ile ülkeye iç karışıklıklar hakim olmuştur. İç karışıklıklar sonrasında ülkede ikili bir yapı hakim olmuş, Mayıs 2015 itibarıyla BM Güvenlik Konseyi tarafından Ulusal Mutabakat Hükümeti meşru otorite olarak kabul edilmiştir. Libya'nın karasularınının 12 deniz mili genişliğe sahip olduğu ve 2005'ten itibaren karasularınının dış sınırından itibaren 62 deniz mili genişliğinde balıkçılık koruma alanı olduğuna dair kanunları vardır. Libya bahse konu alanlara ilişkin BM'ye gerekli bildirimlerde bulunmuştur (Yaycı, 2011; s. 22). Libya'nın bölgedeki bir diğer öne çıkan özelliği ise ülkenin kuzeyinde bölgenin en büyük petrol yataklarınının tespit edilmesidir (Şeker, 2019; s. 294).

Küresel Güçlerin Doğu Akdeniz Politikaları

AB enerjide dışa bağımlı bir örgüttür ve AB'nin en büyük enerji ithalatçısı ise Rusya'dır. Rusya bu durumu daima bir koz olarak kullanmakta, özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi olaylarda AB'yi enerji krizleri beklemektedir. Rusya'nın agresif tutumu, enerji paylaşımında piyasanın taleplerinden siyasi sadakati araması ve ödüllendirmesi gibi pek çok neden AB'yi zor durumda bırakmaktadır. Tüm bu sebeplerle AB enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemektedir. Bu kapsamda AB, Doğu Akdeniz enerji kaynaklarını değerlendirebilmek için bölgedeki tüm projeleri desteklemekte, EASTMED gibi pek çok projeye fon ayırmaktadır. AB, Kıbrıs'ta çözüm için tüm girişimleri de desteklemektedir (Prontera ve Ruszel, 2017, s. 156).

Soğuk Savaşı döneminde Orta Doğu üzerindeki güç mücadeleleri Doğu Akdeniz'de de etkisini gösteren iki süper güç olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Soğuk Savaş sonrasında da bölgedeki mücadelelerine

ABD ve SSCB'nin mirasçısı Rusya Federasyonu olarak devam etmektedir. Rusya bölgede değişik zamanlarda Suriye, Libya ve GKRY üzerinde etkili olmuştur. Özellikle Rum lider Makaryos'un Rus sempaticizmi ve Ortodoksluk üzerinden dini/mezhepsel ortaklık GKRY'yi Rusya'ya yakınlaştırmıştır. (Özgöker, 2020) Rusya, AB'nin kendisine olan enerji bağımlılığını sürdürmek için bölgede faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Rusya'nın bölgedeki etkinliği ABD'yi de etkilemiştir. Değişik zamanlarda Libya, Mısır ve İsrail ile ortaklıklar içerisinde bulunan ABD yakın zamanda GKRY'yi kendi saflarına çekmek için Kıbrıs'ta iki ülkeye birden uygulamış olduğu silah ambargosunu Temmuz 2020'de Rum tarafının lehine bozmuştur. (Özgöker, 2020) ABD, EASTMED projesinin de tartışıldığı Doğu Akdeniz Forumuna daimi gözlemci olarak katılmıştır. Biden'ın ABD başkanlığına gelmesi ile beraber ABD'de bölgede hem etkisini arttırarak Çin ve Rusya'nın yükselişini önlemek hem de NATO üyesi ülkeler arasında çıkan sorunları çözmek için çaba göstermektedir. (Ozan, 2021) ABD ile İsrail bölgede sadece enerji değil askeri ve ekonomik ittifakları da güvenleştirmek yoluyla gerçekleştirmektedir.

Çin'in Bir Kuşak Bir Yol projesinin içerisinde önemli bir yer tutan Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri yakın zamanda artmıştır. Çin gerek liman işletmelerini üstlenmesi gerek iç savaştan çıkan ülkelerin yeniden inşasında etkili olması ile bölgede varlık göstermekte sorunlu bölgelerde tarafların tamamıyla ilişkilerini iyi tutmaya çalışmaktadır. (Demir, 2021)

NATO ve Terör Tehdidi

Doğu Akdeniz'de enerji güvenliği önündeki tek engel Kıbrıs sorunu değildir. 11 Eylül sonrası artan terör eylemleri etkisi ve zararları nedeniyle petrol taşıma gemilerini hedef almaya başlamıştır. Aden Körfezi'nde 6 Ekim 2002'de Fransa bayraklı Limburg gemisine yapılan terör saldırısı bunu kanıtlar niteliktedir (Özgen, 2019; s. 106). Bahse konu terör saldırısı aynı zamanda dünyadaki enerji arzının pek çok olaydan etkilenebilecek hassas bir teraziye olduğunu göstermiştir. Günümüzde deniz taşımacılığında taşıma rotalarını kısaltmak ve teslimat süresini en aza indirmek için yapay veya doğal pek çok kanal/geçit kullanılmaktadır. Çoğu dar olan geçitlerde yaşanacak olası bir terör saldırısı veya kazanın enerji fiyatlarında dalgalanmaya yol açabileceğini söylemek mümkündür. Panama bayraklı MV Ever Given gemisinin Süveyş Kanalı'nda karaya oturarak kanalı geçişe kapatması kanalda gemi trafiğine neden olmuş ve dünya ekonomisine günlük 10 milyar dolara yakın zarar vermiştir (Wagner, Rene; Kraemer, Christian; Nasr, Joseph : REUTERS, 2021).

Enerji güvenliğine karşı terör tehdidinin önlenmesi amacıyla gerek Türkiye gerekse NATO çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. Bu kapsamda Türkiye 1 Nisan 2006'da Akdeniz'de enerji güvenliği için Akdeniz Kalkanı Harekatı'na başlamıştır. Bu hareket dünyada direkt enerji güvenliği amacıyla denizde icra edilen ilk harekattır (Özgen, 2019; s. 102). Akdeniz Kalkanı Harekatı ile petrol taşımacılığında güveni sağlamak ve deniz taşımacılığına yönelik risk ve tehditleri önlemek hedeflenmektedir (Özgen, 2019; s. 111). Türkiye bu hareket ile hem enerji güvenliğine verdiği önemi dünyada bu alandaki ilk hareketi yaparak göstermiş hem Akdeniz'de Türkiye'nin deniz yetki alanlarında sancak varlık göstererek hak ve menfaatlerini korumakta kararlı olduğu mesajını vermiştir (Özgen, 2019; s. 112).

Doğu Akdeniz’de enerji güvenliği maksadıyla icra edilen tek hareket Akdeniz Kalkanı Harekatı değildir. 1992’den beri devam eden NATO Daimi Deniz Görev Grubu-2, 1999’dan beri devam eden NATO Daimi Mayın Karşı Tedbirleri Görev Grubu-2, 2004’den beri devam eden Etkin Çaba Harekatı ve 2006’dan beri devam eden BM Lübnan Geçici Görev Gücü bağlısı deniz gücü birimi Akdeniz’de enerji güvenliği kapsamında hareketlarda bulunmaktadır. Türkiye bu hareketların tümüne çeşitli yüzer unsurları ile katılmaktadır (Özgen, 2019; s. 40).

SONUÇ

Doğu Akdeniz’deki uzun yıllardır devam eden sorunun çözüme yakın olduğunu söylemek mümkün değildir. Taraflar sorunu güvenlikleştirerek çıkmaza sürüklemektedir. Enerji kaynaklarının keşfi ile doğan çözüm umudu kısa sürede yerini yeni bir sorun başlığına devretmiştir. Kıbrıs sorunu çözülmedikçe Doğu Akdeniz’de enerji güvenliğinin erişilebilirlik sorunu devam edecektir.

Doğu Akdeniz’deki mevcut durumda uluslararası örgüt ve kurumlar yaptırım gücünden yoksun oldukları için sorunların çözümü konusunda pasif kalmaktadırlar. Öyle ki GKRY ve Yunanistan hakkaniyete aykırı şekilde ortay hattın ters tarafında kalan adaların yetki alanları, oransallık ve kapatmama ilkesi gibi pek çok ilkeyi ihlal etmesine rağmen iddialarını devam ettirmekte, uluslararası hukuk yaptırım uygulayamamaktadır.

Bölgede Türkiye ve KKTC dikkate alınmadan üretilecek tüm çözümler sonuçsuz kalacaktır. Zira Doğu Akdeniz’de çıkarılan hidrokarbon rezervlerinin en düşük maliyetle Avrupa’ya transferi için Türkiye rotası neredeyse mecburidir. Türkiye’nin bugüne kadar iddialarını kararlılıkla sürdürmesi ve 2019 sonrası hukuki zemine tam olarak oturtması son derece önemli gelişmelerdir.

2019 yılına kadar Doğu Akdeniz’de GKRY ve Yunanistan uluslararası hukuka aykırı olarak bölgedeki pek çok devletle anlaşmalar yapmış ve bölgedeki kaynaklardan yararlanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda GKRY ve Yunanistan, Türkiye’nin bu çalışmaları önlemek için yapmış olduğu pek çok girişimi ise başta AB olmak üzere çeşitli örgütlere şikayet etmiştir. Türkiye’nin yalnızlaştırılmasını hedefleyen bu çalışmalar 2019 yılında Türkiye ile Libya arasındaki deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması ile boşa çıkmış, Türkiye iddialarını hukuki zemine oturtma imkanı bulmuştur. Türkiye’nin bu hamlesi sonrasında bölgede GKRY ile deniz yetki alanı sınırlandırma anlaşması yapmış ülkelerin daha fazla hak elde edebilecekleri anlaşmalar yapmak üzere Türkiye ile anlaşma masasına oturmaları muhtemeldir.

Türkiye’nin bölgedeki hedefleri çıkarılacak hidrokarbon rezervlerinden pay alabilmek, enerjinin Türkiye rotası üzerinden Avrupa’ya sevkini sağlamak, Doğu Akdeniz’deki deniz yetki alanlarının ihlalini engellemek ve Kıbrıs Adası’nda iki toplumun da kaynaklarından eşit şekilde istifade etmesini sağlamaktır. Bu bağlamda Türkiye bundan sonra bölgede yer alan Mısır, İsrail ve Lübnan ile deniz yetki alanları anlaşması yaparak hem bu ülkelerin daha fazla deniz yetki alanı elde etmesini sağlamalı hem kendi tezlerini güçlendirmelidir.

KAYNAKÇA

Aksoy, M. (2016), Doğu Akdeniz Enerji Rekabeti. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi* (Rapor no. 23), 1-21.

- Anadolu Ajansı (2022), *İsrail Cumhurbaşkanı Herzog: Amacımız Türkiye ve İsrail arasında dostane ilişkilerin gelişmesinin temellerini atmaktır*, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/israil-cumhurbaskani-herzog-amacimiz-turkiye-ve-israil-arasinda-dostane-iliskilerin-gelismesinin-temellerini-atmaktir/2529344>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Asia Pacific Energy Research Centre. (2007), *A Quest for Energy Security in the 21st Century*. Tokyo: Asia Pacific Energy Research Centre.
- Başeren, S. H. (2010), *Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı*. İstanbul: Türk Deniz Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Baylis, J. (2008), Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.
- Brauch, H. G. (2008), Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 1-47.
- Buzan, B. (2015), *İnsanlar, Devletler ve Korku Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları İçin Bir Gündem*. İstanbul: Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Demir, E. (2021). *Turkey and China in the eastern Mediterranean: Partners or competitors?*, <https://globalvoices.org/2021/09/10/turkey-and-china-in-the-eastern-mediterranean-partners-or-competitors/>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Güney, E. (2020), *Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Belirlenmesi Sorunu*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun: Giresun Üniversitesi.
- Johnson, C. (2010), *Oil exploration costs rocket as risks rise*, <https://www.reuters.com/article/us-oil-exploration-risk-analysis-idUSTRE61A28X20100211>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Karakasis, V. P. (2015), Energy security and the Cyprus question: "Securitization" of energy in the Eastern Mediterranean, *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science*, 27, 6-31.
- Kıbrıs Postası. (2019). *Rum Basını: "EuroAsia Interconnector projesinde iptal olma tehlikesi*, https://www.kibrispostasi.com/c58-GUNEY_KIBRIS/n296068-rum-basini-euroasia-interconnector-projesinde-iptal-olma-tehlike, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Kılıç, A. (2011). *1571 yılındaki fetihten günümüze Kıbrıs gerçeği*, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/1571-yilindaki-fetihten-gunumuze-kibris-gercegi-17064yy.htm>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Koç, E., ve Kaya, K. (2015), Enerji Kaynakları–Yenilenebilir Enerji Durumu. *Mühendis ve Makina*, 56(668), 36-47.
- Kökyay, F. (2020), Neorealizm Kuramı ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası, *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 9(3), 2504-2528.

- Looney, B. (2020). *Statistical Review of World Energy 2020*, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Natural Gas Potential Assessed in Eastern Mediterranean*. (2010), <https://www.usgs.gov/news/natural-gas-potential-assessed-eastern-mediterranean>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Ozan, E. (2021), *Türkiye-ABD İlişkileri ve Doğu Akdeniz Meselesi*, <https://www.ankasam.org/turkiye-abd-iliskileri-ve-dogu-akdeniz-meselesi/>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Özgen, C. (2019), Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği, *Akdeniz'de Fırsatlar; Ekonomi, Enerji ve Güvenlik*, 33-42.
- Özgöker, U. (2020), *ABD'nin Yeni Akdeniz Politikası ve Türkiye'nin Seçenekleri*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/54641/abdinin_yeni_akdeniz_politikasi_ve_turkiyenin_secenekleri, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Özman, A. (1984). *Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi*, <https://denizmevzuat.uab.gov.tr/uploads/pages/uluslararası-sozlesmeler/denizhukuku.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Peker, H. S., Öztürk Oktay, K., ve Şensoy, Y. (2019), Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanları Ve Enerji Kaynakları Çerçevesinde Türkiye'nin Enerji Güvenliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 8(1), 85-106.
- Prontera, A., ve Ruszel, M. (2017), Energy Security in the Eastern Mediterranean. *Middle East Policy*, 24(3), 145-162.
- Rühl, C., ve Giljum, J. (2012), BP Energy Outlook 2030. *International Association for Energy Economics*, 7-10.
- Stratfor Worldview (2018), *The Eastern Mediterranean's New Great Game Over Natural Gas*, <https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-over-natural-gas>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Şeker, B. Ş. (2019), Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği Eksenli: Yunanistan-GKRY'nin Muhtemel Politikalarının Analizi ve Türkiye'nin Tutumu. *Yeni Deniz Güvenliği Ekosistemi ve Doğu Akdeniz*, 280-319.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (2011), *21 Eylül 2011 Türkiye – KKTC Kıta Sahaneliği Sınırlandırma Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması*, https://www.mfa.gov.tr/no_-216_-21-eylul-2011-turkiye-_-kktc-kita-sahanligi-sinirlandirma-anlasmasi-iz-zalanmasina-iliskin-disisleri-bakanligi-basin-ac_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. (2021), *Türkiye-Mısır İstikşafi İstisareleri Hk. Ortak Açıklama*, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-istikşafi-istisareleri-hk-ortak-aciklama.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 01.03.2022.

- U.S. Energy Information Administration. (2017), *World Oil Transit Chokepoints*, https://www.eia.gov/international/content/analysis/special_topics/World_Oil_Transit_Chokepoints/wotc.pdf, Erişim Tarihi: 01.03.2022.
- Wagner, Rene; Kraemer, Christian; Nasr, Joseph : REUTERS. (2021), *Suez Canal blockage could cost \$6 billion to \$10 billion in lost trade -Allianz*, <https://www.reuters.com/article/egypt-suezcanal-ship-costs-int-idUSKBN2BI24N>, Erişim Tarihi: 01.03.2022
- Yaycı, C. (2011), Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasında Libya’nın Rolü ve Etkisi, *Güvenlik Stratejiler Dergisi*, 7(14), 17-41.
- Yaycı, C. (2012), Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye, *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Yaycı, C. (2020), *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

GÖRSEL SANATLARDA İRONİ VE TOPLUMSAL FARKINDALIK OLARAK ISAAC CORDAL'IN HEYKELLERİNDE İRONİ ETKİSİ İLE MEKÂN KULLANIMI

Irony in the Visual Arts and the Use of Space with Irony Effect in Isaac Cordal's Statues as Social Awareness

Serap YILDIZ İLDEN* • Emine BOSTANCI

Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu Bölümü, Kastamonu, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 04.03.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 26.06.2022

ÖZ

Geçmişten günümüze, sanatçılar dünyayı, dünyada yaşanan olay ve durumları çalışmalarına aktarırken ironiden yararlandıkları görülmektedir. Sanatçıların dış dünyayı yorumlarken, eleştirel tavırlarının ürünü olarak ortaya çıkmış olan ironi olgusu, sanatçının eserinde sanatsal bir ifade aracı olmaktan daha çok, kendisinin hayata bakış açısını ve hayata karşı duruşunu içermektedir. İçinde yaşanan anın teknolojik, siyasal, kültürel ya da toplumsal her türlü problemine, var olan fakat görmezden gelinen sorunlarına eleştirel, hicvedici veya farkındalığın artırılması amacıyla sanat eserlerinde kendine yer bulan ironi sanatçı bireyin duyarlılığının da bir ifadesidir. Literatür araştırması ve görsel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanan bu makalede, görsel sanatlarda ironi kavramının kullanımı örneklerle açıklanmıştır. Bununla birlikte makaleye konu olan İsaac Cordal'ın heykellerinin, yerleştirildiği mekân ile olan bağı, izleyiciye vermek istediği mesajları ve bunu sağlarken de kullanmış olduğu ironi dilinin, çalışmalarına olan etkisinin analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Isaac Cordal, İroni, Mekân.

ABSTRACT

From past to present, it is seen that artists benefit from irony while transferring the world, events and situations in the world to their works. The phenomenon of irony, which has emerged as a product of the artists' critical attitudes while interpreting the outside world, includes the artist's own perspective and stance against life rather than being an artistic means of expression in his work. Irony, which finds its place in works of art for the purpose of raising awareness, satirical or critical of all kinds of technological, political, cultural or social problems of the moment, and the problems that exist but are swept under the rug by ignoring, is also an expression of the sensitivity of the individual artist. In this article, which was prepared using literature research and visual research methods, the use of the concept of irony in visual arts is explained with examples. In addition, the connection of the sculptures of Isaac Cordal, which is the subject of the article, with the place where they are placed, the messages he wants to give to the audience, and the analysis of the effect of the ironic language he used while providing this, on his works are emphasized.

Keywords: Sculpture, Isaac Cordal, Irony, Space.

Please cite this paper as follows/Atf için:

Yıldız İlden, S., Bostancı, E. (2022). Görsel Sanatlarda İroni ve Toplumsal Farkındalık Olarak Isaac Cordal'ın Heykellerinde İroni Etkisi ile Mekân Kullanımı. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 67-82. <https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1082898>

GİRİŞ

Antik çağdan bu yana birçok sanatçı, sanata, gördüğünü aktarmaktan, düşüncesinde oluşan imgeleri yorumlamaya kadar, anlatımcı, betimleyici, hikâye edici, yorumlayıcı vs farklı bakış açıları eşliğinde yaklaşmış, sahip olduğu bu tavırlar çerçevesinde yapıtlarını üretmişlerdir. Özellikle dışındaki dünyayı yorumlarken eleştirel tavır takınan, hayatla alay eden sanatçıların çoğu zaman ironiden faydalanmış olduğu görülür. Onun bu alaycı tavrı, yaşadığı toplumsal düzene bir başkaldırıdır aslında. İroniyi kuşanan sanatçılar, toplum tarafından benimsenmiş değer yargılarına karşı çıkarken bu durumu toplumun dilinden ziyade o dili bozarak sağlamış olmaktadır. Bal'a göre ironi: “Şiir, imge ve cazibenin analığıdır. Ve bazen bayağılıkla birleşmiş sanat da cürret ederse de o yıkıcılığın ve bozgunculuğun ta kendisidir. Bu yönüyle ironi gerçekliğin derinliklerine yönlendirir” (Bal, 2000; s. 86). Sanatın süreç içerisindeki değişimi şüphesiz ki toplumsal olaylara dayanmaktadır. Her çağın kendine özgü bir sanatı olduğunu söylemek mümkündür ancak, sanatın objesinin doğrudan doğruya ya da dolaylı bir şekilde insanla ilgili olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla toplumsal değişimlere paralel olarak bireyin algı dünyası ve toplumdaki rolü her değişen çağ ve toplumsal olaylarla birlikte farklılaşmaktadır. İçinde yer aldığı toplumun bir üyesi olarak her türlü değişim ve anomi durumlarından beslenen, etkilenen sanatçı bireyler, sanatın kendisini yani sanat eserlerini yer yer bir ifade biçimi olarak bazen de bir tepki mekanizması halinde kullanılmıştır. Günümüzde ise bu durum çoğunlukla ironik anlatım yolu ile karşımıza çıkmaktadır. İroni, alıcıda eleştirici ve gülünç bir etki yaratmayı ve bu iki unsur arasındaki karşıtlığın anlaşılmasını amaçlamaktadır. Gerçekte bir kesit ve farkındalıktır. İnsan yaşamındaki gerçeklik ve görüngü- görelilik arasındaki zıtlıkların yansımasıdır. *Bireyin içinde yaşadığı irrasyonel ve saçma var oluş koşulları karşısında aldırışsız bir tavır takınması, dünyayı alaya alması söz konusudur* (Gültekin ve Peker, 2016; s. 151).

İroni kelimesi eski Yunancada ‘eironeia’ kelimesinden gelmektedir. Filozof ve yazınsal ironi ustası Soren Kierkegaard’a göre genel hatları ile: “Söylev sanatında sık kullanılan bir söz oyununun adı ironidir ve özelliği, söylenen sözün aksinin ima edilmesidir” (Tuğluk, 2017; s. 447). Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmış olan Türkçe Sözlük’te ironi kavramı ‘istihza’ kavramı ile karşılanmaktadır ve ‘gizli veya ince alay’ anlamına gelmektedir. Fakat ironi kavramını yalnızca ince alay ve istihza kelimelerince tanımlamak mümkün olmayacaktır. Kelimenin asıl hali olan “eironeia”, hem Türkçe hem de diğer dillerde, bu kökün o dile uygun hale getirilmiş şekli ile yerleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında dilimizde felsefi, edebi, tarihsel ve sanatsal birikimi ile ironiyi tam anlamıyla karşılayacak sözcük olmama düşüncesi de ortadan kalkmış olacaktır.

Hutcheon’a göre ironide: söylenmemiş olan, söylenmiş olana hücum eder (Gültekin ve Peker, 2016; s.151). Bu ifadeye göre ironi izleyiciyi ‘söylenen’ ile ‘söylenmeyen’e , ‘gösterilen’ ile ‘gösterilmeyen’e götürmektedir. Bu durumda ironide üç temel unsurdan söz etmek mümkündür. İlk unsur ironiyi yaratan kişi, diğeri kurbanın varlığı ve son olarak gözlemci. İroni, karşısında bulunan paradigmayı dağıtmaktan zevk almaktadır. İronist tutum da bu doğrultuda muhatabına, başka bir deyişle kurbanı acımamaktadır. Muecke, ironi için kurbanını kör, durumunun farkında olmayan olarak tanımlamaktadır ve der ki: ironist ise her şeyi bilen, her şeye gücü yeten, özgür sıfatlarıyla

donanmış, neredeyse tanrısal bir pozisyondadır (Ünal, 2015; s. 178). Aynı zamanda ironi fonksiyonuna bağlı olarak kategorilere ayrılmaktadır. Sözel ironi, dramatik ironi, durumsal ironi, kozmik ironi, açık ironi, kapalı ironi, spesifik ironi, romantik ironi ve sokratik ironi bu kategoriler arasında yer almaktadır.

İroni kavramının tarihinde Sokrates önemli bir yer tutmakla beraber Sokrates'in konuşma yöntemleri, diyalogları ve bunların ironi ilişkileri o kadar belirleyici bir durumdadır ki Kierkegaard ironi kavramının Sokrates ile dünyaya geldiğini ileri sürmektedir. Kierkegaard'a göre;

“Bundan sonra Sokrates'in var oluşunun esasen ironi olduğunu söyler isek ve daha da ileri gider isek, ironinin olumsuz bir kavram olduğunu iddia edip, onu anlatan bir resim çizmenin ne kadar olanaksız ya da en azından görünmezlik örtüsü altına saklanmış bir cini resmetmek kadar zor olduğunu anlarız” (Dökeroğlu, 2013; s. 2).

Sokrates'in ironi ve maiotik olmak üzere iki aşamadan oluşmakta olan diyalog yöntemi mevcuttur. Sokratik İroni olarak adlandırılan bu ironi türünde Sokrates, muhatap olduğu kişinin doğru sandığını düşündüğü bilgileriyle ilgi sorular sorup, aldığı yanıtların içindeki muhtemel yanlışlıkları ortaya çıkartmaktadır. *“Sokrates kendi bildiği şeyleri bilmemezlikten gelerek, karşısındaki muhatapın bir konudaki bilgiyi keşfetmesine yardımcı olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ironi zeki insanların bildikleri bir hakikati başkalarına da öğretme yöntemi olarak kullanılmış olmaktadır”* (Sarıoğlu, 2013; s. 6). İkinci aşama olarak maiotikte ise Sokrates, sorularla muhatapının zihninde doğuştan var olduğunu düşündüğü gizli bilgileri açığa çıkartmayı hedeflemektedir. Bu yöntemde, muhatap ile bahsedilen konu hakkında bilinenlerin neler olduğu ve bu bilinenlerin öncelikle tanımlar altında somutlaştırılması planlanmaktadır. Bu tanımların kendi içlerinde ortaya çıkan çelişkileri ya da eksikliklerinin belirlenmesi hedeflenmektedir. Genel eleştirel değerlendirmelerin sonucunda yeni öğrenilecek bilgileri engelleyebilecek yanlış sanılar ortadan kaldırıldığında yani muhatap, tartışılan konu hakkında bir şey bilmediğini fark ettiğinde yeni öğrenme durumu için hazır olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Bu anlamda yapılan ilk durum, önce bilgisizliğin bilincine varmak olacaktır. Tüm bu durumların ardından, doğru sorularla muhataptaki bilgiler ortaya çıkartılıp sonrasında ise ortaya çıkartılan bilgiler doğrultusunda yeniden değerlendirme yapılarak konuşma sona ermektedir (Yıldırım, 2005). Keza Sokrates'in diyalektik sorgulama yöntemi ile kişi, zihinsel açıdan kendisini yeniden inşa etmektedir. Bu sebeple Sokrates, diyalektik yöntemin temel öğelerinden biri olarak “maieutic” yani “doğurtma” kavramı üzerinde durmaktadır. Sokrates'e göre;

“Gerçek, bütün insanlarda aynıdır ve doğuştan sahip olunan bir şeydir. Bu nedenle, gerçek bilgiyi herkes elde edebilmektedir. Bunu başarabilmek ise, insanlara dışarıdan bilgi vermek ile gerçekleşmeyip aksine, insanın doğasında oluşmuş halde var olan bilginin açığa çıkartılması ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla Sokrates, insanın özünde var olan bu bilginin açığa çıkartılarak zihne tanıtılması ve bireye animatılarak kullanıma sunulabilmesi için çaba göstermiş ve yöntem geliştirmiştir” (Komşu, 2011; s. 38).

Felsefe tarihi ile birlikte kendine yer bulan ironi kavramı, görsel sanatlarda özellikle resim alanında uygulanımı oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak burada üzerinde özellikle durulması gereken konu plastik sanatlar içerisinde bir anlatım tarzı

olarak kendisine yer bulan ironinin komikleştirme eylemi olmayıp bir farkındalık durumu olmasıdır. Keza:” *Resimde ironi denince bir olayı gülünçleştirmeyi, ya da gülünç bir olayı anlatmayı ve çizmeyi anlatmıyoruz. İroni, kavramlara, düşüncelere, mantığa karşı çıkar. Resim sanatında ironi, plastik sanatlardaki mantıksal dizgenin geçerli tek dizge olmadığının bilincine varılmasıyla belirmeye başlamıştır*” (Bal, 2000; s. 27).

Resim 1. Bedri Karayağmurlar, Black City, T.Ü.A.B., 100x100cm, 2018

Bu açıdan bakıldığında, birçok sanatçının yeni bir anlatım dili arayışındayken ironiye başvurmuş olduğunu görmek mümkündür. Hatta Dada ve Gerçeküstücü dönem içerisinde bunun örneklerine sıkça rastlanabilmektedir. Çünkü resim artık konu olmaktan çıkmıştır ve konular alaya alınmaya başlanmıştır.

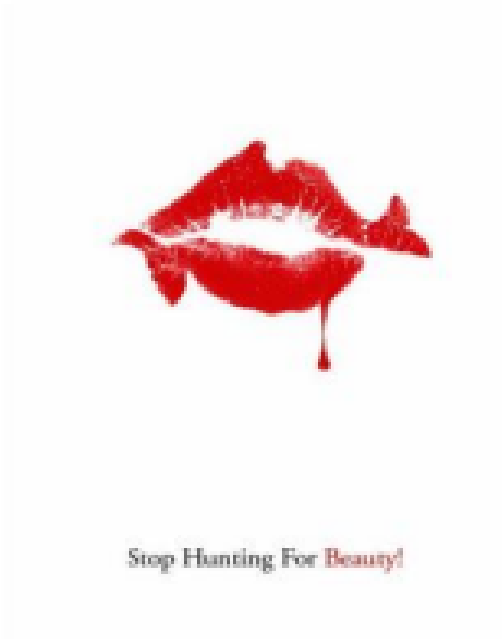
Resim 2. Mehmet Sıddık Turan, Deliliğin Karnaval Ruhu, T.Ü.Y.B., 170x450cm, 2018

İroni kavramının sanatsal yaratımlarda bir üslup olarak kullanımı yalnızca resim sanatı ile sınırlı olmadığı, grafik tasarımı, heykel, edebiyat gibi alanlarda da kullanıldığı unutulmamalıdır.

Resim 3. Emniyet Kemerini Kullanımı Konulu Sosyal Afiş, Birsen Çeken, 2016

Resim 3’de kemerin takılacağı alan omurga ve bedeni ikiye bölmüş vaziyette görünmekte. Emniyet kemeri kullanımı izleyici için artık sıkıcı, yaygın bir uyarı niteliğinden ziyade ironik bir anlatım yolu ile daha dikkat çekici bir hal almıştır.

Resim 4. Kozmetik Sektöründe Avlanma Konulu Sosyal Afiş, Birsen Çeken, 2016

Resim 5. "Engellileri Anlamak" Konulu Afiş Tasarımı, 2010, Öğr. Gör. Abdülkerim Turkaya

Plastik sanatların bir diğer kolu olan heykel sanatında ironi olgusu gözlemlendiğinde, sanatçıların/heykeltıraşların, eserlerinde kendilerince değerli görüneni ve vurgulamak istediklerini yansıttıkları olgusu çerçevesinde, yaratıma konu olan olgunun ironi ile ilişkilendirildiğinde malzeme ve anlatıma konu olan kavram çerçevesinde yaratımlarını ortaya koydukları görülmektedir. Özellikle hazır nesnelere başta olmak üzere çok çeşitli materyalin yaratımda bir unsur olarak esere dâhil edilebilmesi durumu, yaratıcısı olan bireyin hayal gücü ve yapabilme yetisi ile doğru orantılı olarak, heykel sanatının sınırsız malzeme zenginliğine ulaşmasını sağlamasını sağlamaktadır. *"Heykel sanatında malzemenin çeşitliliği; hem sanatta yeni etkiler elde etmeyi hem de şimdiye kadar denenmedik özgün anlatım olanaklarını zorlamayı beraberinde getirmektedir. Heykel sanatında da Dada ile birlikte gelen malzeme ve anlatım zenginliği, sanatçıların imge dünyasını sonsuz derecede geliştirmiştir"* (Bal, 2000; s. 72).

Sanatçı bireyin yaratımında/heykelinde yararlandığı malzemenin kullanım olanakları kadar eserin ele aldığı kavram ile olan ilişkisi de önemli bir faktör olmaktadır. Özellikle ironi gibi bir kavramın eser yaratımında başvurulan bir olgu olması, sanatçının sadece galeriler gibi mekanlara sıkışmasının önüne geçebilmekte, vurgulamak istediği konu ile alakalı her türlü mekanda eserini sergileme olanağı sağlamaktadır.

Makaleye konu olan ironist sanatçı İsaac Cordal'da heykel çalışmaları kapsamında sokaklarda minyatür dünyalar yaratması ile tanınmaktadır. Cordal, 1974 yılında Pontevedra'da doğmuş İspanyol bir sanatçıdır. İlk olarak doğduğu şehirde Güzel Sanatlar Okulu'nda heykel eğitimi almıştır, ardından taş işçiliği konusunda uzmanlaşmış bir kurum olan Canteiros Okulu'nda beş yıl eğitim görmüştür. O zamandan bu yana, bir duvarın çatlağı; kaldırım yarığı, su birikintisi gibi şehir aralarına yerleştirmiş olduğu küçük reçine heykeller üretmektedir. Cordal'ın karakterleri, Montreal, Londra, Berlin,

Paris, Nantes, Grenoble, Brüksel, Oostende, Barselona, Milano ve Bogota dahil olmak üzere dünyanın birçok şehrinde yer almıştır. Sanatçının, serilerinde tekrar eden figürler ile bir nevi modern toplumda insanları temsil eden prototipler yarattığını belirtmek mümkündür. Özellikle Neandertal ya da Neandertal insanı olarak adlandırılan insan türü üzerine çalışmalar yapan Cordal; modern kültürdeki ikonik adıyla Mağara Adamı'nı şimdiki zaman ile buluşturmaktadır. Neandertaller ile ilk modern insanlar arasındaki en önemli farkı, güçlülük ve dayanıklılık olarak anlamlandıran sanatçı; fiziksel gücü, sevgi ve maneviyat ile karşı karşıya getirerek izleyiciye derin anlamlar sunmaktadır. Sanatçı, heykellerini üretirken çoğunlukla sınıf mücadelesi, oligarşi, küresel ısınma ya da her köşe başında karşılaşmış olduğumuz sefalet gibi toplumsal ve sosyolojik temaları baz almaktadır. Yetkin Nural'ın Cordal ile yapmış olduğu bir röportajda Cordal: “Benim işlerimin çoğu insanın doğa ile olan ilişkisini ve “kalkınma” denen kavramın yan etkilerinden bahsediyor. Günümüz toplumu üzerinde düşünmek ve bizi etkilediğini düşündüğüm şeyler üzerine kendi yorumumu yapmakla ilgileniyorum. Kapitalizmin bizi sürüklediği absürt durumlardan bahsetmek ilgimi çekiyor” şeklinde düşüncelerini belirtmiştir (Nural, 2013).

Sanatçı bunu yaparken de ağırlıklı olarak ironinin dilinden faydalanmaktadır ve bu tutumunu açıklarken “İroni kullanmaya çalışıyorum ama asla şaka değil. Mizah, dramayı süslemenin bir yoludur. Bence hayatta kalmak için her gün aşırı dozda mizaha ihtiyacımız var” demektedir (Cordal, 2020).

Cordal, küçük heykellerin üretim süreci için parçaları teker teker kil veya plastilin ile modellediğini daha sonra ise silikon kalıplar çıkarttığını ve parçaları çimento ile tekrar ürettiğini, her şey hazır olduğunda ise tüm parçaları sırt çantasına doldurup yürüyüşe çıktığını ve onları yerleştirmek için rastgele yerler bulduğunu belirtmiştir (Nural, 2021). Sanatçı için sokak, çalışmalarını izleyiciye rahatlıkla sunabilmesi adına önemli bir aracı konumundadır. *Sokak, çalışmak için oldukça ilginç bir yer çünkü 24 saat açık; hiç kapanmıyor ve çoğunlukla kullanımı bedava* (Cordal, 2021). Cordal, sanat eserini mekana yerleştirdikten sonra, fotoğrafını çekip onları fark edilmeleri, görmezden gelinmeleri veya sürüklenmeleri için geride bırakmaktadır.

Resim 6. Isaac Cordal, “Horizon Lobby”, 2015, Canada

Resim 7. Isaac Cordal, “Horizon Lobby” 2015, Canada (Eserin detay görseli)

Cordal’ın kapitalist sisteme eleştirel bir tavır sunan “Horizon Lobby” isimli çalışması, politikacı iş adamlarını konu alan ve özellikle mülteci sorununu izleyiciye aktaran bir çalışma olmakla beraber; ister teknedeki insanların can yelekli şekilde kalabalık vaziyette yer alması, ister kılık kıyafet tasviri ile olsun yoksul ve çaresiz halleri vurgulanırken, mekan olarak heykellerin su birikintisi içerisinde bulunuyor olması da bu anlamı destekleyen bir başka öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Politikacıların, tekne dışında kalıp onları görüyor olması ve ellerinde telefonlar olması bir şekilde yetkili kişilere ulaşma çabası vs. gibi bir algı yaratırken; su içerisinde kendilerinin de yer alıyor oluşları bir bakıma onların da pek iyi bir durumda olmadıklarına göndermedir. Lakin aynı suda batar vaziyette veya mahsur kalmış şekilde yer alsalar bile ebat farkları da göstermektedir ki iş adamları teknedeki figürlere kıyasla statü bakımından avantajlı konumdadırlar ve sanatçı bu çalışmasıyla, izleyiciye toplumsal sınıflandırılışı ironik şekilde aktarmaktadır.

“Güç yüzyıllardır aynı ellerde. Gücün bir jenerasyondan diğerine aktarılmış olduğu, çürük elmalar ile dolu bir soy ağacı söz konusu ve günümüzde bu ağaç sonunda ölüyor. Ekonomik kriz bir kısım insanı zengin yaptı ve bir diğer kısım da savaşı bir iş modeli olarak görüyor. Onlardan ne bekleyebiliriz? Sadece yoksulun daha da yoksullaştığı bir dünya. Bu elit kesimin köle bir nüfusa ihtiyacı var ve köle olduğunu fark etmeyen birçok insan var ne yazık ki. 21. yüzyılın köleleri kendi durularının farkına varamayanlar. Bu yüzden bu adaletsiz düzen içerisindeki yerimizi fark etmek, organize olmak ve başka bir toplum kurmak için çalışmalıyız. Kapitalizmin yoksulluk, özgürlük ve yolsuzluğun kısıtlanmasına dair saklamaya çalıştığı gerçek yüzünü görüyoruz. Sadece belirli ekonomik kurum ve şirketlerin kazancına yarayan miadı dolmuş bir demokrasi kavramı içerisindeyiz. Eduardo Galeano’nun da söylediği gibi, “İflas toplumsallaştırılıyor, kâr özelleştiriliyor.” Politikacılar sınırı olmayan işadamlarına dönüşmüş haldeler. Toplumsal konularını bağlı buldukları şirketlerin amaçları için kullanıyorlar”(Nural, 2013).

Resim 8. Isaac Cordal, “Selfish”, 2019, Sete

Resim 9. Isaac Cordal, “Selfish”, 2019, Sete (Eser detay görseli)

Teknolojik gelişimin hızla ilerlediği süreç içerisinde, günümüz insanların artık elinden düşmeyen, “selfie” olarak adlandırılan ön kameradan kendini her yerde; her koşulda çekme durumunun oldukça yaygın bir hal aldığı söylemek mümkün. Cordal da bu durumu minyatür heykelleri vasıtasıyla eleştirmiş görünüyor ki, yerleştirdiği mekan olarak bir bataklık ve içerisinde; kılık kıyafeti gayet düzgün bir figür yoluyla, elinde selfie çubuğunu tutarak ucuna da telefonu takmış halde fotoğraf çekilen bir heykel üretmiştir. Seçmiş olduğu mekan doğrultusunda çevre ve su kirliliğine de göndermede bulunan sanatçı, ön kamera ile çekimin İngilizce dilinde “selfie” olarak adlandırılışını, çalışma adına; bencil anlamına gelen “selfish” kelimesi ile bağdaştırarak ironik şekilde aktarmıştır. İnsanların hem yaşadıkları dünyayı kirletmeleri hem de umarsızca kirlettikleri alan içerisinde hala kendini düşünüyor olmaları, fotoğraf çekilebilmeleri bakımından bencilleşmiş vaziyette yer almaları, teknolojiye ve popüler olana bağımlı

olma durumundaki aşırıya kaçış hali bireyi sorgulamaya iten bir durum olmakla beraber Cordal'ın minyatür heykeli de bir nevi ayna görevi üstlenerek izleyiciye kendisini gösteren bir çalışma olmuştur.

Resim 10. Isaac Cordal, “American Dream”, 2013, New York

Amerikan Rüyası dendiğinde, akla çok çalışma ile başarı; refah ve şöhrete ulaşılabileceği fikrini savunan bir düşünce biçimi gelmektedir. Bu düşünce biçimi köklerinin, “*tüm insanların yaşam, özgürlük ve mutluluğu arama hakkı*”nın yer aldığı Amerikan Bağımsızlık Bildirisi’ne uzandığını söylemek mümkün olacaktır. 19.yy.’dan bu yana ise “*çabuk zengin olma*”nın hâkim olduğu bir fikir yapısının geliştiğini söyleyebilmekteyiz. Amerikalılar haricinde göçmenler için de Amerika’ya gitmek, orada refah içerisinde yaşıyor olmak, kısa vadede yüksek başarı elde etmek ya da arzu duyulana ulaşabilmek gibi durumların adeta bir hayal gibi hissettirdiği belirtilebilmekte. Fakat bu düşünce zıtlığında Cordal’ın New York caddelerinde bir sokak köşesine, dilenen; evsiz haliyle betimlenmiş bir minyatür heykel yerleştirdiği görülmektedir. Amerika’ya hayallerle gelen bireyleri, toplumsal; ekonomik, sosyolojik gibi günümüz problemleri de düşünüldüğünde bir nevi hayal kırıklığına uğrayan ve kötü şartlar altında yaşam mücadelesi veren bireyler olarak görür hale gelişimizi Cordal minyatür heykeli ile izleyiciye aktarmıştır. Çalışma adı ile gerçek hal düşünüldüğünde ise ironik etki yine göze çarpmaktadır. Aynı zamanda bu etkiyi destekler nitelikte olan bir başka durum da heykelin minyatür halde olması kapsamında çevresinde kalan diğer nesnelerin (otobüsler, binalar, yollar, insanlar vs.) ona kıyasla çokça büyük kalışıdır. İnsanların çaresizlikleri, dünya içerisinde küçücük kalışlarıyla vurgulanmıştır.

Resim 11. Isaac Cordal, 2020, Neuf-Brisach / Fransa

Cordal'ın beton bir zeminde küçük bir alanda büyümeyi başarmış bir ot birikintisi yanına yerleştirmiş olduğu, yüzünde maske takılı minyatür heykeli oldukça fazla dikkat çeken çalışmaları arasındadır. Betonlaşarak ilerlemekte olan şehir hayatı ve insanların temiz, doğal ortamlarından uzaklaşarak hayat sürdürme çabası bu kurulum ile aktarılmıştır. Minyatür heykel doğrultusunda yeşil alanlarımızın gittikçe az yer kaplar hale gelişini ve maske kullanımı ile de oksijen kirliliği, salgın hastalıklar vs. gibi durumların çoğalışını Cordal ironik bir dil ile izleyiciye sunmaktadır. Yayılmakta olan şehirleşme durumu, yerküreyi beton ve asfalt ile kaplarken biyoçeşitliliğin yok oluşu hatta ekosistemin de zarar görüşü söz konusudur. İnsanoğlu yaşadığı dünyada gelişimini doğaya, kendi topraklarına zarar vererek sürdüreceği takdirde o topraklara duyulacak olan 'hasret' kalacaktır geriye. Bu düşünce kapsamında bireylerin, devletlerin yaşam yerleri oluşturma gayesi ile ormanları; yeşillik alanları katletmek yerine sürdürülebilir yeşil şehirleşme doğrultusunda bir yol izlemesi, yaşanılacak topraklarda gelecek adına bir umut vaad edebilmektedir.

Resim 12. Isaac Cordal, İspanya

Resim 13. Isaac Cordal, İspanya (Eserin detay görseli)

2019 yılının Aralık ayından bu yana sürmekte olan, birçok ölüme ve bireylerde çeşitli yan etkilere neden olan Covid-19 salgınından korunabilme yöntemi kapsamında takmış olduğumuz maskeler; bu kez Cordal'ın minyatür heykellerinde çalışma ile bütünlük sağlayan bir nesne konumunda kullanılmıştır. Kumsal bir alanda maske ve içerisinde mayosu ile yatan bir figür olarak elinde telefonu yer alan minyatür bir heykel bulunmaktadır. Bir nevi maskeyi kendisine deniz havlusu amacı ile kullanarak uzanmış, güneşlenen bir birey (heykel)... Sanatçı, insanların pandemi sürecinden bunalmalarını; yaz mevsiminde ise denize girebilmelerini ve maskeyi havlu gibi göstererek, maskenin günlük yaşamın bir parçası haline gelmesi konusunu ironik bir dille vurgulamayı hedeflemiştir. Kurulumun küçük şekilde var oluşu çevredeki izleyicilerin dikkatini çektiğinde güldürebilen bir etken iken aslında kendilerine derin bir anlam sunması bakımından ironinin yine başarılı bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Resim 14. Isaac Cordal, “Failing in Love”, 2017, Fransa

“Failing in Love” adlı kurulumda, elinde çantası ile yerde yatan bir figür ve kafasının altından etrafa saçılmış kalp şekillerinde kırmızı kumaş parçaları göze çarpmaktadır. Kalp şeklindeki küçük kumaş parçaları izleyiciye, figürün düşüp kafasını vurma ardından akan kan gibi de bir izlenim sunarken sanatçının; aşkın acı verici yanını

ironik bir şekilde gösterişi fark edilmektedir. Âşık olma durumu her ne kadar bireye güzel hisleri yaşatsa da, kalp kırıklıkları; platoniklik, ilişkilerin yürütülememesi vs. gibi etkenlerden dolayı yaşanan acı duyma hissini sanatçı, kalpleri kan ile benzeterek sunmayı tercih etmiştir. Bu his karşısında insanların çaresiz kalışını da zemin üzerinde yatar şekilde kompoze ederek aktarmıştır. Bunun yanı sıra sanatçının kurulumu, zaman bağlamında da sunduğu düşünülebilir; yaşanan aşkların artık eski dönemlerdeki gibi olmayışını, yeni kuşağın yaşadığımız çağda daha kırıncı, sabırsız, doyumsuz bir şekilde ilişki odaklı oluşlarını izleyiciye aktardığını düşünmenin mümkün olduğu söylenebilir. Öte yandan mekan olarak karanlık bir ortam seçen Cordal, bireyde oluşan psikolojik durumu ve karamsarlık etkisini de izleyiciye aktarmakla beraber, aşkı ile acıyı vurgulamak adına kırmızı renk vasıtasıyla odağı sağlamıştır.

Resim 15. Isaac Cordal, “S asiedzi / Komşular”, 2015, Lodz, Polonya

Sanatçının gerçekleştirmiş olduğu “S asiedzi / Komşular” adlı bu yerleştirmede göze çarpan iki temel öge mevcuttur. İlki; günümüz sürecinde zayıflayan insan ilişkileri, ikincisi ise betonlaşmadır. Yerleştirmede de görüneceği üzere aynı apartman içerisinde farklı balkonlardan bakan bireyler dikkat çekmektedir. Fakat figürlerin çoğu birbirine dönük vaziyette değil de daha çok farklı yönlere bakar halde yerleştirilmiş veya kimisinin elinde ilgisini çeken farklı bir etmen olarak telefon yer almaktadır. Betonlaşma hali yalnızca ev yapımında örülen duvarlar olmakla kalmayıp manevi anlamda da insanlar arasına duvarlar örmüştür denebilir. Günümüzde artık insanların duvarlar arkasına sığınıp, dış dünyayı camlarından; balkonlarından gözlemledikleri ve birbirlerine karşı kendilerini soyutladıkları bir yaşam söz konusudur. Cordal’ da bu durumu Lodz’da bulunan bir apartmanın dış cephesine ahşaptan minyatür balkonlar yerleştirerek ve bazılarının içlerine de yine minyatür heykeller koyarak göstermek istemiştir. Sanatçı, Covid-19 salgını ardından insanların yaşam alanlarında yani evlerinde kalmak zorunda bırakılmaları durumunu; 2015 yılında yapmış olduğu bu kurulum ile benzeterek şu sözleri söylemiştir: “*Bu kurulum başkaları ve dış dünya ile olan ilişkimizi yansıtmakta, temelinde izolasyonla yaşadığımız eski ilişkiyi keşfetmektedir*” (Cordal, 2020). Salgın ardından izole olunma hali izleyiciye, daha öncesinden süregelmekte olan insan ilişkilerindeki izole oluşumuzu anımsatmaktadır.

SONUÇ

İroni, alımlayıcı birey üzerinde eleştirici ve gülünç bir etki oluşturmayı ve bu iki unsur arasındaki zıtlığın anlaşılmasını amaçlamaktadır. İroni, bir kesit ve farkındalıktır. Antik çağdan bu yana, felsefi bir yaklaşım olarak, durum üzerinden alaycılığa varan çıkarımlar, çözümler üretmek olgusundan, sanatın hemen her türlü dalında farkındalık uyandırmak, düşündürmek, daha geniş anlamda hicvetmek için kullanılan bir yaklaşım olmuştur. Amacına bağlı olarak sanatta çeşitli şekillerde bir anlatım dili olarak benimsenen ironi kavramı farklı bakış açıları eşliğinde toplumsal farkındalık ve hatta güldürürken düşündüren bir yaratım unsuru olmuştur. Özellikle içinde yer aldığı toplumun bir üyesi, ferdi olmakla birlikte, onu eleştiren, irkilip düşünmesine neden olabilen birey olan sanatçı için ironi kavramı, hâkim olduğu malzemenin kullanım olanakları çerçevesinde ortaya koyduğu yapıt aracılığıyla, dışındaki dünyayı yorumlarken, eleştirirken veya onaylarken takınabildiği bir tutum veya kalkan olabilmektedir.

Isaac Cordal, yapmış olduğu minyatür heykeller yoluyla, sokaktan geçen yayalarda (izleyicilerde) sempati oluşturup dikkatlerini çekmek isterken, bir yandan da bireylerin; dünya içerisinde kendi hayatlarına, yapmış olduklarına veya yapması gerekirken yapmıyor olduklarına, vahim hallerine ışık tutarak bir nevi kendileri ile yüzleşmesini sağlamaktadır. Çağdaş yaşam içerisinde kapitalizmin sürdürülüşü ile bireylerin ekonomik durumları, öncelikleri, kendi çıkarları için doğaya verdikleri zararları da göze çarpmaktadır. Cordal'da insanoğlunun bu değişim içerisindeki davranışlarını absürt bulduğunu belirterek, yerleştirmelerini oluştururken ek olarak toplumsal sınıflaşmanın, ekonomik krizin, "kalkınma" başlığı altında kâr amaçlı işgüzarlığın oluşturduğu adaletsizliğe de başarılı bir şekilde değinmiştir. Mekân olarak sokak köşelerinin, cadde aralarının, yıkık ev içleri / önlerinin, su birikintilerinin, kaldırımların, su mazgal kenarlarının, kumsalların genel olarak; çoğunlukla insanların gün içerisinde yanından geçtiği fakat bazen fark bile etmediği yerlerin kullanımı söz konusudur. Lakin sanatçı tarafından o mekana yerleştirilen heykelin hem kılık kıyafeti hem de duruşu bakımından tasarlanmış hali mekan ile uyum içerisinde olarak izleyiciye ironik bir dilde mesaj verme amacı gütmektedir. Sadece bakmakla kalmayan, görmeyi de başarabilen izleyiciler minyatür heykelleri fark ederek, kullanılan mekân ile bağını sorgulamakta ve iç yüzleşmeyi yaşayabilmektedirler. Mekân ve mekâna yerleştirilen heykelin bütünlüğü konusu haricinde değinilmesi gereken bir başka tema ise heykel boyutlarıdır. Minyatür ölçeklerde, küçük boyutlu heykelleriyle sanatçı; dünyada bir insanın kaplamış olduğu yer düşünülüğünde aslında ne kadar küçük kaldığını hissettirmekte, ayrıca yapıtlar karşısında alımlayıcı bireyde evreni ve var oluşa dair bir sorgulama hali devreye girmektedir. Fakat hayat telaşına odaklı yaşam sürdürülürken bu detay birçok insan tarafından gözden kaçırılmaktadır. Cordal ise heykellerini minyatürleştirerek sunma yöntemi dâhilinde kaçırılan bu detayı tekrar gözler önüne sermektedir. Bir nevi, bu dünyada yapılan onca kötülüğün, çıkar ilişkilerinin, art niyetliğin, bencilce yaşamın, adaletsiz davranışların, kurulan planların var oluş saçmalığına dair dikkat çekmektedir. İzleyiciye "Sen bu kadarsın" diyen bu küçük heykeller adeta birer hatırlatıcı ve insanı sorgulatacı görevi üstlenmişcesine sokaklarda fark edilmeyi beklemektedirler.

KAYNAKÇA

- Bal, A. A. (2000), *Resim ve İroni Resimde Bir İfade Biçimi Olarak İroni*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dökeroğlu, Ö. (2013), *Sanatta İroni ve Öyküleme Pratikleri*, Sanatta Yeterlilik Sanat Eseri Çalışması Raporu, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Gültekin, T. ve Peker, B. (2016), Sanatta Toplumsal Eleştiri Sürecinde İroni Kavramı, *Dil ve Söylem Analizi, İdil Dergisi*, 5(9), 151.
- Kierkegaard, S. (2003), *İroni Kavramı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Komşu, U. C. (2011), Konfüçyus ve Sokrates'in Eğitim Felsefelerinin Yetişkin Eğitimi Açısından Karşılaştırılması, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 12(4), 38.
- Nural Y. (2013), *Isaac Cordal*, <https://bantmag.com/dergi/no-24/isaac-cordal-follow-the-leaders/>, Erişim Tarihi: 27.10.2021.
- Sarıoğlu, G. (2013), *Baki, Nef'i ve Nedim Divanlarında İroni*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Tuğluk, A. (2017), İroni Nedir?, *İdil Dergisi*, 6(29), 447.
- Ünal, H. (2015), İroni, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 174-181.
- Yıldırım, Ö. (2005), *Sokratik Yöntem, Maiotik Sorgulama (Mayotik) Nedir?*, www.felsefe.gen.tr/sokratesin-yontemi-maiotik-mayotik-sokratik-yontemnedir/, Erişim Tarihi: 04.11.2021.

Görsel Kaynakça

- Resim 1: <https://instagram.com/bedrikarayagmurlar?igshid=gv9oyc4xhqz6>, Erişim Tarihi: 05.11.2021.
- Resim 2: <https://artvizit.co/mehmetsiddikturan/>, Erişim Tarihi: 05.11.2021.
- Resim 3, Çeken, B. (2016), Görsel Cinaz ve Sosyal Afişlerde Kullanımı, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 9(18), 7.
- Resim 4: Çeken, B. (2016), Görsel Cinaz ve Sosyal Afişlerde Kullanımı, *Akdeniz Sanat Dergisi*, 9(18), 8.
- Resim 5: <http://www.etkihaber.com/engellileri-anlamak-konulu-afis-tasarimlarisergisi-acildi--44421h.htm>, Erişim Tarihi: 05.11.2021.
- Resim 6: https://www.instagram.com/p/CMwr04xBNWy/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.
- Resim 7: https://www.instagram.com/p/CMwr04xBNWy/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.
- Resim 8: https://www.instagram.com/p/Byrs4j8o5Hw/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 9: https://www.instagram.com/p/Byrs4j8o5Hw/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 10: https://www.instagram.com/p/-t_CiDsBte/?utm_source=ig_web_copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 11: https://www.instagram.com/p/ClSjKnMhzlB/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 12: https://www.instagram.com/p/CE_vVsShJ0E/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 13: https://www.instagram.com/p/CE_vVsShJ0E/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 14: https://www.instagram.com/p/Ba3kujPAITT/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

Resim 15: https://www.instagram.com/p/B-_9ytFBvAA/?utm_medium=copy_link, Erişim Tarihi: 29.10.2021.

KİTABIYAT

BOOK REVIEW

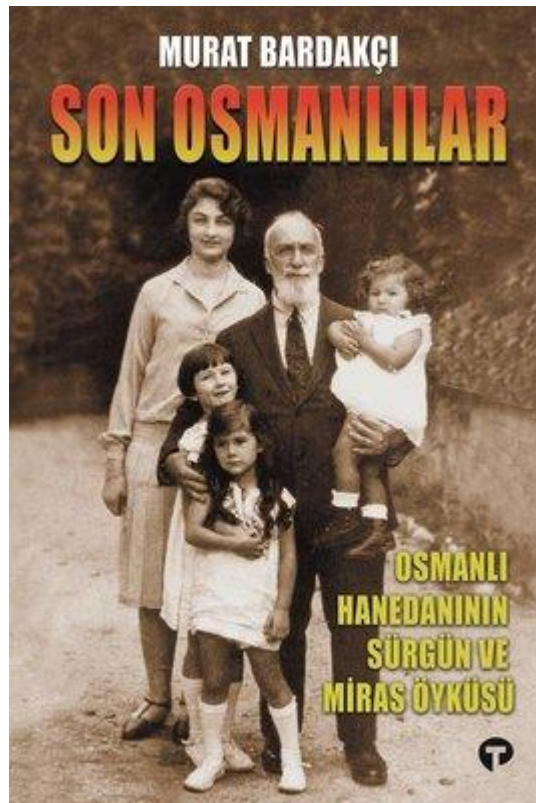
**Murat Bardakçı, Son Osmanlılar, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, 416 Sayfa,
ISBN: 9786257231206**

Muharrem Selçuk ÜNAL*

Emekli Kurmay Albay, Ankara, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 16.02.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.03.2022

Please cite this paper as follows/Atf için:

Ünal, M. S. (2022). Kitabiyat: Murat Bardakçı, Son Osmanlılar, Turkuvaz Yayıncılık, İstanbul, 2021, 416 Sayfa, ISBN: 9786257231206. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 83-90.

İlk baskısı 1991 Eylül’de yapılan Son Osmanlılar kitabı 30 sene boyunca defalarca baskıdan geçmiştir. Bu zaman zarfında ilk baskılarda yer alan hanedan mensuplarının çoğu hayatlarını kaybetmiş ve doğumlar sonucu Osmanoğulları’nın şeceresinde değişikliklere sebep olmuştur. Eserin 2021 son baskısında ilk kez yayınlanan belgeler, sürgündeki hanedan üyelerinin maddi imkân bulabilmek için sürdürdüğü hukuki mücadeleler ve “Osmanoğulları Aile Albümünden” başlıklı bölümün zenginleştirilmesi kitabın incelenmesine sebep teşkil etmiştir. 1924 Mart’ında Türkiye dışına çıkarılan 155 kişiden oluşan Osmanlı hanedanının 1974’de Türkiye’ye dönmelerine izin verilene kadar geçen sürede, değişik ülkelerdeki yaşam şartları ve yaşanan sıkıntılar ve miraslarla ilgili yaptıkları hukuksal mücadeleler kitabın merkezinde yer alan konulardır. Eser önsöz, 30 sene aradan sonra..., sürgün öncesi ve sonrası, Osmanoğulları’nda aile unvanları, dört ana bölüm, belgeler ve kanunlar, son Osmanlıların 2007’deki şeceresi, son Osmanlıların aile albümlerinden şeklinde içeriklendirilmiş, kitabın ana bölümleri ise; “*Sürgün Manzaraları, Dağılmış Bir Aile, Birkaç Sürgün Mektubu, Efsanevi Miras*” şeklinde düzenlenmiştir.

Yazar önsöz bölümünde 3 Mart 1924’te TBMM tarafından kabul edilen 431 sayılı kanunla Türkiye’ye bir daha dönmek üzere şehzadelere 24 ile 72 saat, kadınlara bir haftayla on gün arasında önem sırasına göre değişen sürelerde 155 kişilik Osmanlı hanedanının yurttan çıkarılmasını konu etmiştir. Bir yıl süreli pasaporta ilave olarak hanedan mensuplarına ikişer bin İngiliz lirası verilmiştir. Bu sürgün süresi hanedanın kadın mensupları için 28, erkekleri için 50 yıl sürmüştür. Çıkarılan kanunla genel af çerçevesinde kadınlar Haziran 1952’de; erkekler ise 1974’te haklarına kavuşmuştur.

“30 sene aradan sonra” başlığıyla bölümünde yazar, 30 sene önce yayımlanan ve günümüze kadar defalarca baskıdan geçen eserini 2021 son baskısı ile hangi konularla zenginleştirildiğini anlatmaktadır.

“Sürgün öncesi ve sonrası” bölümünde 1 Kasım 1922’de Saltanatın kaldırılması ile Sultan Vahdeddin’in Türkiye’yi terk etmesinin bir gün sonrasında hilafetin Abdülmecid Efendi’ye verilmesi ve 3 Mart 1924’te Hilafetin kaldırılması ile son Osmanlı hanedanının ülkeden çıkarılması konu edilmiştir.

“Sonraki Osmanoğulları’nda aile unvanları” bölümünde ise Osmanlı İmparatorluğu’nda kullanılan unvanlardan söz edilmiştir. Buna göre Padişah oğulları *şehzade*, padişah ve şehzade kızları *sultan*, sultan kızlarının unvanları *hanımsultan*, oğulları *Sultanzade*, tahta geçmeyen şehzadelerin çocukları da *şehzade* unvanını almaktaydılar.

Eserin birinci bölümü “sürgün manzaraları” adıyla beş alt başlıkta ele almıştır. Yazar, İkinci Abdülhamit’in torunu Mehmed Orhan Efendi ile Fransa Nice şehrinde tanışmıştır. Mehmed Orhan Osmanlı hanedanının en yaşlı erkeği ve hanedanlık devam etmiş olsa Türkiye’de padişah olacak kişidir. Yazarın Mehmed Orhan’la ile yapmış olduğu söyleşi eserinin bu bölümünün ilk alt başlığının konusunu oluşturmaktadır. Orhan, Nice’de 30 metre karelik bir evde yaşamaktadır. Bu bölümde, Mehmed Orhan, önce Bardakçı ile sürgünden önceki yıllarında İstanbul’da saray hayatındaki anılarını paylaşmıştır. Orhan, öğretim hayatına Şehzadelerin tercih ettiği üç yıl Mekteb-i Sütani’de başlamıştır. Ardından bir yıl sonra Robert Koleji’ne, ardından şehzadeler için Harbiye Mektebine gitmiş ve buradan Mülazım (teğmen) olarak mezun olmuştur. Üç gün sonra

da 67 yıllık Sirkeci Simplon Ekspresi ile sürgün hayatı başlamıştır. Budapeşte, sonra selim amcasının yanı Beyrut, babasının yanı Budapeşte, Nice, Brezilya, Nice, Mısır, Beyrut, Lübnan, Paris, Tiran, Amman, Nice, Paris, Amerika, Hindistan, İspanya, Beyrut, Mısır, Paris'te maceralarla ve yaşam mücadeleleriyle dolu yılları dile getirmektedir. Son olarak dört yıl çalıştığı ve 190 dolar maaşla emekli olduğu Paris'teki Amerikan abidesindeki işinden bahsetmektedir. Burada ki işi Fransa'ya gelen Amerikan askerlerini otomobiline alıp mezarlığı gezdirmektir. Orhan, Bardakçı'nın da ikna etmesi üzerine İstanbul'a gelmeye razı olur ve 68 yıl sonra 1992'de vatan topraklarına kavuşur 14 günlük gezi sonrasında Bardakçı'yla birlikte Nice'e döner. Orhan; fabrika işçiliği, şoförlük, Tiran'da pilot eğitiminden sonra İkinci Dünya Harbi sırasında İngiltere'de Amerikalılar bünyesinde pilotluk, Avrupa'da otomobil dağıtıcılığı ve Paris'te Amerika Abidesinde mihmandarlık... yaparak hayatını devam ettirmiştir. 9 dil bilmektedir. Yazar, ikinci kısımda Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan ile Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi ve büyük kızları Neslişah Sultan ve diğer kızları Hanzade Sultan ile Necla Sultan'ın yaşamları konu edilmiştir. Üç Sultan üç Mısır prensi ile evlendirilir ancak; Sultan Neslişah'ın diğerlerinden farkı evlendiği Prens Muhammed Abdülmünyüm 'ün son Mısır hıdivi olmasıdır. Yani Neslişah, Mısır'ın Fist Layd'i adayı olmaktadır. Fakat Mısır'da İkinci Dünya harbi sonrası ihtilal ve ardından cumhuriyet ilanı ve Negip Paşa'nın cumhurbaşkanı seçimi ile hayaller suya düşer, mallarına el konulur. Bölümün diğer kısmında Son padişah Vahdeddin'in torunu Hümeysra Özbaş ele alınmıştır. Özbaş'ın hikayesinin merkezinde San Remo'da ölen Sultan Vahdeddin yer almaktadır. Sultan'ın ölümünden sonra maalesef borçlardan dolayı tabutuna haciz konur, Irak ve Hicaz Krallarından gelen parayla borçlar ödenir ve cenaze kaldırılır. Bölümün dördüncü kısmında Sultan Mehmet Reşat'ın torunu Emine Mukbile Osmanoğlu'nun Nice ve Mısır'daki hikayelerine yer verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti hakkındaki görüşleri alınmıştır. Eserin bölüm sonundaki kısmında, Sultan Abdülhamid'in torunu Mehmed Osman Osmanoğlu konu edilmiştir. Mehmed Osman, Hanedanlık reisliğini, 1992 Mart'ında Nice'te vefat eden Şehzade Mehmet Orhan Osmanoğlu'ndan devralmıştır. Yani Saltanat makamı varisiği onda olacaktır. 81 yıl sonra, 2005'de; Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatı ile Türk vatandaşlığına alınmıştır.

Yazar İkinci bölümü “dağılmış bir aile” adlandırmasıyla on bir alt başlıkta kaleme almıştır. Bölümün ilk kısmında başka hanedanlardan Müslüman damatlarla birçok evliliklerin olduğu belirtilmekte; Beşinci Murat'ın torunu Adile Sultan'ın kızı Nelüfer Pope (ikinci kocası Amerikalı Edward Pope) ile Abdülmecid'in kızı Berar Prensisi Dürrüşehvar konu edilmektedir. Nelüfer ve Dürrüşehvar henüz Haydarabat bağımsız bir ülkeyken, Nizam Osman Han'ın oğullarıyla evlendirilmişlerdir. Her iki nikah merasimi Halife'nin Nice'teki ikametgahında yapılmıştır. Nelüfer Hanımsultan 15 yıl sonra bu evliliğe son vermiş ve Amerikalı Edward Pope ile evlilik yapmıştır. Ölümünden sonra kocası Edward'ın miras konusunda yarattığı sıkıntılı durumlar ve bunun aksini iddia edenlerin paylaşımları eserin bu kısımda yer almaktadır. İkinci kısımda Türkiye'ye ilk gelişler konu edilmiştir. Türkiye'ye geliş yasağının 1952 ve 1974 aflarına kadar birkaç defa delindiği görülmektedir. 1939'da çıkan istisnai kanunla Enver Paşa'nın çocukları Sultan Vahdeddin'in torunu Hümeysra Hanımsultan dışında affi delenlerin kadınlar olduğu ve Türkiye'ye “protokole mensup zevat” olarak girdikleri belirtilmektedir. Osmanlıların Türkiye'ye kabullerinin kademeli bir süreç izlediği görülmektedir. Önce hanedanın dul kalan gelin ve damatları; sonra kadın ve kadın soyundan gelen en son

şehzadeler için izin çıkmıştır. 18 Nisan 1949'da kabul edilen 5370 sayılı kanunla dul kalmış gelin ve damatların dönüşüne izin verilmiştir. Sonrasında yazar, Neslihan Sultan'ın anlatımları ile büyükbabası Abdülmed'in Nice'teki yaşamı ve ölümünden sonrası yaşanan olayları dillendirmiştir. Üçüncü kısımda başka tahtlar başlığı altında Osmanlı şehzadeleri içinde, sürgün yıllarında başka ülkelerin tahtları konusunda adı geçenlerin Halife Abdülmed'in oğlu Ömer Faruk, Abdülhamit'in iki oğlu Burhaneddin ve Mehmet Abid, torunu Abdülkerim ve Abdülaziz'in torunu Mahmud Şevket Efendiler olduğu belirtilmektedir. Bunlardan Ömer Faruk Mısır Kralı, Mehmed Abid ise Arnavutluk Kralı'nın damadı olmuşlardır. Dördüncü kısımda Sultan Mehmed Reşad'ın torunu Mahmut Namuk'un hikayesine yer verilmiştir. Kendisi silah ticareti ile uğraşmakta ve Abdülhamid varislerinin Türkiye'deki mallarını alabilmek için kurulan şirketlerde faaliyet göstermekte ve Musul petrolerindeki Abdülhamid'in hisselerinin kurtarılması için çalışmaktadır. Beşinci kısımda Abdülmecid'in oğlunun torunu Ahmed Kerameddin Keredin'in hayatı ele alınmıştır. Keredin, Mustafa Kemal'le 1915'ten itibaren tanışıklığından bahsetmektedir. Ayrıca yazar, Keredin'in Sultan Vahdeddin hakkındaki görüşlerini de burada aktarmıştır. Altıncı kısmın hikayesinde Beşinci Murad'ın torunu Fatma Sultan'ın oğlu Celal Mahmud Refik yer almaktadır. Sofya'da Türkiye hesabına casusluk yapmakla yargılanır ve idama mahkûm edilir. Yedi buçuk yıl hapisten sonra bir Bulgar casusu ile takas edilerek kurtulur, İstanbul'a döner, Türk vatandaşlığına geçer ve İris soyadını alır. 1997 Kasım'ın dan ölümüne kadar İstanbul'da ticaretle uğraşır. Yedinci kısımda, beşinci Murad'ın torununun kızı Sarbonne'de sosyoloji ve psikoloji eğitimi gören Kezine Murad'ın yaşantısından bazı kesitler yer almaktadır. Kezine, 1987 yılında "Ölmüş Bir Prenses Tarafından" isimli kitabı yazmıştır. Bu kitapta annesi Selma Hanımsultanın hayatını anlatmaktadır. Kitabının ikinci kahramanı ise babası Hint Kotwara Mihracesi Seyid Sacid Hüseyin'dir. Satış rekorları kıran kitap Türkçe dahil birçok dile çevrilmiştir. Sekizinci kısımda Gazi Osman Paşa'nın torunu Bülent Henri Osman'ın hayatı konu edilmiştir. Henri Osman doğumundan itibaren Fransız vatandaşıdır. Fransa'da okur, Fransız ordusunda görev yapar ve Fransa'da hayata atılır. Dokuzuncu kısımda Sultan Abdülmecid'in torunu Prens Sabahaddin'in kızı Fethiye Sabahaddin'in hayatına yer verilmiştir. Fethiye, Hanedanlık ve babası Prens Sabahaddin hakkındaki düşüncelerinden bahsetmiştir. Onuncu kısımda İkinci Abdülhamid'in torunu Osman Nami Osmanoğlu kendi anlatımı ile hayat hikayesine yer verilmiştir. İkinci Dünya Savaşının başlaması üzerine Fransız pasaportuna sahip olması nedeniyle askere alınma tehlikesine karşı annesinin mektup yazarak İsmet İnönü'den yardım talebi ve 1952'de çıkan kanun gereği Türkiye'ye gelmek isterken Paris Türk Başkonsolosluğu'nda yaşadığı sıkıntılar konu edilmiştir. Bölümün son kısmında, İkinci Abdülhamid'in ikinci oğlu Şehzade Mehmed Abdülkadir, torunlarından İbrahim Tefik Efendi'nin kızı Fevziye Hayri, kızlarından Şadiye Sultan, en küçük çocuğu Abid Efendi ve "Sami Paşazadeler" adı ile anılan Sultan Abdülhamid'in kızlarından Mediha Sultan'ın oğlu Sami Bey'in çocukları ve torunlarının hayatları, yurt dışına çıkarılmaları ile ilgili duygu ve düşünceleri yer almaktadır. Padişah çocukları arasında en uzun yaşayanı, İkinci Abdülhamid'in kızlarından Şadiye Sultan; en son ölen oğlu ise, yine İkinci Abdülhamid'in en küçük çocuğu Abid Efendi'dir. Yazar, bu bölümde, Mustafa Kemal'in, hanedanın yurt dışına çıkarılmasından sonra sadece bir kişiye mesaj gönderdiğini belirtmektedir. Mesajda Mustafa Kemal'in mecburiyet altında bu kararın alındığı ve duyduğu üzüntüler dillendirilmektedir. Bu mesaj Beşinci Murad'ın torunu Şehzade Osman Fuad Efendi'ye

gönderilmiştir. Fuad, ailesinin başına gelenleri, bir cümleyle özetlemektedir. *Damat Ferid'in yüzünden mahvolduk biz*". Eserde, Sami Bey'in İngilizlerle temaslarının İngiliz arşivlerinde kamuya açık olarak yer aldığı belirtilmektedir. Belgelere göre Prens Sami İngiliz yanlısıdır. İngiltere'den pek hoşlanmayan Halife hakkında Londra'ya bazı bilgiler vermiştir. 7 Kasım 1931 tarihli mektupta, Abdülmecid'in yakında Kudüs'e giderek kendisini halife ilan edileceği yazılıdır. 7 Eylül 1937 tarihli bir İngiliz deniz istihbarat raporunda, Sami ailesinin Türkiye'deki yönetimi devirmek için girişimler yaptığından söz edilmektedir. Rapora göre, "*Osmanoğulları, 1930'lardan başlayarak ikiye ayrılmıştır. Ailenin bir kısmı Alman, bir kısmı İngiliz yanlısıdır. 1926 ve 1932 yıllarında aile iki kez iktidara geçme teşebbüsü yapmasına rağmen sonuç alınamamıştır*" ... İngiltere'ye ulaşan başka raporlarda Almanların Prens Sami'ye Türkiye'ye dönerek tahta geçmeyi teklif ettiklerinden bahsedilmekte, ancak; bu iddiaların ispatlanamadığına dikkat çekilmektedir. Ele alınan diğer bir konuda Abdülmecid ve Abdülhamid soylarının yüzyıllarca devam eden saray çekişmelerinin doğurduğu sonuçlardır. Abdülmecid tahta bulunduğu sırada, veliahd olan kardeşi Abdülaziz'i devreden çıkartarak kendisinden sonra yerine oğullarından birini geçirebilmek için hanedan teamüllerini değiştirme teşebbüslerinde bulunmuş, ancak bunu başaramamıştır. Aziz tarafı ise, aynı şeyi Abdülaziz tahta geçtiğinde uygulamaya kalkmış, oda netice alamamıştır. Abdülaziz tarafının Abdülmecid çocuklarından ve Sultan Vahdeddin'den iyi şekilde bahsetmediğinden söz edilmektedir. Sultan Abdülaziz'in torunu Mehmed Abdülaziz Efendi'nin Fransa'da yaşayan kızı Hürrem Sultan yıllar önce verdiği mülakatta Sultan Vahdeddin hakkında: "*Vahdeddin'in budalalığı yüzünden bütün hanedan mesul tutuldu. Ben Fatihlerden geliyorum. Asil Osmanlı sülalesinden. Vahdeddin'i reddederim*". Diyerek kanaatlerini bildirmiştir. Yazar, Halife Abdülmecid'in Nice'de Türk Konsolosluğu tarafından takibi ve Mısır Kralı Fuad'ın sürgün kanununun çıkmasından oğlu Faruk iktidara gelene Mısır'a giriş vizesinin verilmemesi konularına yer vererek eserinin ikinci bölümünü sonlandırmıştır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünü "birkaç sürgün mektubu" başlığıyla ele almıştır. Bu bölümde bazı hanedan mensuplarının aralarında yaptıkları mektuplaşmalara yer vermiştir. Eserde yer alan ilk mektup Abdülmecid'in dürünü Haydarabat Nizami Mir Osman Ali Han'a yazdığı mektuptur. Halife Abdülmecid, 2 Mayıs 1939'da yazdığı mektubunda cenazesinin Sultan Vahdeddin'in defnedilmiş olduğu Şam yerine; Hindistan veya Beyrut'a defnedilmesini istemektedir. Diğer bir mektup ise Sultan Abdülaziz'in torunu Gevheri Sultan'ın Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan arasında gerçekleşmiştir. Maddi destek talebinde bulunmuş, destekten sonra Sabiha Sultan'a teşekkür etmiştir. Aynı nedenlerle yazılan diğer mektup ve teşekkür cevabı Sultan Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan ile Sultan Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan arasında yaşanmıştır. Yazar sonrasında, 15 Mart 1927'de Halife Abdülmecid Efendi'nin, Sultan Abdülaziz'in torunu Şehzade Mahmud Şevket Efendi'yi hanedan üyeliğinden çıkardığına dair duyuruya yer vermiştir. 1 Temmuz 1931'de ise Beşinci Murad'ın kızı Hatice Sultan'dan Beşinci Murad'ın torunu Şehzade Osman Fuad Efendi'ye yazılan mektubun konusuna yer vermiştir. Konu, Osmanoğlu ailesinin mallarını kurtarmak için kurdukları yabancı sermayeli şirketlerin aile üyelerine ödemesi gereken aylıklarla ilgili yaşanan aksaklıklardır. Hanedan Encümeni'nin, Beşinci Murat'ın torunu Şehzade Ahmed Nihad Efendi'yi aile reisliğine davet ettiği mektup ise 24 1. 1948'de kaleme alınmıştır. Nihad Efendi, bu mektupta Mısır, Avrupa, Hindistan, Amerika, Lübnan ve Suriye'de ikamet edenlerin reisliğine davet edilmekte ve meşgul olacağı konular sıralanmaktadır. Sultan

Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abid Efendi'nin tarihçi İsmail Hakkı Danişmend'e arasındaki yazışmada ise, Şehzade Abid; tarih, Türkiye'ye dönebilme hayalleri ve babası Abdülhamid ile yaşadıkları Selanik sürgününden bahsetmektedir. Sultan Vahdeddin'in damadı Ali Haydar Germiyanoglu'nun padişah kızı olan Ulviye Sultan 1952'de memlekete dönmüşlerdir. Ancak, maddi sıkıntılardan dolayı Ulviye Sultan ilk kocasından kızı Hümeysra Hanımsultan 'la İzmir'de; Ali Haydar Bey de Sultan Vahdeddin'den kalan Çengelköy'deki harap köşkün bir odasında yaşamlarına devam zorunda kalmıştır. Mektuplaşmaların merkezinde Ulviye Sultan'ın maddi sıkıntı içerisinde olan eşi Ali Haydar Bey'i maddi yönden desteklemesi ve kızları Hümeysra Hanımsultan'ın hastalığı yer almaktadır. Bölümün sonunda Sultan Vahdeddin'in Kızı Ulviye Sultan'ın eşi Ali Haydar Bey'in ordudan emekliliği konusunda Genelkurmay Başkanlığına yazdığı mektup yer almaktadır.

Eserin dördüncü bölümü “Efsanevi miras” adlandırması ile iki alt başlık şeklinde düzenlenmiştir. Birinci başlıkta, padişah torunlarının, özellikle Abdülhamid soyundan gelenlerin, 70 yıldan beri sürdürdükleri davalar miras macerası olarak nitelendirilmiştir. Bu miras mücadelesinde en büyük yerin, Abdülhamid'in mallarının geri alınması mücadelesi olduğuna işaret edilmektedir. Osmanlı'da maliye sistemine geçiş dönemine kadar, hazine iki ana kısımdan meydana gelmekteydi. İç (enderun) ve dış (dirun) hazineler. İç hazine sarayda, bizzat padişahın elinin altında olup ihtiyat hazinesi olarak savaş ve mali bunalımlarda para transferleri buradan yapılırdı. Dış hazine ise devletin hazinesi gibi olup, bir çeşit devlet hazinesi idi. Enderun hazinesinde menkullerin dışında gayrimenkullerde bulunmaktaydı. Bunlar padişahın mülkü Emlak-ı Hakan-i; hanedan mensuplarının kullanımlarına ayrılan Emlak-ı Şahane ve gelirleri padişaha ödenen “has” idi. İç hazine, Tanzimat'tan sonra muhasebe sistemlerinin uygulandığı bir kurum haline getirildi; 1855'te Hazine-i Hassa şeklini alarak Abdülhamid'in tahta geçtiği 1876'ya kadar darphane tarafından idare edildi. Yazar, Osmanlı'nın günümüze kadar devam eden miras mücadelesini Abdülhamid'in Osmanlı tahtına oturmasından hemen sonra giriştiği uygulamalarla ilişkilendirmektedir. Abdülmecid'in maliye hazinesine devrettiği, emlak-ı şahanenin tamamını ve padişah haslarının bir bölümü geri alınıp Abdülhamid adına tapulandı. Beşinci Murad'ın emlakine hazine-i hassa adına el konuldu. Menkul malları ile mücevherleri de hazineye geçirilirken, mirasçılara ve alacaklılara bir şey ödenmedi. *(Eleştirel olarak bu icraatın kabul edilemez uygulama olduğu ve gücün hakkaniyet ilkelerine uygun kullanılmadığı düşünülmektedir.)* Hazine-i Hassa 1876'da yeniden örgütlendi ve başına Abdülhamit'e yakınlığıyla bilinen Agop Kazaz Efendi müdür olarak getirildi sonrasında sınırsız gayrimenkul edinme faaliyeti başladı. Agop'tan sonra göreve gelen müdürler döneminde de mülk edinmeler ve yatırımlar devam etti. Teşkilat adeta dev bir yatırım kuruluşu haline geldi. Musul çevresinin hazine-i hassaya kaydedildiği yıllar Bağdat demiryolunun inşaatının devam ettiği yıllara rastlamaktadır. İhale sözleşmesinin bazı maddelerine göre bazı yerlerde 30 kilometre genişliğe kadar uzanan arazilerde çıkmış ve çıkacak yeraltı ve yerüstü servetlerin özellikle Almanlara ait olması öngörülmekteydi. Bu yerler Abdülhamit adına tapulanmıştır. Yazar bu uygulamayı haklı sebep olarak değerlendirmiştir. *(Bu konuda yazarın değerlendirmeleri uygun görülmektedir.)* Çünkü; Mülk veya arazi hükümdara veya hazine-i hassaya ait olduğunda dokunulmazlık kazanmakta, anlaşmalara dayanarakta olsa bunlar üzerinde hak iddia edilememekteydi. 13 Eylül 1908'de emlak-ı şahanenin hazineye devri ve hazine-i hassanın borçlarının ödenmesi için istikraz antlaşması yapıldı. 1909'da Sultan Reşad'ın

yayınladığı iradeyle hazine-i hassadan kalan ne kadar mülk varsa hepsi maliye hazinesine nakledildi ve aynı yıl çıkarılan kanunla hazine-i hassanın borçlarının maliye tarafından ödenmesi kararlaştırıldı. Lozan antlaşması ile hazine-i hassa mallarını iki istisna ile o devletin mülkü olarak kabul edildi. İstisnaların ilki bu mallarla ilgili Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanacak anlaşmazlık halinde La Haye'deki mahkeme hakemlik yapacak ve vereceği karara uyulacak; ikinci istisna ise hak sahipleri gayrimenkullerin şahsi mülkleri olduğunu ispat etmeleri durumunda, bu mülkler sahiplerine derhal iade edilecek. TBMM, Lozan antlaşmasının imzalanmasından sekiz ay sonra 431 sayılı kanunu kabul etmiştir. Hanedan mensuplarını Türkiye dışına çıkararak bu kanun padişah ve hazine-i hassa mülklerinin tamamını devletleştiriyor, hazine mensuplarının şahıslarına ait mülklerini de bir yıl içerisinde tasfiye ediyordu. Yazar, Osmanoğulları'nın bugün bile devam eden miras maceralarının 431 sayılı kanunun tatbik edilmesinden hemen sonra başladığını ve Türkiye içinde ve dışında değişik şekillerde seyrettiğine işaret etmekte ve Osmanlı ailesinin hanedan mallarıyla ilgili mücadelelerinde varisler, tapu idareleri, mahkemeler, hazine ve Yargıtay'ın değişmez oyuncular olduğunu belirtmektedir. Bu arada Diş doktoru Sami Günzberg ve kız kardeşi lili'yle beraber Kadınefendi'lerin vekaletlerini alarak mülklerini ya üzerlerine geçirdikleri ya da sattıkları eserde konu edilmiştir. 1946'da Vahdeddin dışında diğer padişahlara ait malların geri alınmasının önünü açan Yargıtay içtihatı birleştirme kararı almış, ancak; 1949'da yapılan yorumla da padişah adına tapuya kayıtlı malların millete ait olduğu ve mirasçılara intikal edemeyeceğine işaret etmiştir. 1970'li yıllara doğru Türkiye içinde miras mücadelesinde yeni bir yorum ortaya çıkmıştır. Hanedan şimdi padişah mallarının millete ait olduğunu kabul ediyor, ancak; Padişah tahta çıkmadan önce tahsilatlarından artırdıkları paralarla satın almış oldukları mülklerin aileye iadesinin gerektiğini savunuyordu. Yazar, eserin son bölümünün son kısmına Sami Günzberg ile Abdülhamid mirasçılarının vekaletini vereceği İngiliz istihbarat subayı John Bennett ile ilişkiler ve Lozan'da görüşmeler sonunda imzalanan antlaşma sonuçlarını belirterek başlamıştır. Antlaşma sonucu: “İmparatorluk mülkleri, hangi memlekette kaldıysa, oranın malı oldu”. Lozan'da isteğini elde edemeyen aile sınır dışı edildikten sonra Türkiye'deki mal varlıklarına ya el konulmuş ya da mülkleri tasfiye edilmişti. Tek yol artık Türkiye dışındaki malları kurtarabilmektir. Bu durumda sadece Abdülhamid'in mirası değil, hanedanın mülklerinin tamamı için mücadele edilecekti. Sürgün yıllarında hanedanda “Hamid kolu” ve “Mecid kolu” olmak üzere ikiye bölünmüşlük söz konusu idi. Hukuki girişimleri finanse edecek şirketlerle anlaşıldı. İlerleyen zamanda Hamid ve Mecid tarafları şirketler vasıtasıyla iş birliğine gitmişlerdir. Hanedan üyeleri arasında para paylaşımında problemler çıkınca bu iki grup mahkemelik olmuştur. Nice birinci hukuk mahkemesi ardından hakem süreci başlamıştır. Yazar, mahkeme ve hakem süreci ve sonuçlarıyla ilgili belgeye ulaşamadığını beyan etmektedir. Ancak, 1 Haziran 1938'de Halife ile Osman Fuad Efendi arasında yapılan protokolle anlaşmaya varıldığını belirtmektedir. Şirketler aracılığıyla yapılan mücadeleler sürerken, Abdülhamid tarafı bir yandan Musul petrolerindeki hisselerini kurtarma çabasına girişmiş diğer yandan da Yunanistan'da Abdülhamit adına kayıtlı malları Bennett vasıtasıyla alma mücadelesine başlamıştır. Bennett Kavala 'da senette sahtekarlık suçundan tutuklanmış, bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Bundan sonra Bennett Abdülhamid'in miras işinden vazgeçmiştir. Ortadoğu ile ilgili dava ise son duruşmanın yapıldığı Kudüs'te 1947'de sonuçlanmış, İngiliz hâkim Lozan Barış Antlaşması gereği talep edilen arazinin Filistin'e geçmiş olduğuna dair kararını vermiştir.

1970’lerde aile Fransız asıllı Baron de Verdoct ve Ermeni asıllı yardımcısı vasıtasıyla tekrar Musul petrol kuyularını kurtarmak için girişimlerde bulunmuş, Ancak; iddia edilen belgelerin sahte olduğu anlaşılınca bu teşebbüs de sonuçsuz kalmıştır.

Eserin belgeler ve kanunlar bölümünde Osmanoğulları’nın 1938 aile protokolü uyarınca hazırladıkları ve fonların hisselerine göre dağılımını gösteren tablo, Atiye Sultan varislerinin 1938’de aldıkları veraset ilamı ve mahkeme kararları, Osmanoğulları’nın 1960 tarihli veraset ilamı, mahkeme kararı (Sultan II. Mahmud’a ait miras hesap listesi, Fatma Sultan mirasçılarına ait liste, Aliye Sultan’ın mirasçılarına ait liste). Sultan II. Abdülhamid’in 1884 Eylül’deki mal varlığı (Dersaaddet ciheti, Tophane ve Beyoğlu ve Boğaziçi ciheti, Üsküdar ve Kadıköy ciheti, Çiflikat-i Hümayun ve Karyeleri, Çayırklar ve Bostan vesaire, Rumeli ciheti, Anadolu ciheti, Kıbrıs ceziresinde bulunan arazi-i seniye vesaire), son padişah Vahdeddin için 1960’da çıkarılan veraset ilamı ve mahkeme kararı ve Osmanoğulları’yla ilgili Türkiye Cumhuriyeti yasaları ve bazı hukuki belgeler yer almaktadır.

Son Osmanlıların 2007’deki şeceresi bölümünde, İkinci Mahmud’dan sonra tahta geçen padişahların birbirleriyle akrabalık bağları, Sultan Abdülaziz kolu, Sultan Murad kolu, sultan Abdülhamid kolu, Sultan Reşad kolu, Sultan Mehmed Vahdeddin kolu ve Sultan Abdülmecid’in kızları ve tahta geçemeyen oğullarının aile bağlantılarının şematik gösterimine yer verilmiştir.

Yazar, son Osmanlılar aile albümlerinden bölümünde 107 zenginleştirilmiş görsele yer vererek eserini sonuçlandırmıştır.

Bardakçı, mülakat ve belgelere dayalı kesintisiz sürdürülen miras hukuk mücadeleleri ekseninde zenginleştirilmiş görsellere sahip 416 sayfalık eserini 2021 Ocak’ta okurlarının istifadesine sunmuştur. 155 kişiden oluşan son Osmanlı hanedanı üyelerinin Mart 1924’te yurt dışına çıkarılışından bugüne geriye kalanların öyküleri ele alınmıştır. Konusunda ilk ve tek eser olma özelliğini sürdürdüğü düşünülmektedir. Hanedan mensupları vatanlarından çıkarılmalarından sonra Dünya’nın dört bir tarafında parçalanmış aile yapısıyla amansız hayat mücadelelerine başladıkları ve birbirlerine imkanları ölçüsünde destek olmaya çalıştıkları görülmektedir. Maddi imkansızlıklar neticesinde efsanevi miras hukuk davaları sürecini başlatmışlar; Abdülmecid ve Abdülaziz soyları mücadelelerini başlangıçta ayrı sonrasında birlikte yürütmelerine rağmen yine de bir başarı elde edemedikleri anlaşılmaktadır. Günümüzde de davalarını devam ettirdikleri eserde belirtilmektedir. Hanedan üyeleriyle yapılan mülakatlarda; ülkeden çıkarılmalarına tepki olarak kırılgın oldukları, Mustafa Kemal’e karşı kin beslemedikleri ve Cumhuriyet’in ilanını memnuniyetle karşıladıklarını ifade ettikleri görülmektedir. İkinci Mahmud’dan sonraki tahta geçen padişahların akrabalık bağları ve bunların kollarının şematik sunumu okurlara eseri anlamada kolaylık sağladığına şüphe yoktur. Ancak, yazarın eserinin başında” içindekiler” bölümüne yer vermemesi eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak; eserin mülakat ve belgelere dayalı olması, olayların kronolojik olarak ele alınması, açık ve anlaşılır anlatıma sahip olması...nedeniyle ileri seviyede, olabildiğince kapsamlı bir araştırma olduğu düşünülmektedir.

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

KİTABIYAT

BOOK REVIEW

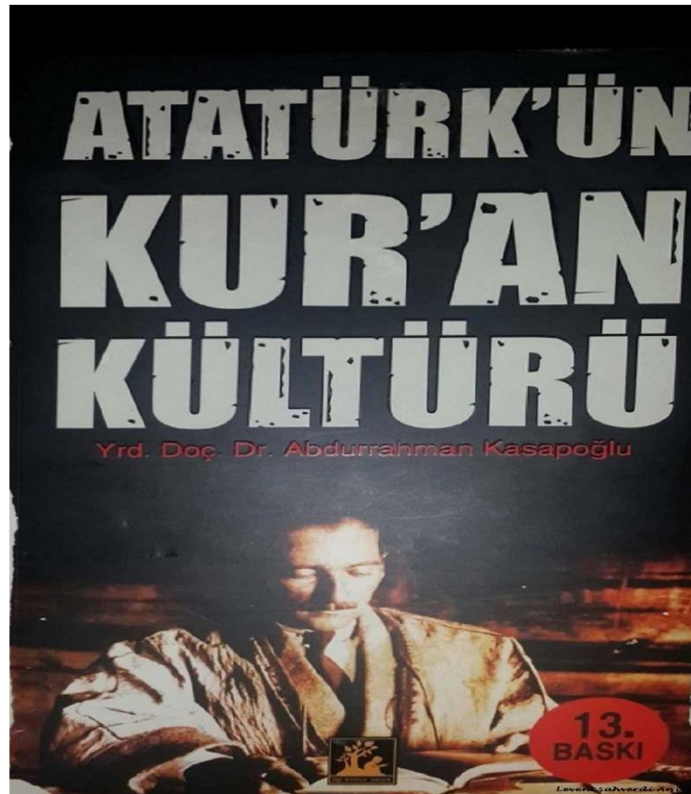
**Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kur'an Kültürü, İlgü Kültür Sanat
Yayınevi, İstanbul, 2008, 480 Sayfa, ISBN: 9799944978100**

Tacettin YERAL*

Erciyesi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 16.04.2022

Kabul Tarihi/Accepted Date: 11.05.2022

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Yeral, T. (2022). Kitabiyat: Abdurrahman Kasapoğlu, Atatürk'ün Kur'an Kültürü, İlgü Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2008, 480 Sayfa, ISBN: 9799944978100. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 91-94.

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: yeral-tcttn@outlook.com

Yazarın bu eser hakkında doldurmaya çalıştığı boşluk, Kur'an'ın Atatürk'ün kişiliği üzerinde etkisini tüm detaylarıyla ortaya koymak ve Kur'an kültürünün Atatürk üzerindeki gelişim sürecini ele almak istenmiştir. Giriş bölümünde ilk olarak yazar, kültür kavramını tanımlayarak okuyucuya ön bilgi sunmuştur. Kültür kavramının: “*Belirli bir toplumun karakterini oluşturan bilgileri, inançları, davranış ve tavır tiplerini içeren bir sistem olduğunu*” dile getirerek okuyucuyu esere hazırlamıştır. Kültürün, kişiliğin oluşmasında temel faktör olduğunu söylemiştir. Atatürk'ün de içinde yetişmiş olduğu kültür ortamının kişiliğinin oluşmasında etkili olduğunu dile getirmiştir. Atatürk'ün inanç ve manevi değerleri hakkında düşüncelerine yer vermiştir. Dinimiz hakkında gerçeğe nasıl inandıysa bunu da öyle inandığını ve Atatürk'ün “*Elhamdülillah hepimiz müslümanız, hepimiz dindarız*” örneğini vererek açık bir şekilde düşüncelerini dile getirmiştir. Yazar giriş bölümünde dünyadaki bazı önemli isimlerden de alıntı yaparak, Mustafa Kemal Atatürk'ü daha çok derinlemesine anlatmıştır. Muhammed Ali Cinnah, Atatürk için “*Çağdaş İslam Dünyasındaki En Büyük Müslüman*” olarak tasvir etmiştir. Düşünür ve şair adamı olan Muhammed İkbâl, Atatürk'ü “*İslam'ın son askeri*” olarak dile getirmektedir. Milli Mücadele'nin dini liderlerinden olan Şeyh Ahmet Sinusi ise, Halaskar-ı İslam yani İslamın kurtarıcısı olarak tavsif etmiştir. Yazar, Atatürk'ün her daim konuşmalarında din konusuna yer verdiğini dile getirerek, İslamiyet'in en güzel, en iyi din olduğunu sözlerine eklemiştir.

Yazar, birinci bölümde ise Atatürk'ün yetiştiği ve yaşadığı çevre hakkında detaylı bilgi vermiştir. Aile ortamı, çevresi ve tarihsel gelişmelerin düşünce dünyasını şekillendirdiği üzerinde durmuştur. Doğduğu şehir Selanik ile birlikte İslam'ın özünü kavradığını dile getirmiştir. Mahalle Mektebi'ne başlamasıyla Kur'an kültürünün oluşmaya başladığını söylemiştir. Yazar burada net bir bilgi vermekle birlikte, aslında Mustafa Kemal Atatürk Mahalle Mektebinde çok kısa okumuştur; hatta okuma yazmayı Şemsi Efendi okulunda almıştır. Bu yüzden Kur'an kültürünün Mahalle Mekteb'inde oluştuğu bilgisi net bir bilgi değildir. Ayrıca yazar, Mustafa Kemal Atatürk'ün dini bilgileri ailesi tarafından aldığını sözlerine eklemiştir. Selanik Askeri Rüştüye ve Manastır Askeri İdadi yıllarında ise Tarih-i İslam ve İlm-i Ahlak derslerini almıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Çanakkale Savaşı sırasında askerlere gerekli taktikleri verdikten sonra Tanrı'dan yardım dileği dile getirilmiştir. Milli mücadele yıllarında ise Azerbaycan temsilcisine bu mücadelenin kutsal bir mücadele olduğunu ve İslam'ın kurtuluşu ile diğer dünya devletlerinin de refah seviyesinin artacağını söylemiştir. Mustafa Kemal Atatürk Zübeyde Hanım ve Fikriye Hanım'a bir mektup yazarak Tanrı'nın yardımıyla zaferin kazanıldığı ve vatanın kurtuluşu için dua etmelerini istemiştir. Milli Mücadele yıllarında maddi sıkıntılar çekiliyordu, bu yüzden Ankara Müftüsü on bin lira yardımda bulunmuştur. Bu yardım sonrası, Mustafa Kemal Atatürk Mazhar Müfit Kansu'ya “*Allah bize yardım ediyor*” demiştir. Büyük Taarruz sabahı ise ordu saldırıya hazırlanırken “*Ya rabbi sen Türk ordusunu muzaffer et*” diyerek dua etmiştir. Atatürk'ün zaman zaman kullandığı Allah bizimledir ifadesi Hz. Peygamber'in kullanmış olduğu bir ifadedir. Yazar, Mustafa Kemal Atatürk'ün ilahi yardımın gerçekleştiğine inandığını dile getirmiştir. İlahi yardım ile kastedilen şeyin her daim Kur'an ile gerçekleştiğini de sözlerine eklemiştir.

Yazar, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Hamd ve Şükür*” kavramlarını hayatında kullandığını dile getirmiştir. TBMM'de “*Efendiler Tanrıya şükür hükümetimiz güçlüdür,*

ordumuz güven vericidir” demiştir. Atatürk yine Büyük Taarruz sonrası yaptığı bir konuşmada “*Cenebihakka hamdederimki*” diyerek sözlerine başlamıştır. Yazar, birinci bölüm sonunda, Atatürk’ün okumuş olduğu dini içerikli kitaplara yer vermiştir. 6500 adet kitaplı kütüphanesinde 122 tane İslam dini içerikli kitap olduğunu söylemiştir. Farklı dinlere ait ise 21 tane kitap tespit edilmiştir. “Dinler Tarihi” ise özellikle en çok okuduğu konular arasında yer almaktadır. Leon Ceatani’nin İslam Tarihi, Şemsettin Günaltay’ın İslam Tarihi, Enrico İnsibato’nun İslam ve Müttetiklerin Politikası, Filibeli Ahmed Hilmi’nin İslam Tarihi gibi farklı yerli ve yabancı önemli isimlerin eserlerini okuyarak kuran kültürünün oluşmasını sağlamıştır.

Yazar ikinci bölümde ise, Atatürk’ün Kur’an kültürünü esas olarak incelemiştir. Kur’an Kültürü denildiğinde esas itibariyle Kur’an tasavvuru, yani gözümüzün önünde canlandırma dile getirilmiştir. Atatürk, Ankara müftüsü olan Rıfat Börekçi ve ulemanın yer aldığı bir toplantıda Kur’an’a olan saygısını, onu öpüp başına koyması ile göstermiştir. Atatürk Trablusgarp savaşı yıllarında halkı ikna etmek amacıyla Kur’an üzerine yemin ederek saygısını dile getirmiştir. Yazar, günlük hayatta da Atatürk’ün “*Vallahi*” gibi kelimeleri kullandığını., anılarında Hafız Yaşar Okur’un Ramazan ayında kendini çağırdığını ve Kur’an okuttuğunu söylemiştir. Yazar, Milli Mücadele yıllarında Atatürk’ün şehitler için Kur’an okuttuğunu da dile getirmektedir. Atatürk’ün Kur’an tercümesi hakkında “*Türk milleti birçok asırlar, bir kelimesinin manasını bilmediği halde, Kuran’ı ezberlemekten beyni sultanmış hafızlara döndü*” sözü yazarın eser hakkındaki tarafsızlığı bakımından önemli bir yere sahiptir. Yazar, Atatürk’ün Kur’an kültürü hakkında bilgi verirken olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle kapsayıcı ele alması önemli bir anlatım tercihidir. Fakat yazarın Atatürk ile Kazım Karabekir arasındaki fikir ayrılıkları (Kur’an tercümesi) hakkındaki tutumu önyargılı olmuştur. Yazar, Kazım Karabekir Paşa’nın kaygılarının yersiz olduğunu söyleyerek öznel bir tutum sergilemiştir. Atatürk, Kazım Karabekir ve Reşit Galip başta olmaz üzere konuştuğu birçok kişi ile namaz ve Kur’an okumalarında mutlaka anlamlarının bilinmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir. Atatürk, İslam dini hakkında hiçbir müdahalede bulunmamış bilakis meclis konuşmaları, savaş sırası gibi birçok konuda dua ederek Kur’an kültürünü sürdürmüştür.

Yazar, üçüncü bölümde ise, Kur’an’ın inanç konuları açısından Atatürk’ün nasıl ele aldığını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Atatürk’ün inanç dünyasına baktığımızda akıl merkezli bir bakış açısı olduğu görülmektedir. Yaptığı bir konuşmada bizim dinimizin en makul olduğu ve bundan dolayı son din olduğunu dile getirmiştir. Bir dinin tabii olması için akıl, fen, bilim ve mantığa uyması gerektiğini, bizim dinimizin bunlara tamamen uyduğunu dile getirmiştir. Atatürk Hz. Peygamberi hem büyük bir din kurucusu hem büyük bir komutan olarak her daim bahsetmiştir. Atatürk Hz. Peygamber’den bahsederken şu sözleri söylemiştir: “*O Allah’ın birinci ve en büyük kuludur. Onun izinde milyonlarca insan yürüyor. Benim senin adın silinir; fakat onun adı ölümsüzdür*” sözünü dile getirmiştir.

Atatürk, Fahrettin Altay ile yaptığı bir sohbet toplantısında, Hz. Peygamber hakkındaki düşünceleri sorulduğunda: “*Samimidir*” şeklinde cevap verir. Atatürk’ göre en net özelliği samimi olması, yani bir peygamberde olması gereken söz ve davranışların uygunluğudur. Atatürk’ göre Hz. Peygamber’in askeri dehası çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle, Bedir Savaş’ındaki savaş stratejisini çok eşsiz bulduğunu dile getirmiştir.

“Hayret verici bir strateji” olarak fikirlerini öne sürmüştür. Atatürk Allah’ın Hz. Adem’den başlayarak çok sayıda Peygamber gönderdiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Onlara Hazreti Aleyhissellam’dan itibaren mazbut mütenahi denecek kadar, çok nebiler, peygamberler ve resuller göndermiştir” sözüyle dile getirir özellikle Hz. Musa ve Hz. İsa üzerinde dikkatlice durur. Yazar, Atatürk’ün ahiret inancı bakımından önemli düşünceleri olduğunu dile getirmiştir. Örneğin; Türk askerinin şehit olduktan sonra ahirette cennetle ile ödüllendirileceğini söylemiştir.

Yazar, dördüncü bölümde ise, dinin toplumsal hayattaki yeri hakkında detaylı bilgi vermiştir. Atatürk Kur’an’ın toplumsal hayattaki rolüne birçok atıfta bulunmuş, bazı ayetler ile ilgili değerlendirmeler yapmıştır. Örneğin; İla-i Kelimetulah kelimesi Müslümanların kültürüne yerleşmiş önemli bir kavramdır. “Allah inanmayanların sözünü alçattı, yüce olan yalnız olan Allah’ın kelimesidir” ayetinde geçen İla-i Kelimetulah (Allah kelimesini yükseltme) ifadesi İslam dinine yapılan çağrı “la ilahe le illallah” yani Allah’tan başka ilah olmadığı ilkesi tevhit inancı üzerine temellendirilmiş din anlamına gelmektedir. Atatürk bu konuda Allah kavramını sürekli yüceltilmesini eleştirel bir bakış açısıyla ele almıştır. Atatürk peygamberlerin ise toplumların maddi ve manevi ilerlemesinde etkin rol oynadığı kanaatinde olduğunu dile getirmiştir. Hz. Peygamber’in ilettiği mesajlar sayesinde insanlığın ilerleme kaydettiğini söylemiştir. Dinin özünde ilerlemeye engel bir durum olmadığını dile getirmiştir. Atatürk’ göre İslam dini hoşgörüyü en geniş anlamlarıyla sunan bir dindir. Atatürk’e göre Türk milletinin inanç bağının çok yüksek olduğunu söylemiştir.

Sonuç olarak Atatürk’ün kişiliğinin gelişimindeki süreç devam ederken Kur’an kültürünün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk, Çanakkale ve Milli Mücadele savaşlarında Tanrı’dan yardım istemesi ve bu savaşlar ile İslam dininin refah düzeyinin artacağını dile getirmiştir. Kur’an Atatürk’ün saygı duyduğu ve moral açısından destek aldığı bir kitaptır. Yazar, Türk milletinin Atatürk’ün Kur’an kültürünü örnek almasını tavsiye etmiştir. Türk milletinin dini bilgilerini doğrudan Kur’an ile aldığını söylemiştir. Kur’an bilgilerinin Türkçe olarak herkese ulaşmasını istemektedir. Atatürk, Kur’an hakkında sadece anlam düzeyinde değil yorum açısından da ele almıştır. Kur’an’ın yeni neslin anlayabileceği şekilde ve halkın ihtiyaçlarının karşılanabileceği şekilde olmasını her daim istemiştir.

YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda MS Word uyumlu programda Times New Roman yazı karakterinde 12 punto olarak yazılmalıdır.
2. Başlık, 14 punto, bold ve büyük harf olmalıdır. Ortadan hizalı olmalıdır. Hemen altında öz yer almalıdır. Öz 9 punto olmalıdır ve paragraf girintisi olmamalıdır. Sonrasında İngilizce başlık 14 punto, bold ve sadece baş harfleri büyük yazılmalıdır. Hemen altında abstract 9 punto olarak paragraf girintisi olmadan yer almalıdır. Öz 150-200 kelime arasında olmalıdır. Anahtar kelimeler 9 punto ve ilk harfleri büyük olmalıdır. Metinde ana ve ara başlıklar kullanılabilir. Ana başlıklar 12 punto, büyük harf ve koyu olarak ortalanmış; ara başlıklar 12 punto, ilk harfleri büyük olacak şekilde küçük yazılmalıdır. Başlıklar ve paragrafların arasında (önce ve sonra) 6 nk aralık bırakılmalıdır. Metnin tamamı tek satır aralığında olmalıdır.
3. Yazar adı ve soyadı, ana başlığın (Türkçe) hemen altında 6 nk boşluk bırakıldıktan sonra 12 punto, bold ve sağa yaslı olarak yazılmalıdır. Yazar isminin sonunda vereceği sembol dipnotla bilgilerini girmelidir. Burada hiyerarşik olarak üniversite/fakülte/bölüm, şehir ve ülke sıralamasına riayet etmeli ve ayrıca unvan kullanılmamalıdır.
4. Metin, 12 punto, iki yana dayalı olmalıdır. Paragraf aralığı önce ve sonra 6 nk, satır arası tek olmalıdır.
5. Kaynağa yapılan gönderiler, metin içerisinde gösterilmelidir. (Yazar Soyadı, Eser Yılı; Eser Sayfası) şeklinde olmalıdır.
6. Her yazının sonuç ve değerlendirme kısmından sonra yazar, makale yazımında kullandığı eserleri kaynakça oluşturarak belirtmelidir. Kaynakça yazımında, yazar soyadına göre ve alfabetik olarak verilmesi erişilebilirlik açısından daha uygundur.
7. Yazarlar dergimizin makale yazım şablonunu [buradan](#) indirerek makalelerini düzenleyebilirler.
8. Kaynakça APA (6.0) sistemine göre yapılmalıdır. Aşağıda bir örneği bulunmaktadır. Ayrıca linkte detaylı bilgiler yer almaktadır. <https://apastyle.apa.org/>

KAYNAKÇA GÖSTERİMİ

Tek yazarlı kitap: Soyadı, A. (Yıl), Kitabın Adı (İtalik). Şehir: Yayınevi.

Örnek: Borton, H. (1970), *Japan's Modern Century*. New York: The Ronald Press Company.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Borton, 1970; p. 25)

Birden çok yazarlı kitap: Soyadı, A., Soyadı, A., ve Soyadı, A. (Yıl), Kitabın Adı (İtalik). Şehir: Yayınevi.

Örnek: Nivision, D., Wright, A., and Bary, W. (1959), *Confucianism in Action*. Stanford: Stanford University Press.

Metin içi: (Soyadı, Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Nivision, Wright and Bary, 1959; p. 25)

Kitap bölümü: Soyadı, A. (Yıl), Bölüm Başlığı. Kitabın Adı (İtalik). (Hazırlayan), Şehir: Yayınevi, sayfa aralığı.

Örnek: Watson, J.(1998), *Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. (edt. Reccie Poppy), Surrey: Japan Library, 103-125.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Watson, 1998; p. 113)

Dergi makalesi: Soyadı, A. (Yıl), Makalenin başlığı, Derginin adı (İtalik), Cilt(Sayı), syf.

Örnek: Holmes, S. (2004), An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated, *London Review Journal*, 59(1), 83-119.

Metin içi: (Soyadı, yılı, sayfa sayısı) (Holmes, 2004; p. 90)

İnternet Alıntısı: Soyadı, A. (Yıl), Başlık (İtalik), internet adresi, erişim tarihi.

Örnek: Narangoa, L. (2000), *Japan's Modernization: The Iwakura Mission to Scandinavia in 1873*, www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Erişim Tarihi: 23.05.2019

Metin içi: (Soyadı, yılı) (Narangoa, 2000)

Anonim İnternet Kaynağı: Web Adresi, Erişim Tarihi.

Örnek: www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Erişim Tarihi: 25.04.2009.

Metin İçi: (Web Adresi) (www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com)

Arşiv Kaynağı: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı, Dosya No: 25, Gömlek No: 3885.

Metin İi: (BOA, HR.SYS., 25/3885)

WRITING RULES

1. Manuscripts should be typed in Times New Roman font 12 point in MS Word compatible program in A4 custom size page structures.
2. The title must be 14 pt, bold and uppercase. It must be aligned. It should take place directly underneath. The abstract must be 9 pt and should not be a paragraph indent. Afterwards the English title should be 14 pt, bold and only capitalized. It should be placed immediately below the abstract 9 pt without paragraph indentation. The abstract should be between 150-200 words. Keywords should be 9 pt, bold. Main and intermediate headings can be used. Main titles are centered in 12 pt, capital letters and bold; intermediate titles should be 12 pt, lower case and centered. Between headings and paragraphs (before and after) 6 nk intervals should be left. The entire text should be in single line range.
3. Author name and surname must be written in bold and on the right side with bold font after leaving 6 nk blank space under heading (English). A footnote should be given below the page with a special footnote sign, and the title, work address and e-mail information should be written.
4. The text should be 12 pt and justified. Paragraph spacing must be between 6 nk, before and after the line.
5. Submissions to the source must be shown in the text. (Author's Last Name, Year, Page Number).
6. After each article's outcome and evaluation section, the author should indicate the works he/she use in writing the article by creating a references.
7. Authors can arrange the article after download writing example from [this](#).
8. Bibliography should be prepared according to APA 6th Edition. You may find an example below. You can click on the link for the format. <https://apastyle.apa.org/>

BIBLIOGRAPHY NOTATION

Book with a single author: Family name, N. (Year), Book title (Italic). City: Publisher.
Example: Borton, H. (1970), *Japan's Modern Century*. New York: The Ronald Press Company.

In text: (Family name, year, number of pages) (Borton, 1970; p. 25)

Book with more than 1 author: Family name, N., Family name, N., and Family name, N. (Year), Book title (Italic). City: Publisher.

Example: Nivision, D., Wright, A., and Bary, W. (1959), *Confucianism in Action*. Stanford: Stanford University Press.

In text: (Family name, Family name and Family name, year, number of pages) (Nivision, Wright and Bary, 1959; p. 25)

Chapter: Family name, N. (Year), Chapter Title. Book title (Italic). (Editor), City: Publisher, pages.

Example: Watson, J. (1998), Engineering Education in Japan After the Iwakura Mission, *The Iwakura Mission in America and Europe: A New Assessment*. (edt. Reccie Poppy), Surrey: Japan Library, 103-125.

In text: (Family name, year, number of pages) (Watson, 1998; p. 113)

Journal article: Family name, N. (Year), Article title, Journal name (Italic), Volume(Issue), pages.

Example: Holmes, S. (2004), An Extraordinary Odyssey: The Iwakura Embassy Translated, *London Review Journal*, 59(1), 83-119.

In text: (Family name, Year, number of pages) (Holmes, 2004; p. 90)

Internet source: Family name, N. (Year), Title (Italic), Web address, Date accessed.

Example: Narangoa, L. (2000), *Japan's Modernization: The Iwakura Mission to Scandinavia in 1873*, www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Date Accessed: 23.05.2019.

In text: (Family name, Year) (Narangoa, 2000)

Internet source with anonymous author: Web address, Date accessed.

Example: www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com, Date Accessed: 25.04.2009.

In text: (Web Address) (www.alinterisosyalbilimlerdergisi.com)

Archival sources: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı, Dosya No: 25, Gömlek No: 3885.

In text: (BOA, HR.SYS., 25/3885)

ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'ndeki yayın süreci, nitelikli bilginin tarafsız, etkili ve saygın bir şekilde gelişmesine ve okuyucularına dağıtılmasına yardımcı olmaktadır. Bu amaçla yürütülen süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların yapmış oldukları çalışmalara doğrudan etki etmektedir. Hakemli çalışmalar, bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu yüzden süreç içinde yer alan her unsurun (yazar, okuyucu, araştırmacı, yayıncı, hakem ve editör) etik ilkelere uyması ve etik sorumluluğu üzerlerinde hakkıyla taşıması çok önemli olmaktadır. Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi yayın etiği kapsamında yukarıda saydığımız unsurların aşağıdaki etik sorumluluklara azami ölçüde dikkat etmesi gerekmektedir.

Aşağıdaki etik görev ve sorumluluklar, Yayın Etiği Komitesi (COPE) tarafından hazırlanan kılavuz ve politikalar ışığında yazılmıştır.

Yazarların Etik Sorumlulukları

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne çalışma gönderen yazarların aşağıdaki etik şartlara uyması beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen çalışmaların özgün olması gerekmektedir.
- Yazarların başka çalışmalardan yararlanmaları veya başka çalışmaları kullanmaları durumunda eksiksiz ve doğru bir biçimde atıfta bulunmaları ve/veya alıntı yapmaları gerekmektedir.
- Çalışma oluşturulurken çalışmanın içeriğine entelektüel anlamda katkı sağlamayan kişiler yazar olarak belirtilmemelidir.
- Yazarlar kullanılan verilerin kullanım haklarına, araştırma/analizlerle ilgili gerekli izinlere sahip olduklarını veya deney yapılan deneklerin rızasının alındığını gösteren belgeye sahip olmalıdır.
- Yazarların yayınlanmış, erken görünüm veya değerlendirme aşamasındaki çalışmasıyla ilgili bir yanlış ya da hatayı fark etmesi durumunda, dergi editörünü veya yayıncıyı bilgilendirme, düzeltme veya geri çekme işlemlerinde editörle işbirliği yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.
- Başka bir dergide yayınlanmış bir çalışma Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilemez.
- Yazarlar, çalışmalarını aynı anda birden fazla dergiye gönderemez. Önceki başvuru sona ermeden yeni bir başvuru yapılamaz.
- Değerlendirme süreci başlamış bir çalışmanın yazar ekleme, yazar sırası değiştirme, yazar çıkartma gibi yazar sorumluluklarının değiştirilmesi teklif edilemez.

Editörlerin Etik Sorumlulukları

Editörler, Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan her makaleden sorumludur. Editörler, bu sorumluluk bağlamında aşağıdaki etik sorumluluklara uymak zorundadırlar.

- Yazarların ve okuyucuların bilgiye olan ihtiyaçlarını gidermeye çabalamak
- Sürekli olarak derginin gelişimine katkı sağlamak
- Dergide yayınlanan çalışmaların kalitesinin nasıl daha iyi olabileceği üzerine kafa yormak
- Düşünce özgürlüğünü desteklemek ve düşünce özgürlüğüne sınır getirmemek
- Akademik açıdan bütünlüğü sağlamak
- Fikri mülkiyet hakları ve etik standartlardan taviz vermeden iş süreçlerini devam ettirmek
- Düzeltilme, açıklama gerektiren konularda yayın açısından açıklık ve şeffaflık göstermek

Hakemlerin Etik Sorumlulukları

Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınların nesnel ve bağımsız olarak değerlendirilmesini ve yayın kalitesini doğrudan etkileyen kör hakemlik sistemi uygulanmaktadır. Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi değerlendirme süreci çift taraflı kör hakemlik ilkesiyle yürütülür. Hakemler yazarlar ile doğrudan iletişime geçemez, değerlendirme ve yorumlar dergi yönetim sistemi aracılığıyla iletilir. Bu süreçte değerlendirme formları ve tam metinler üzerindeki hakem yorumları editör aracılığıyla yazarlara iletilir. Bu bağlamda Alnteri Sosyal Bilimler Dergisi için çalışma değerlendiren hakemlerin aşağıdaki etik sorumluluklara sahip olması beklenmektedir.

- Sadece uzmanlık alanlarına uygun olan çalışmaların hakemliğini almak
- Değerlendirmelerini tarafsızlık ve gizlilik içerisinde yürütmek

- Değerlendirme sürecinde çıkar çatışması ile karşı karşıya olduğunu düşünürse, çalışmayı incelemeyi reddederek, dergi editörünü bilgilendirmek
- Gizlilik ilkesi dolayısıyla inceledikleri çalışmalarını değerlendirdikten sonra imha etmek ve inceledikleri çalışmaların sadece nihai biçimlerini çalışmalar yayınlandıktan sonra kullanmak
- Değerlendirmeyi nesnel bir şekilde sadece çalışmanın içeriği ile ilgili olarak yapmak ve milliyet, cinsiyet, dini inançlar, siyasi inançlar ve ticari kaygıların değerlendirmeye etki etmesine izin vermemek
- Değerlendirmeyi nazik ve yapıcı bir üslupla yapmak; düşmanlık, hakaret, iftira içeren öznel yorumlardan sakınmak
- Değerlendirmeyi kabul ettikleri çalışmayı zamanında ve yukarıdaki etik sorumlulukları baz alarak gerçekleştirmek

Yayıncının Etik Sorumlulukları

Kar amacı gütmeyen bir dergi olan Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi, bu alanda yayınladığı çalışmalarla bilim dünyasına katkılar sunmak ve okuyucuların nitelikli yayınlarla buluşmasına olanak sağlamak amacıyla çıkartılmaktadır. Bu bağlamda, Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi aşağıdaki etik sorumlulukların bilinciyle hareket etmektedir.

-Editörler, Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen çalışmaların tüm süreçlerinden sorumludur. Bu çerçevede ekonomik ya da politik kazançlar göz önüne alınmaksızın karar verici kişiler editörlerdir.

-Dergi, bağımsız editör kararı oluşturulmasını taahhüt eder.

- Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanmış her makalenin mülkiyet ve telif hakkını korur ve yayınlanmış her kopyanın kaydını saklama yükümlüğünü üstlenir.

-Dergi, editörlere ilişkin her türlü bilimsel suistimal, atıf çeteciliği ve intihalle ilgili önlemleri alma sorumluluğuna sahiptir.

Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi'nde yukarıda bahsedilen etik sorumluluklar ve dışında etik olmayan bir davranış veya içerikle karşılaşırsanız lütfen alinterisosyalbilimler@gmail.com adresine e-posta yoluyla bildirin.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

The publication process at Alinteri Journal of Social Sciences is the basis of the improvement and dissemination of information objectively and respectfully. Therefore, the procedures in this process improves the quality of the studies. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. At this point, it is of utmost importance that all parties included in the publication process (authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors) comply with the standards of ethical considerations. Alinteri Journal of Social Sciences expects all parties to hold the following ethical responsibilities.

The following ethical duties and responsibilities are written in the light of the guide and policies made by Committee on Publication Ethics (COPE).

Ethical Responsibilities of Authors

The authors who submit their manuscripts to Alinteri Journal of Social Sciences are expected to comply with the following ethical responsibilities:

- Author(s) must submit original studies to the journal. If they utilize or use other studies, they must make the in-text and end-text references accurately and completely.
- People who have not contributed to the study at the intellectual level should not be indicated as author.

If the manuscripts submitted to be published are subject of conflicting interests or relations, these must be explained.

-During the review process of their manuscripts, author(s) may be asked to supply raw data. In such a case, author(s) should be ready to submit such data and information to the editorial and scientific boards.

-Author(s) should document that they have the participants' consent and the necessary permissions related with the sharing and research/analysis of the data that are used.

-Author(s) bears the responsibility to inform the editor of the journal or publisher if they happen to notice a mistake in their study which is in early release or publication process and to cooperate with the editors during the correction or withdrawal process.

-Authors cannot submit their studies to multiple journals simultaneously. Each submission can be made only after the previous one is completed. A study published in another journal cannot be submitted to Alinteri Journal of Social Sciences.

-Author responsibilities given in a study (e.g.: adding an author, reordering of author names) whose review process has begun cannot be changed.

Ethical Responsibilities of Editors

Editors are responsible for every article published in Alinteri Journal of Social Sciences . Editors must abide by the following ethical responsibilities in the context of this responsibility.

- Striving to meet the information needs of authors and readers

-To contribute to the development of the journal continuously

-Reflecting on how the quality of the studies published in the journal can be better

-Supporting freedom of thought and not limiting freedom of thought

-To ensure academic integrity

-Continue business processes without compromising intellectual property rights and ethical standards

-To show clarity and transparency in terms of publication in matters that require correction and explanation

Ethical Responsibilities of Reviewers

The fact that all manuscripts are reviewed through "Blind Review" has a direct influence on the publication quality. This process ensures confidentiality by objective and independent review. The review process at Alinteri Journal of Social Sciences is carried out on the principle of double blind review. Reviewers do not contact the authors directly, and the reviews and comments are conveyed through the journal management system. In this process, the reviewer views on the evaluation forms and full texts are assigned to the author(s) by the editor. Therefore, the reviewers doing review work for Alinteri Journal of Social Sciences are supposed to bear the following ethical responsibilities:

Reviewers must

-Agree to review only in their subject of expertise.

-Review in an unbiased and confidential manner.

-Inform the editor of the journal if they think that they encounter conflict of interests and decline to review the manuscript during the review process.

-Dispose the manuscripts they have reviewed in accordance with the principle of confidentiality after the review process. Reviewers can use the final versions of the manuscripts they have reviewed only after publication.

-Review the manuscript objectively and only in terms of its content and ensure that nationality, gender, religious and political beliefs, and economic apprehension do not influence the review.

-Review the manuscript in a constructive and kind tone, avoid making personal comments including hostility, slander and insult.

-Review the manuscript they have agreed to review on time and in accordance with the ethical rules stated above.

Ethical Responsibilities of the Publisher

Alinteri Journal of Social Sciences, which is a non-profit journal, is published in order to contribute to the world of science with the studies it publishes in this field and to enable readers to meet with qualified publications. In this context, the Alinteri Journal of Social Sciences acts with the awareness of the following ethical responsibilities.

Editors are responsible for all processes of the work submitted to the Alinteri Journal of Social Sciences. In this context, the decision makers are editors, regardless of economic or political gains.

The journal undertakes to make an independent editorial decision.

-The publisher protects the property and copyright of every article published in the Alinteri Journal of Social Sciences and undertakes the obligation to keep a record of each published copy.

-The journal has the responsibility to take all kinds of scientific misconduct, citation fraud and plagiarism related to editors.

If you encounter any unethical behavior or content other than the above-mentioned ethical responsibilities and other unethical behavior or content in the Alinteri Journal of Social Sciences, please report it to alinterisosyalbilimler@gmail.com

